

‘નવરંજ’ની છઠ્ઠાં સાત્રની બેઠ.

જ્ઞાન ગમતનાં ગોણરે. ભાગ બીજો.

માણેકશાહ દી. મીસ્ત્રી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કવિરાશિદ્ધિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક. ૮૨૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સ્વામીનારાયણ ગોસ્વામી

વિષય દેવગીત

નવરંગની ચોથી ભેટ.

Casket of Gems.

Instructive & Amusing.

PART-2.

જ્ઞાન ગમતનાં ગોહરો--ભાગ બીજો.

સમજણ, સરેહ, દ્રષ્ટાંત, અને અઘ-પઘ સપ્તર્થમણી સહિત રચનાર

માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રી.

એક ગુમાષ્ટ ગયલું ગઢિહર; બ્રહ્મવાળો ધનામી નિબંધ,

દારણ દુશ્મન દાર; અને રાયલ ઑપેરા હાઉસવાળો

ધનામી રેસાલો, પારસી કુંવારાપણુંના લખનાર.

ઈ ૦ સ ૦ ૧૯૨૦. આવૃત્તિ પહેલી.

કિંમત રૂ. ૧૧.

All Rights Reserved.

Registered under the Government of
India's Act XXV of 1867.

८८८
विद्यापीठ
गुजरात

YE READER!

If to the Tongue of Tongues
 thou hast a mind,
 If to the **B**est of **B**ooks
 thou art inclined,
Make this thy way,
 which **P**leasant is and **P**lain,
Affects the **E**ye and **H**earth,
Instructs the **B**rain.

પ્રસ્તાવના.

ભાઈ માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રીનાં “ જ્ઞાન ગમતનાં ગૌહરો ” ને જ્ઞાન અને ગમત શોધનાર વાંચક વર્ગ હજુર રજુ કરવા કાળે બે બોલ બોલતાં મને ખુશી ઉપજે છે.

આ પુસ્તકના કર્તા વાંચણના ઘણા શોખિન છે. આપણાં વાંચણની આપણે વાંચતાં વાંચતાં નોંધ રાખતા જઈએ છીએ તો તેવું વાંચણ આપણને વધુ લાભકારક થાય છે, સખખ કે તેવી નોંધ લેતાં વાંચણનો કોઈ અગતનો યા અસરકારક ભાગ આપણાં મન ઉપર મજબુત છાપ મારે છે. વળી કોઈ વખતે કોઈ નવાં વાંચણ વેળા આપણી તેવી નોંધ આપણને સર્ખામણી અર્થે ઉપયોગી થઈ પડે છે. મીં મીસ્ત્રીનું આ પુસ્તક એવી નોંધોનું આવકારદાયક પરિણામ છે.

મીં મીસ્ત્રીએ આપેલી કોઈક ડાહી ડાહી શિખામણની કેહતીઓ (Proverbs) આપણને તરેહવાર વિચારો સુચવે છે. પહેલું તો આ કે, બે કે કેહવતો જગને મોઢે કબુલા-યલાં કેહણાં તરીકે ગણાય છે તોપણ તેઓ હુમેશાં, અને હર જગ્યાએ, અને સર્વ સંજોગોમાં, ખરી હોતી નથી અને

નકલ કરવા બેગ હોતી નથી. દાખલા તરીકે “કેવા શખ્સનો સંગ કરવો?” નાં મથાળાં હેઠળ કહેલાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં કેહણોનો વિચાર કરો. સર્વની મતલબ આ કે “રૂડાંની સંગત કરવી—ભુડાંની નહિ.” ભલા અને ભુડા પુરૂષો સર્વ એકસરખા નહિ હોય, પણ ચહુડ ઉતર હોય. તમે ‘ક’ એક ‘ખ’ કરતાં ભલા. કોઈ ‘ગ’ તમારાં કરતાં ભલો. કોઈ ‘ઘ’ તેનાં કરતાં હવે બે તમે ઉપલી શિખામણુ પ્રમાણેજ કામ લેવા માગો તો પરિણામ આ, કે તમે ‘ગ’ જે તમારાં કરતાં ભલો તેની સંગત શોધતા રહેશો કે તેની સંગતમાં સુધરો. પણ બે ‘ખ’ જેને તમે તમારાં કરતાં ભુડા સમજો છો, તે બે ઉપલીજ કેહતી કે “રૂડાંની સંગત કરવી” તે પ્રમાણે તમારી સંગત શોધવા આવે તો તમે તેને તેમ કરવા દ્યો નહિ, તેને દૂર ને દૂર રાખો, કે રખેને તેની ભુડી સંગતથી તમે બિગડો. ત્યારે તે બિચારો ‘ખ’ કરે કેમ? બે સર્વ ભલાઓ તેને બુરો સમજી પોતાની સંગત કરવા દે નહિ તો “રૂડાંની સંગત કરવાના” નિયમ (Proposition) ની કેહતી પ્રમાણે વર્તવા તે કોણની આગળ જાય? “ભુડાંની સંગત નહિ કરવી” તે કેહતી એક પ્રકારના સામા નિયમ (Opposition) તરીકે તેની સામે આવે છે. ત્યારે ખરો માર્ગ એ બે વચ્ચે એક પ્રકારની સમજૂતી (Composition) થી ધરવાનો છે.

તે એમ કે આપણે ભુંડાંઓને આપણી સંગત ના નિહ પાડવી. તેઓને આપણી લલી સંગતમાં આવવા દેવા. એ એક લઘુ કામ છે. પણ તેમ સંગતમાં આવતાં આપણાં પોતાને માટે તપાસ રાખવી, કે તેનું કાંઈ ભુંડું આપણા ઉપર પોતાના કાળા કિરણો ફેંકે નહિ. આપણાં લલાં કિરણો તેના ઉપર ફેંકી તેને આપણી સંગતથી સુધરવા દેવાની ટક આપવી. જેમ એક પદાર્થમાં વિજળીના બે પ્રવાહો (Positive and Negative) ભેળાયલા હોય છે, તેમ આ દાખલામાં આપણ સર્વમાં સમજવું. સામી બાબતમાં જે ભુંડું હોય તેને દુર રાખી, આપણું લઘુ તેને આપતા રહેવું. તેનાં લલાંને જેંચવું ને ભુંડાને દુર ફેંકતા રહેવું.

મી૦ મીસ્ત્રી એકાદ બાબતમાં “વૈશ્યા, વૈદ અને વકીલ” એ ત્રણે ‘વ’વાળા વર્ગોને એકસરખી પંક્તિએ મેળે છે. એક વખતે વંદો - હુન્નમો સાથે એક ધંધાદારી પંથ (Guild) માં મુકાયા હતા. એ સળખે હુન્નમો એક વખત શસ્ત્રવંદનું પણ કામ કરતા હતા, પણ એક રીતે એમ એ ત્રણ ધંધાદારીઓજ નહિ પણ ઘણા ધંધાદારીઓ એકજ પંક્તિએ મુકાયા. એક માણસ પોતાનો ધંધો પછી તે ગમે તેવો ગરીબ અને ન્હાનો હોય, તે કેવી રીતે કરે છે, તે તરફ આપણે તો જોવાનું છે. એક ફરેશ્તાનું

કામ “મિનોઈ” ગણાય, તેમ એક વેશ્યા ગણાતી સ્ત્રી પણ કોઈ વખતે પોતાના વિચારો અને કામ ફેરવી “મિનોઈ” બને. શાએર થોમ્સ મુરે પોતાની “લાલાડખ”માં ફરેશતાઓની પડતી (The Fall of Angels) નામની કવિતામાં ઘણી સુંદર રીતે દેખાડયું છે કે શકમંદ વર્તાણુંકની ગણાતી એક રામશગર પોતાની વર્તાણુંકનો સફે ફેરવી મિનોઈ જેહાનમા બેહિશતમાં ગઈ, અને બેહિશતના ત્રણ ફરેશતાઓ રૂડી વર્તાણુંકનો સફે ભુંડાઈ તરફ ફેરવી, શરાબનાં પિણાંથી શરૂ કરી, સંસારી પડતીમાં આવી પડ્યા.

મીઠ મીઠીનાં ઘણાંક ગૌહરો આપણને તરેહવાર વિચારો સુચવે છે. તેવણની આ ભલી કોશિષ, જો ઘટતી કદર પિછાણવામાં આવે તો તેવણ ચાલુ રાખવા ધારે છે, તેમાં ઉતેજન આપવા કાજે વાંચક વર્ગને ભલામણ કરીશ. રૂડાં વાંચણમાં મળહ છે. તેવાં વાંચણની નોંધ લેવામાં મળહ છે. તેની નોંધ પોતાના ભાઈબંધો હબુર વધુ વિચાર માટે મેળવામાં મળહ છે. એવી ભલી મળહ મેળવવા માટે આપણા મિત્રને મુબારકબાદી આપી હું ખત્મ કરીશ.

ફતેહમાં લોજ, કોલાખા, }
તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૦. } જીવનજી જમશેદજી મોદી

તમારો સેવક રચનાર.

ખિસાં ખખડાવવાની આશને જીગરમાં જરાએ વાસ આપવા વગર, જનસમાજનાં મગજને બોધ અને મોજનું માતબર મિષ્ટાન પુરું પાડવાની એકલી અટુલી મોટેબર મકસદથી “જ્ઞાન ગમતનાં ગોહરો”ની પ્રથમ હોડી સને ૧૯૧૮ નાં શુભ સાલમાં હરી નામક હલેસાંએ સાહિત્ય સાગરમાં સેવકે હિમતથી હંકારી. સાચવત અને ધનસાફ ખાતર માફ કરવા બેગ મગરૂરી (*Pardonable Pride*) થી લખીશ કે, એક સારું સંજિન કાર્ય પોતેજ પોતાની સિક્કારસ બહેર કરે છે એ બખીતા લોકવાદ અનુસાર, રકમબંદ રોજીંદા ઈંગ્રેજી ને ગુજરાતી છાપાઓએ, માસિકોએ ને સુશીલ સાક્ષરોએ, પુસ્તક ઉપર પોતાની પસંદગીની મોડર સ્તુત્ય શબ્દોમાં મારીને, તેનો બીજો ભાગ સાંકળિયાં સાથે બનતી ટકે બાહેર પાડવાની એકસાન એલતેમાસ કીધી હતી. સરસાર્ધનું ગોયા યુદ્ધ સળગ્યું હોય તેમ, ઉઘાડા હાથે આવકાર આપનારા અકેકથી એવા સુંદર નાદર અભિપ્રાય ઉચારવામાં આવ્યા કે, તે સર્વેનો સામટો સંગ્રહ પુસ્તક પછવાડે પ્રકટ કરવાની કુદરતી મંછા થઈ. મગર કાગળની કાટિલ મોઘવારીનો મઘરડો, તે બહુની ત્રાસક તાળી આજ પયંત પડાવતો હોવાના પ્રતાપે, કેવળ પાંચેક રિંચુ (તે સૂઘાં સંક્ષિપ્ત) રજુ કરી શકાયા છે.

શોખની સેવા (*Labour of Love*) અર્થે અતી કંટાળા ભરેલાં કામનાં પરિણામે રચાયેલું પહેલું પુસ્તક સાહિત્ય

વિલાસી સેવકો વચ્ચે આ પ્રમાણે ઉમંગ ઉત્સાહએ વંચાયું, એક અવાજે વળાણાયું, અને પુર્ણ પ્રશંસા પામ્યું, તે માટે પાક પરવરનો મોટો પાડ માનું છું. ઠહાણી કિસ્સાના કુથળાઓના રાજઅમલમાં ખરાં જવાહેરૂપ પુસ્તકોની વહેવાર ઠહર કિમત પિછાણનાર વર્ગથી પૃથિવ તદ્દનજ વાઝણી નથી તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મળવે, કલમને પાછી ઠસરત આપતાં આનંદ ઉપજે છે. વાહલા વાંચકોની માયા મેહેરખાનીનો ઝરો વહેતોજ છે તો વધુ અમુક્ય આગદાર ભાગો પ્રવર્તાવીને, તેમની ખિદમતમાં ફરી ને ફરી ખડા રહેવાની ખુશનસિળી કિદલીને ફાળે જશે.

ભિન્નભિન્ન “મડળો—મેનિયા” પારસી યુવકોમાં કાંઈ અજળ ગજળ કરી રહ્યા છે ! દેકીન સરસ્વતી વિદ્યાના પારસી પૂજકોની જે એકજ સમ ખાવાની સંસ્થા “પારસી લેખક મંડળ (*Parsi Writers' Association*) લેખે મુંબઈમાં મશહુર છે; તેના વિદ્વાન પ્રમુખ શમ્સ-ઉલ-ઓલમાં ડા० જીવનજી જમશેદજી મોદી, બી. એ., પીએચ. ડી., સી. આઈ. ઇ. એ, અત્રે બે બોલ કહી સંભળાવવા ઉપરાંત, મારા અદ્ય અભ્યાસમાં કિંચિત ઉમેરો કરવાના યત્નમાં આગળ કિમતી હુસ્સો આપીને મને અધિક ઉપકારી કીધો છે.

ઓલખ્લેસ બાગ લેન,
ગીરગામ, મુંબઈ, તા०

૧-૬-૧૯૨૦.

} માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રી.

GAZDA.

BAI MANECKBAI DOSSABHOY UMRIGAR.

Born 16th February 1861.

Died 18th December 1905.

આ પુસ્તક

નેકનામ બહેશતનશીન

બાઈ માણુકબાઈ ડોસાભાઈ ઉમરીગર

જેવણ

એક લલાં મોહરદાર અને માયાળુ માતા હતાં,
એક રાંક રહેમદિલ અને ધાર્મિક બાનું હતાં,
હાજતમંદ આદમીઓના દસ્તગીર નિવડયાં હતાં,
ગરીબ બાળકોની કેળવણી માટે કાળજી રાખતાં હતાં,
અને જેવણે તેવી કાળજી પોતાની હૈયાતી બાદ પણ

ધગતપુરીમાં ધર્માદા શાળા

સ્થાપવા માટે જોગવાઈ કરી પુરી પાડી હતી

તેવણની

અશો યાદમાં અર્પણ કરવામાં આવે છે.

અનુક્રમણિકા.

—:૦:—

વિષય.

પાનું.

૧ પારસી પ્રાર્થનાની એજમતી અસર.	૧
૨ બાયડી બાબે બળાપો.	૯
૩ દુનિઆસે ના બાંધો દિલ.	૧૧
૪ અન્નપ્યુ અને આંધળું એકસાન.	૧૫
૫ કેવા શખ્સનો સંગ કરવો ?	૧૯
૬ આપણી હૈયાતીની હદ.	૨૨
૭ જ્ઞાનેદાન કેણુ જીવવાનું ?	૨૫
૮ દેવ તેવાં દર્શણુ.	૨૯
૯ સાચને કદિ ન આવે આંચ.	૨૯
૧૦ બદી અને નેકી-દોસ્ત અને દુશ્મન.	૩૨
૧૧ તોખમરા તાસિર.	૩૩
૧૨ મમતાળુ મોહરદાર.	૩૩
૧૩ વચન મુજબ વર્તન.	૩૭
૧૪ કિરતાર કરે તે કપ્પલ.	૩૯
૧૫ ધર્મ વિનાની નીતિ નકામી.	૪૦
૧૬ પરમેશ્વર પ્રત્યેનો પ્યાર.	૪૪
૧૭ ઇશ્વર ઉપર આશરો.	૪૬
૧૮ ઇશ્વર આધાર.	૫૦
૧૯ જાણાનું જોર.	૫૪
૨૦ ભાઈ જોડે ભલાઈ.	૫૬
૨૧ વેશ્યા, વધદ, વકિલ.	૫૭
૨૨ ઇયાળુ માના નગુણા દિકરા.	૫૮

વિષય.	પાનું.
૨૩ ગુસ્સાનો જુસ્સો. ...	૬૩
૨૪ સવા પહોરની પાદશાહી. ...	૬૪
૨૫ ધર્મક્રિયા ઉપર ધાડ. ...	૬૮
૨૬ અશ્રાદ્ધ આસામી. ...	૭૧
૨૭ સંતોષ મોટું સુખ. ...	૭૩
૨૮ બેઅદબ બાળકો. ...	૭૬
૨૯ પરમેશ્વરની પિછાન. ...	૭૮
૩૦ આંખ ઉપરથી આપણી મળતી ઓળખ. ...	૮૧
૩૧ દગાખોર દોસ્ત કરતાં ડાહ્યો દુસ્મન સારો. ...	૮૨
૩૨ ઉખ્યાણું અલંકાર. ...	૮૪
૩૩ પટેટીની પશેમાની અને તેના પ્રતાપ. ...	૮૭
૩૪ જમને કેણે જીત્યો? ...	૯૪
૩૫ વિચારીને વાણી ઉચારો. ...	૯૭
૩૬ ગરિબાઈમાં ગમત. ...	૯૮
૩૭ કરો તેવું ભરો. ...	૧૦૧
૩૮ બખિલ બાદશાહ. ...	૧૧૭
૩૯ પાણી પુરવ. ...	૧૧૯
૪૦ આત્માનું અમ્મરપણું. ...	૧૨૦
૪૧ ખાધરાપણાંની ખરાબી. ...	૧૨૩
૪૨ કષ્ટ કીર્તિ કિમતી? ...	૧૨૬
૪૩ જુડા સાથે ભલાઈ. ...	૧૨૮
૪૪ દેહ-એક કાચો કુંભ. ...	૧૩૧
૪૫ પરણતી અબળાઓને અર્પણપત્રિકા. ...	૧૩૩
૪૬ કસોટીએજ અકાય મિત્રની કિમત. ...	૧૩૭

વિષય	પાનું.
૪૭ દશ અક્ષર.	૧૩૯
૪૮ દોલત હાથમાં તો દોસ્ત સાથમાં.	૧૪૨
૪૯ સુખનું સ્થાન.	૧૪૫
૫૦ આખે હરામ.	૧૪૮
૫૧ મતલબી માથુસો.	૧૫૧
૫૨ ખંતની ખુખી.	૧૫૩
૫૩ સત્યવ્રતા સદા સુખી.	૧૬૦
૫૪ સારી ખુરી ચિત્તે.	૧૬૩
૫૫ ગુનાપર અકકલની ઓસ્તવારી.	૧૬૪
૫૬ જરથોસ્તી જવાહિરો.	૧૬૬
૫૭ હસ્તાં ધર વસ્તાં.	૧૬૮
૫૮ ઇશ્વર પાધરો તો વેરી આંધળો.	૧૭૦
૫૯ માટીનો માનવી.	૧૭૨
૬૦ તકદીરનો તીર.	૧૭૪
૬૧ સંકટમાં સખુરી.	૧૭૭
૬૨ હાથની ઉપર હાથ.	૭૯
૬૩ પરનારીની પ્રિતમાં પરનર પાયામાલ.	૧૮૦
૬૪ અકબરને નસિહત તી અસર.	૧૮૮
૬૫ પ્રિતની છુત—ધ્યારમાં હાર.	૧૯૪
૬૬ રદ ગયલી રંજ—ફિરદોસ્તી અને સ્પેનસર.	૧૯૭
૬૭ દસ્તાવેજના ભાગ ખુસવાના દગા.	૨૦૫
૬૮ સને ૧૨૯૦ નું નુતન જરથોસ્તી સાલ.	૨૦૭

Casket of Gems.

Instructive & Amusive.

PART-2.

જ્ઞાન ગમતનાં ગૌહરો—ભાગ ૨ જો.

(समजलू, सरैलु, दृष्टांत, अने गद्य-पद्य सार्थांमधील सहित.)

પારસી પ્રાર્થનાની એજમતી અસર:-

More things are wrought by prayer,
Then this world dreams of. Therefore let
 they voice

Rise like a fountain for God night and day;
For what are men better than sheep or goats,
That nourish a blind life within the brain,
If, after knowing God, they lift not hands
of prayers,

Both, themselves and those who call them
friend.

(*Alfred Tennyson.*)

આપણે સ્વપ્નામાં પણ વિચારી નહિ શકીએ તે કરતાં વધુ લાભ બંદગીથી હાંસલ થઇ શકે છે. નેટલાં માટે તારો અવાજ પ્રવારનાં ઉછળતાં પાણી મિસાલ રાત અને દિવસ તે દાદારની દરગાહમાં પહોંચાડતો રહે. ઇશ્વરને પિછાણ્યા પછી આપણે પોતાને માટે અને આપણા મિત્રોને માટે તેની બંદગીમાં આપણા હાથ ઉંચા નહિ કર્યેં તો, અંદરખાનેથી આંધળી જીંદગી ગુમરનાર કિંવા કિરતારની ઝોળખ નહિ ધરાવનાર બકરાં મેઢાં કરતાં આપણે પોતાને વધારે ચઢયાતા કેમ લેખાવી શકીએ ?

ખરાં દિલથી કાઢેલી બંદગીનો જવાબ આપણને મદ્યા પિના રહેતો નથી. પાક મનસ્વી અને ભક્તિથી ખુદા પાસે માંગેલી અરજ કદી વ્યર્થ જતી નથી. માત્ર મોહરોથી નહિ બલકે અંતઃકરણનાં ઉંડાણમાંથી જો તમે અવાજ કહાડશો કે, “ઐ મહા જ્ઞાની સાહેબ ! તું મારી મદદે પહોંચ.” (જશમે અવંધહે મઝઃ !) તો તે તમારી ચારીએ બાજર આવશે. માણસની ઉપર જે દૃષ્ટ શક્તિઓ હુમલો કરે છે, અને તેને ખરાબ માર્ગે દોરવી લઈ જવાની કોશિશ કરે છે, તેમને અટકાવવા માટે બંદગી એક ઢાલ (Shield)ની ગરજ સારે છે. વંદીદાદમાં આપણને જણાવવામાં આવ્યું છે કે, જ્યારે અંગ્રે-મેન્યુસ અને તેના સાથીઓ અશો જરથોસ્તને ઇબ્ન પહોંચાડવા અને તેવણને લલચાવવા આવ્યા ત્યારે તેવણ અહુનવરની બંદગીના પાક કલામ મોટે સાદે ભણ્યા હતા, જેથી તે યુરી દયાનતવાળા અંગ્રેમેન્યુસ અને તેના ફર્માનખરદારોને નિષ્ફળતા મળી હતી. પારસીઓ વચ્ચે સંગિત-કિર્તનની શુભ પહેલ ફાએશ કરીને કદીમ જરથોસ્તી

ન્યાગાનોનાં નેક નામ અને કીર્તિવંત કામની ભલી યાદ કોમની
ઉધરતી ઝોલાદના કોમળ કાનપર જ્ઞાન ભેગા ગમતનાં સુંદર
શિક્ષણથી સરસ્વસરે અઠડાવનાર મીઠા ધનજીભાઈ નવરોજી
પટેલની જ્યોતો પ્રમાણે ગનામીનોએ નખીને પ્રશ્ન પુછ્યો કે—

કહે કેમ કરશે તું મુજપર કહેર,
લેશે તું કેવી રીતે તારું વેર.
મને ચાહે કરવા લડી તું ખતંગ,
ક્યાં હથિયારોથી કરશે તું જંગ.
કેમ કરશે કુદરત તું મારી ખુવાર,
કેમ કરશે મારો ફના કારોખાર.
ક્યાં તે વચનથી થઈશ હું ખતમ,
ક્યાં તે વચનથી તું કરશે સિતમ.

નખીના ઉત્તર.

સરસમાં સરસ છે મિનોઈ સુખન,
પહડું તો જળે તુંજ તનમે અગન.
છે મારી પાસે અહુનવર કલામ,
કરીશ તે વડે તારો ફિરસો તમામ.
પહડી તે કલામો કરીશ તારો નાશ,
નથી તે સીવા કંઈ મને ખીજ આશ.
જ્યાં તક જમાનો છે બેકિનાર,
હકુમત ત્હારી કરીશ બિસમાર.

બાદ જરથોસ્ત સાહેબે પુણંદ અવાળે સદરહુ કલામો ગાતાં
ઉપર જણાવેલો અંજામ આવ્યો.

ખારસો વર્ષની વાત ઉપર જરથોસ્તીએ ધરિનથી અપૂજાતા ઝિકાતા હિંદુસ્તાન તરફ નિકળી આગ્યા તે વેળાએ ચાર દીનદાર મોએદોની એક ટાળી પાછળથી હિંદુસ્તાન આવવાને ઉપડી હતી. મોગલોના દોગથી નાહસતા ભાગતા તેઓ એક સાંજે ઝાડ તળે વિસામો લેવાને બેઠા. વાખાના મારેલા આ મોએદો ઉપર થોડાક મોગલોની નજર પડી. તેઓ તેમની પુઠે લાગી તેજ દિને રાત્રે તેમને ઠાર કરવાના વિચારથી શોધ ચલાવતા ઝાડ નીચે આવી લાગ્યા. તેઓ એટલા નઝદીક હતા કે પેલા પરહેઝગાર મોએદો (જેઓ રાતની સરોશ યશત કરવામાં રોકાયેલા હતા તેઓ) તે મોગલોને મોટી શમશેરો અને છાતીમાં ખોસેલાં ખંજરો સાથે જોઈ શકતા હતા. પણ મોગલોની નજર સામે આ મિનોઇ અવસ્તાવાણીની ખુબીથી એક મજબુત કાલ્સો બંધાઈ ગયેલો જણાયો, આ નહિ ધારેલી મુશકેલીથી મોગલો નાચાર થઈ પાછા ફર્યા, અને મોએદોના જન અવસ્તાવાણીએ બચાવ્યા. આ બાબત એક પુરાણું પુસ્તક મધેથી “કાકા કહાણુનાં ચુંટી કાઢેલાં લખાણુ”માં લીધી છે.

જરથોસ્તી ક્રિયા બાણુતરો એવી ઉત્તમ અસર નિપજાવે છે કે જો નેક નૈયત અને નિર્મળ યકિનદારીથી હરેક આદત વેળા ખરાં જીગરની ખાહેશ વખતસર કિરતાર પાસે રજુ કરવામાં આવે છે તો, તે કવચિતજ અકારત જાય છે. તેની ગવાહી સને ૧૮૭૧ ના ડીસેમ્બર માસમાં આપણને મળી હતી. એ હિંગામમાં મહુમ શહેનશાહ સાતમાં એડવર્ડ (તે વખતના પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ) ધણા ગિમાર ચાલ્યા કરતા હતા. આથી પારસીઓએ સર્વે ઠંકાણે બેગા મળીને તે નામદાર પોતાની માંદગીમાંથી જલદી ફારેગ થઈ ઉઠે એવી દરેક

આતશકદેહોમાં એળાદત કરી હતી, કહે છે કે આ એળાદતની અગર ઇંગ્લેન્ડમાં તારદ્વારા ફેલાતાં, તેમની ગંભીર સ્થિતિમાં ધિમે પણ ધરખમ સુધારો થવા લાગ્યો હતો. એ ખનાવને ત્યાંના પ્રસિદ્ધ “રૅપ્કટેટર” પત્રએ પોતાનાં તા ૨૦-૧૨-૧૮૭૧ નાં અંકમાં “*Dramatic Incident*” ની ઉપમાં આપી આખેરમાં જણાવ્યું હતું કે—

It may gratify the worthy Parsis to know that it was not till after their devotions had been performed that the illness took a favourable turn. To them atleast in this case the *post hoc* will be identical with the *proper hoc*.

તે નામદાર સદતેર સારા થયા તેની શુકરચુગરીમાં સુખધનાં વાડ્યાજનાં આતશખેરામમાં ભેગી થયતી એક વધુ ગંજવર મિજલસમાં સર્વેએ ઉભા રહી એક અવાજે જંદ અવસ્તામાં પ્રાર્થના કરી હતી, જે તે બાપામાં અત્રે રજુ ન થઇ શકતી હોવાથી તેનો ઇંગ્રેજી તરજુમો આપીશું.

O Almighty Ahura Mazda, Lord of Immortality, &c., Thou hast declared in the Avesta, through our holy prophet the pious Zarthost, *that there is one specific remedy for illness which the most learned doctors failed to cure, and that remedy is prayer.* Thou, Lord of Truth, hast shown us an instance of the promise by rescu-

ing Albert Edward the Prince of Wales from his late serious illness, and hast gladdened our hearts by restoring to him his usual health. We, the Mazdayasnans (believers in one God), therefore humbly and sincerely thank Thee.

ચઝદેગર્દ શેઙ્ઙરીઆરના વખતમાં પારસીઓ રાજપાત ખેાહી બેસવા બાદ તેઓને એક મોટો ભાગ આકૃત હાડમારીને માર્યો ધરાન દેશ તજ ખેતાના દીન ધર્મને માટે હિંદુસ્તાન આવી દિવ બંદરે ઉતર્યો હતો. હ્યાં પણ તેઓને ઘણાંક વર્ષ ચાલુ હાડમારી અને સતાવણીમાં પસાર કરવા પડ્યાં. ખેતાના ધર્મને વટિક અપમાન થતાં જ્ઞેષ્ઠ દિવથી તેઓ દરીઆ માર્ગે ગુજરાત તરફ જવા ઉપડ્યા ત્યારે તે કમનસિબોને રત્નાગર સાગરે સુધાં તુફાનના વમળમાં સપડાવી બહુ અહેરાન કર્યાં, અને એ તમામ ભાગ કુખી જઇ ફના થાય એવી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો.

ઉછળીને દરીઓ થયો જ્જેશમંદ,
સરસર સપાટાથી ટુંક્યો પવન.
ચેરચર ચિરાઇ ગયાં ઝાજ સડ,
થરથર થયડીયાં સૌનાં જગર.
છરાછર મોજા મારે ઉછાલ,
હરપળ કરે કીશતી પાયમાલ.
ફડી એવી નયાગાનોપર કુદરત,
ખફા કેમ થયાં એમ આવાં યઝદ?

આ વેળા તે કીશતી ઉપરના જરથોસ્તી નર નારીઓએ
દિમત નહિ હારતાં ધિરજ પકડી તથા કુસ્તી પાઢ્યાળ કરી તથા

જગ્યાંપર ધરી ઝંદ આવસ્તી મહાન,
મદદ આહી ઝુંકી, ઝો રહેમાન !
હમ લાચારોનો આધાર તું,
આ તુફાની બળાથી નિવાર તું.
ઝો તું ફતેહમંદ બહેરામ ચઝદ !
હમ પારસીઓને કર તું મદદ.
હમ પારસીઓના આ છે કલામ,
અગર પહોંચ્યે હમ સલામત મુકામ,
હમો સ્થાપીશું ત્યાં આતશબહેરામ,
કરીશું સેતાચશ તેની મુદામ.

આ માંગી મુરાદ જર આવી, અને કાંઈએ હાની વગર સંજન
જહ પુગવા પછી તેઓએ પોતાની માનેલી માનતા મુજબ ત્યાં એક
એળાદતમાનું પરથયું હતું.

યકીન વિશેની એવીજ એક બીજી વાત જણાવીશું. કહે છે
કે આગલા વખતમાં સુરતથી મુંબઈ જતું એક વાહણ પવનના સુસ-
વાતા અને તુફાનથી કુબવા લાગ્યું. તેમાં બેઠેલા એક મોબેદે યથા
અહુ વેરીઓના કલામ બણવા માંડ્યા. ઇશ્વર ઇચ્છાએ વાહણ ડોળતું
બંધ પડ્યું, અને સર્વે સહિસલામત મુંબઈ પહોંચ્યા. ખારવા બલા-
સીઓ આ એજમતિ કલામને મંત્ર જાણી અજબ થયા.
એક સમે લાંબી મુદતે તેજ ખલાસીઓનું વાહણ તુફાનમાં
સપડાયું ત્યારે તેઓ પેલું મંત્ર “પારહી તારો થાળ-

રિઓ, પારહી તારો થાખરિઓ” અશુદ્ધ ઉચ્ચારે બણવા લાગ્યા. એમ કરતાં કિરતાર કૃપાએ સંકટ સમી ગયું, અને આભારી ખારવાઓમાં આજ તુલિક “પારહી થાખરિઆ”નું યકીન રહી ગયું છે. આ રમુજ બાબત બીજા પ્રસંગે વિગતવાર પેશ કરીશું.

બણો ગણો ને માગો મન મુરાદ,

સાહેબ લાવશે ખર આપાદ.

વર્ષાદની આશુ ગેરહાજરીને લીધે થઇ પડેલા ચિંતાતુર માગલાથી માલેક બધાને મુક્ત કરે એવી એક બેગી જાહેર બંદગી મુબતના પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓની આગેવાની હેઠળ તા. ૩૦મી જુલાઇ સને ૧૯૧૧ને દીને ગીરગામ મધેના આલખસેસ બાગમાં જર-થોશ્તી બાનુઓ અને ગૃહસ્થોની જંગી હાજરી વચ્ચે કરવામાં આવી હતી. તે વેળાએ જશનનાં પવિત્ર ક્રિયા ભણુતર સાથેજ મેધરાજ બારે બળ સાથ અચાનક પધાર્યા હતા, અને તમામ રૈયતનાં રંજીદાં જીગરને તે ધડીથી રાહત આપવા માંડી હતી. ખરા જીરસાથી અર્જ યુગ્મરવામાં આવે છે તો, તે પાક પરવર કેટલે દરજ્જે પાર પાડે છે તેનો ભાસ આપતાં રૈવરંડ સકર પણ કહે છે કે, “ *When prayer mounts upon the wing of fervour to God, then answers come down like lightening from God.*”

ગજલ.

મુખ મીઠું નામ સાહેબનું લખ કામ સદા કરો,

દેણ તેની એબાદતનું અબ્વલ અદા કરો.

મોરાદો ખર લાવશે, મુસ્કેલી સઉ ટાળશે,

લઇ કુમક એ નામની, ન કોઇ ભયથી ડરો.

દુનીઆમાં આશ આશરો, છે પોકળ ને તકલીદી,
આધાર ઇશ હેતનો, તેજ મુસ્તકીમ ખરો.

*

*

*

બાયડી બાબે બળાપો:—

She's not what fancy painted her,
I am sadly taken in;
If some one else had won her heart,
I should not have cared a pin.
I thought that she was mild and good,
As maiden ever could be;
I wonder how she ever could
Have so much humbugged me.
They cluster round and shake my hand—
They tell me I am blest;
My case they do not understand,
I think that I know best.
They say she's fairest of the fair—
They drive me mad and madder;
What do they mean by it? I swear
I only wish they had her.

(*David Bates.*)

સમજણ:—કુદરતે તેણીને જેવી રૂપાળી બનાવી છે તેવા લાયક
ગુણની તે નથી. ભોગ મહારા કે હું સાચુત ઠગાયો! કાઇએ અગર

તેણીનું અંતઃકરણ જીતી લીધું હોત તો, મેં તેની રજભાર તુંબા કરી હતે નહિ. જવાન છોડીઓ સાધારણ રીતે જોતાં જેવી સાહેસ અને નમાની હોય છે તેવી તેણીને પણ મેં લેખી હતી. એટલી હદ સુધી તેણીએ મને થાપ્યાજી આપી એ અજગ્ય છે. મારા મિત્રો ચોપાસ જમાવ થઈ મારા હાથ સાથ હાથ મેળવે છે તે મુખ્ય-રખાદી આપે છે; પણ મારી અભાગી હાલતનો ખરો ખ્યાલ ખુદ મારા સિવાય તેઓ કયાંથી કરી શકે? તે ખુબસુરતીના એક નાદર નમુનારૂપ છે એવાં વચન ઉચ્ચારી તેઓ મને ઘેસો દિવાનો બનાવે છે; લેકિન તેઓ કહેવા શું માગે છે? કસમપર કહું છું કે તેઓ મથેથી કોઈ સાથ તેણીનું સંઘાયું હોત તો હું શાદમાન થતે.

એક ધસમ લગ્ન લગાવવા આતુર હતો, લેકિન ગરીબાઈ તેની આડે ગજગ્ય કરતી હતી. વારંવાર તે વમાસતો કે, “મારી સાથે કદખુદાઈ કરી મારી આ કુંવારી કંટાળાભરેલી હાલતનો કોઈ ઓરત અંત ન આણે? હું દેખાવજો નથી, તેમ મારો ચહેરો ભખી ખાવા જેવો પણ નથી. હું અગીર નથી, તેમ ફકીર પણ નથી. હું ઉંચ ખાનદાની નથી, છતાં મારી રંગોમાં સ્વચ્છ લોહી દોડે છે. માલેતોજર મિત્રોથી હું મોહતાજ હોઈશ, લેકિન તનદરોસ્ત પ્રકૃતિથી બાકાત નથી. સુખનાં શિખર ઉપર હું ચઢી એકો નથી, તેમ દુઃખના દરીઆમાં ડુબેસોએ નથી. મારાં નસિમે ધન ન હશે, છતાં ધાન્ય તો છેજ! ‘શ્રીકૃષ્ણ ચૈતલ’ જોળંગી જવાની કપ્પુક્ષાતે મને મોહર-દાર મળવાની હોય તો, તે જોખમ ખેડવા પણ હું તૈયાર છું. આ મારા હવાઈ ઉભરા નથી. પગે પડી આજુજી કરૂં છું કે કોઈ ખાનું મને વરે-ખુદા ખાતર મારી સાથ કોઈ શેહાદી કરે.” મુજબજુમાં

પડેલા આ માણસની મુશ્કેલી દયાળુ હાતાર આખરે બર લાગ્યો. નવો નિશાળ્યો નવ દલાડાનાં ધોરણે થોડો વાસ્ત ઠીક ગાડું ગળડવા બાદ બાપડને આખરે બળડવું પડ્યું કે--

All is over! I am married!

What a hasty fool was I?

Where's the end of all creation?

Let, oh, let me thither fly!

Help oh, help me, cunning lawyer!

Loose my bonds and set me free.

I will be your debtor ever,

If you will unmarry me.

જેવળ ખતમ! હું ગોડવાઇ ગયો! કેવો ઉતાવળ્યો ઉજળખ હું છું! સૃષ્ટિની સમગ્રી પેદાશનો અંત ક્યાં આવી અટકે છે તે કોઇ કહેશે મને? કૃપા કરી મને ત્યાં પડાયણ કરવા દ્યો! મદદ કર, મને મદદ કર, ઓ તું ઉંધા ધારાના દિમાયતી! કોઇ કસરેવળ ચલાવી જોરની જંજીરમાંથી મને મુક્ત કર. છતી રાંડે મને રંડાપો અપાવશે તો તારાં હમેશનાં અહેશાનમાં હું રહીશ.

*

*

*

દુનિયાસે ના બાંધો દિલ!—

ગજલ.

અજલકે કુચેમે તેરા ગુજર હોવેગા,
તેરા કરાર બ દારલ કરાર હોવેગા.
ધરેગે તુજ કુ જનાજમે તખ્તે શાહીસે,
ગર ખઝીને વ સરકર હુજર હોવેગા.

લેહલકે ગોશમે તુજકો જમીનપે સોના હય,
 બદન તેરા ખોરશે મુર વ માર હોવેગા.
 અગરચે બાગે જોહાંમે તું મીસલે ગુલ હોવેગા,
 પ દુતેરી ખાકપે આખેરકુ ખાર હોવેગા.
 ન દર ખુદાપે તું ગુનાહ કરતા હય,
 ન જનતું કયા તેરા અંજમે કાર હોવેગા.
 તમઅ કોસીસે ન રખ ઇસ જોહાંને ફાનીસે,
 સેવા અમલકે તેરે કોણુ ચાર હોવેગા.
 અગર છુપાએ કીસી તહરેસે તું અપના કીઆ,
 લેકીન એક દીન વોહ સખ આશકાર હોવેગા.
 હરેક હલાલસે તેરે હેસાબ લેવેગા,
 હરેક હરામકા તેરે શુમાર હોવેગા.
 તું અપની કુચકી પીકર કર લાં શેદા,
 કલામે શાદી તેરા કાયમ હોવેગા.

સમજણ:—ગોતની ગલીમાં તારૂં આયંદે જવું થશે, અને તારા આરામની જગ્યા તે આરામની દુનિયામાં થશે. બાદશાહી માદી ઉપરથી તુંને એક દહાડો ઉઠાડી જનાજનમાં સુવાડવામાં આવશે, પછી તારી સોડે માલ મિલકત અને હજારો ઇસમની ફાજ હશે તો શું થયું? તુંને જમિનમાં ઘોરની અંદરના ખાડામાં સદાની શાંત નિદ્રા લેવી પડશે, અને કીડી મકોડી કે સર્પની ઉગ્મણી દાખલ તારૂં કાનખુદ કામ લાગશે. આ અવનીના બાગમાં તું ફૂલ સમાન પમરતો ને સુંવાળો હશે, છતાં તારી મટી ઉપર આખરે કાંટા ઉગશે. દાદારની દરેક રાખવા વિના તું પાપી કાર્યોમાં ડુબેલો રહે છે, પણ છેવટે

તારી કેવી સ્થિતિ થશે તે હું કહી શકતો નથી. આ ફના થનારી દુનિઆમાં કશી લાઘવ્ય ઠાગથી તું ના રાખ, કાંકે તારાં કર્તુક સિવાય કોઈ તારા બાગીદાર થવાના નથી. કોઈ યુક્તિથી તારું કીધેલું કદાચ તું છુપાવશે, લેકિન એક દિવસ તે સર્વે બહાર રૂપ લેશે. તારાં તમામ વાજખી કામોનો તે કિસ્તાર તોલ કરશે, અને તારાં તમામ ગાયવાજખી કામોની પણ ગણતરી કરવામાં આવશે. ઓ શેઠા, આ જગતી વિનાય થવાના કાંઈખી અંદેશમાં તું પડ, તારા દિલખુશ સખુનોજ માત્ર અત્રે કાયમ રહેશે.

અઝ બેહેરે અઝુછરા ચનદીન ચેહ કશી કાખીન,
વઝે બહેરે નાન તા કય શમશીર વ સેનાન ખીની.

એક ખુદી ઝોરત ખાતર શા માટે તમે એટલી ભારી રીત આપો છો? ત્રણ નાનો માટે તરવાર અને બાલા ઉપર તમે કયાં તૂલિક નેગાહ રાખશો?

એક બદસુરત યુદ્ધયા (જગત) ખાતર તમે શું કામ અસહ્ય રંજ ખેચો છો? નસિયનાં નખરાં (ત્રણ નાનો) ઉપર ઇતખાર મૂકી શા કાજે લડાઈ ને ફેસાદ ઉઠાવો છો? આ ત્રણ નાનોની સમજ એક ખીજે ફાર્સિં શાએર નિચે મુજબ આપે છે.

દેલા યારા સે કેસમ અંદર ખે દાની,
નાની અંદો, જુઆની અંદો, જની.
બ નાની નાન દેહઓ અજ દુર ખેરાંનશ,
તવાજો કુન બ યારાંને જુઆની.
વ લેકીન યારે જનીરા બદસ્ત આર,
બ અહેશાં જન ખીદેહ ગર મીતવાની.

ઓ દિલ તું સમજ કે આ દુનિઆમાં નાની, જુઆની, અને
 જની નામના ત્રણ મિત્રો છે. પહેલાની મિત્રાચારી આપતું હોઈયાં
 કરવાનું મળશે ત્યાં સુધીજ માત્ર રહેશે; માટે તેને થોડું આપી જલદી
 ખેરવી નાખવો. બીજો મિત્ર મીઠી બોલીનો છે, જેની સાથે લાયક
 આદરભાવથી વર્તવું. ત્રીજો પોતાનાં નામ પ્રમાણે આપણી મુશ્કેલી
 વેળાએ જન કાઢી આપનારો મિત્ર છે; માટે તેનો સંબંધ સદા
 સાચવી રાખી તેના આભારમાં પ્રસંગ પડવે જીવ પણ જને તો કુર-
 આન કરવો.

ત્રણ તરેહના હોય છે આ અવનીમાં યાર,
 નાની જુઆની ને જની દિલદાર.
 નાનીને નાન આપીનેજ કરજે સલામ,
 જુઆનીને દેજે તું યોગ્ય અકામ.
 પણ જનીની કરજે તું જીવથી સંભાળ,
 દેખાડજે તે ખાતર તારું હર વહાળ.

હાફેઝ શિરાઝ કહે છે કે—

મજ્બુ દરસ્તીએ અહદ અજ જેહાને સોસ્ત નમા,
 કે ઇન અઝુજે અરસ હજર દામાદ અસ્ત.

આ સુસ્ત દેખાતી જગત ઉપર વિશ્વાસ નહિ રાખશો, કારણ
 એ પુઢયાને હજર બરથાર છે.

તરકે દુનિઆ ગીર તા સુલતાન શવી,
 વગરને હમચુ અર્ખ સરગરદાન શવી.

તું એક બાદશાહ સમાન રોયવંત થવા ઇચ્છે તો હોય તો, આ અવનિની મોહીનીને તજ દે; નહિતર ફરતા આકાશ મિસાલ અહેરાન પરેશાન થઇ, અહિં તહિં હંમેશ ગોતાં ખાયા કરશે.

રખે કરતું દુનિયાની સાથે કોઇ ખ્યાર,
કે નથી આપ્યો કોઇને ન આપશે એ ઠાર.
નહિ રહેશે એકુએ જીવ હયાં જાવેદાન,
દુનિયાસે દિલ બાંધનાર કરસે નાદાન.

*

*

*

અબલુયું અને આંધળું એકસાન:-

કેટલિક વેળા કવિતાની લીટિઓ એટલા ઉંડા ભેદમાં મુકેલી હોય છે કે તેનો મુળ અર્થ તે કવિતા રચનારજ સમજાવી શકે. એવા ભેદી અલંકારને “ગુહ્યાલંકાર” કરી કહે છે.

દીજે તો બેસ્યાકો દીજે, બ્રાહ્મણ દીજે નર્ક પડીજે;
બેસ્યા દીજે બાંધે વંશ, બ્રાહ્મણ દીજે થાય નિર્વંશ.

કવિ ગદ્યનું આ કાવ્ય સાંભળી એક ચટપટયો ધણો વિસ્મય પામ્યો ને કવિ પાસે જઈ તેનો ખુલાસો ચાહ્યો કે, “આપવું તો એક હલકત પેસો કરનારી ઓરતને આપવું, અને બ્રાહ્મણ જેવા એક ધર્મગુરને આપ્યે તો નર્કમાં જઈએ; વળી એવી સ્ત્રીને આપ્યે તો બાળઅમ્યાંતો વંશવેળો બંધાય, અને બ્રાહ્મણ જેવાને આપ્યે તો સંતાન વગરના રહી જાય, એ કેમ બને?” પ્રત્યુત્તરમાં કવિએ હસીને જણાવ્યું, “વારાંગનાની લાંપટમાં એક બ્રાહ્મણ લપટાયો હતો

જેથી તેની બાપડીએ પોતાની આબરૂ ઇજ્જતની બરબાદી થયલી લેખી પોતાના પતિને ઝેર આપવાનો કસદ કર્યો. આ વાતથી વાકેફ થઈ તેણીને મેં રસ્તો દેખાડ્યો કે, પતિને બદલે તેની સાથે જના-કારી કરનારી પેલી હલકી ઓરતને તું વિષ આપ. ધણીને આપવાથી તું નર્કમાં પડશે, પણ આ નાપાક નારને આપશે તો ત્હારો ધણી પોતાનાં પાપ કાજે પસ્તાવો કરી ત્હારી સાથે કદાચ પાછો સંબંધ રાખશે જેથી ત્હારાં બાળકોની વૃદ્ધિ થશે. બાકી ત્હારા ધણી-નેજ ઝેર દેશે તો તું કોષ્ટ્રએ સંતાન વગરની વાંઝણી રહી જશે!" વાહ, કેવી ભેદી ફસાહત!

ઈંગ્લેન્ડમાં કહેતી છે કે, *Ignorance is bliss*. તેમ કેટલિક વાર અન્નભુખણું મોટા આશિર્વાદની ગરજ સારે છે.

બેત.

કંઈ શાહ મહમુદ આલી તખ્તાર,
નેહ અંદર નેહ આગદ સેહ અંદર ચેહાર.

પોતાના બોલેલા બોલ ઉપર પાણી ફેરવનાર સુલતાન મહમુદ સગકતગિન સામે તેની સખ્ત બદનક્ષી કરનારી એક કવિતા શાએર ફિરદોસીએ લખી હતી, જેની ઉપલી બે લીટીઓ ધણા સરસ ઉંડા અર્થમાં મુકી છે. મુળ મતલબ નહિ સમજાવ એવો તેનો ખુદ્દો હંગાડા વગરનો તરણુમો એજ થાય છે કે, "જુહાંદ યુનિઆદના શાહ મહમુદનો હાથ નવની અંદર નવ અંતે ત્રણની અંદર ચાર આવ્યો." પણ ના! ખરે અર્થ જુદોજ છે જે શાએરની સાથેજ સ્વર્ગવાસ થયો છે; છતાં તે સમજાવવાની બે જાણીતા લેખકો હામ બિડે છે.

આપણું મનનો ગુંથવાડો દૂર કરવા મીં સોહરામજી મન-
રજી દેશાધ કહે છે કે, આ ગુણાક્ષરમાં ફિરદોસ્તીએ તો મહ-
દને માહું લગાડ્યું છે. તેનો ભેદ એવો છે કે નવમાં નવ આવ્યા,
તે ૬×૬=૮૧ થયા; અને ત્રણમાં ચાર આવ્યા, યાને ૩×૪=૧૨
થા. તે મળી ૯૩ થયા. હવે નિશાનિઓની વાત કરવાની રીતમાં
૦ બતાવવા હોય ત્યારે હાથના અંગુઠાની પાસેનું આંગળું
(Fore-finger) અંગુઠાના છેક નિચેના કાપા ઉપર મૂકીને બતાવવું;
તે ૬૩ બતાવવાને માટે બાકી રહેલાં ત્રણ આંગળાં વાલ્યે તો
૨૦+૩=૨૩ થાય છે. એમ આંગળાં વાળી જુઓ, અને તમારી
કુઠી વળેલી જણાશે. જેનો અર્થ એ કે, મહમુદ પાદશાહનો હાથ
ખુલ્લો, અર્થાત્ ફલ્લો નથી, પણ બંધ વાળી મુકલો છે. યાને સખા-
ત કરવામાં તે નકામો છે.

૩૦ જીવનજી જમશેદજી મોદી સેરો મારે છે કે, જ્યાં મતલબ
જીંતુસની છે. પણ ‘નવની અંદર નવ’ અને ‘ત્રણની અંદર ચાર’
મેવી ધખારતનો આ અર્થ કેમ થયો તે બાબે મોં મોહલ અટકલ
રે છે જે, તે કાંઈ કિસમની રમત ઉપરથી લીધું હોય! કેટલાકો
સેહ અંદર ચેહાર’ ને બદલે ‘ચેહાર અંદર ચેહાર’ લે છે, અને
મળી સમજાવે છે કે ‘મૂઠી વાળવી’ એ કંજુસાધની નિશાની છે.
આપણે મૂઠી વાળીને દેખાડીએ છીએ કે ફલાણાનો હાથ તંગ છે,
યાને તે કંજુસ છે, હવે અંગુઠો બાહર રાખી મૂઠી વાળતાં બન્ને
પાંજુએ ફાસિં નવના જેવો આકાર બને છે. તેથી ફિરદોસ્તી લખે

છે કે 'નવની અંદર નવ' એટલે બન્ને બાબતોએ ઉપર અને નીચે નવ અને તેવો મહામુદનો હાથ હતો. વળી અંગુઠો બાહર રાખી મૂઠી વાળતાં નીચે ચાર આંગળાં મડેલાં હોય છે, અને ઉપર તેજ આંગળાંનાં ચાર તાંચાં હોય છે તે ઉપરથી શાએર 'ચેહાર અંદર ચેહાર' લખે છે.

અબજદ અને રમણના કાયદા પ્રમાણે એક બીજાં પુસ્તકમાં નિચલો ખુલાસો આપાયલો મારા વાંચવામાં આવ્યો છે. "મોટા ખાન-દાનના મુક્તતાન મહામુદનો હાથ નવમાં નવ અને ત્રણમાં ચાર આવ્યો." આ વાક્યની સમજણ એ છે કે $૬ \times ૬ = ૮૧$; અને $૩ \times ૪ = ૧૨$ આવે છે. હવે અબજદના કાયદા મુજબ ૮૧ ની સંખ્યા માટેનો બોલ રમણને કાયદે બોલ કરતાં આપણી મતલબને સાચવનારો "લખમ" આવે છે જેનો અર્થ "અખિલ" થાય છે. એજ મુજબ ૧૨ ની સંખ્યા માટેનો શબ્દ "મુદ" આવે છે જેનો અર્થ "હતો" થાય છે. "લખમ મુદ"નો ગુજરાતી માયનો "અખિલ હતો" કરી ઉઠે છે, અને ફિરદોસીના આ ભેદી ફાર્સિ મિસરાની મતલબ એજ સમજવી.

ઉપલી સમજવનોમાંથી ચાહે તેને આળા દરજ્જે આપો ! તોએ એટલું તો વગર શકે સિદ્ધ થાય છે કે આ લીટીઓમાં શાએરે મહામુદને મળિયુસ દાખલ જોળખાવ્યો છે, જે વાત તેની તવારિખ બાણુનાર દરેકને રોશન છે. મરતી વખતે એકંદર દોલતના ઢગલા આગળ બેસીને ન્હાના બાળક માફક નિહલાં મોહડે તે પોકારવા લાગ્યો હતો કે, "હાયરે, આમાંનું કશું મારી સાથે શું નહિજ આવવાનું ?"

દાહરો.

લોભી ધન ઢગલો કરી, અતે મુખે રોધ;
મરતાં મહમુદ ગઝનવી, રોયો ખમ્મનો જોધ.

*

*

*

કેવા શખ્સનો સંગ કરવો?—

ફાર્સિ લેખ.

અગર જા મરદુમે દાના નશીની,
જ માઅની અજ હમે ખાલા નશીની.
અગર નાદાન ખુવદ હમ સોહજતે તો,
હમાન ગહેતર કે ખુદ તન્હા નશીની.

શાન સહુકવાળા દાનાવો સંગાથ તું ઉઠતો ખેસતો રહેશે તો,
ખાતેનમાં ખુદાંદ દરજ્જો ધરાવતો થશે; પણ તુંને કમઅક્લી ટચાક
મિત્રો મળતા હોય તો, તેમની સાથે દોસ્તીનો ગાંઠ આંધી રાખવા
કરતાં તારા એકલા અટુલા ગાર્ગમાં રહેવામાંજ મોટી શોભા આપર
સમજે,

સજ્જન પ્રીતિ યું કરે, હરદી ન યુના હેત;
હરદી ન જરદી તજે, યુના ન રહે સ્વેત.

સારા આદમીના સમાગમમાં આપણું આવવાથી, તે પોતે તો
પોતાનો ગુણ રહેવા દેવાનોજ; પણ તેની સંગતથી આપણા કાંઈ
અવગુણ હશે તે સુદ્ધાં સદગુણમાં બદલાઈ જશે. જેમ કે હળદ સાથે
ચુનો બેળવાથી ચુનો પોતાનો અસલ રંગ ખોલી દે છે, લેકિન હળદ
તો જેમની તેમ રહે છે.

તથાપી પુરા આદમીના સમાગમથી એરી કાંઈ ફાયદાની વડી
ખતી ફાકટ છે. સખખ—

હરદી જરદી ન તજે, ખતરસ તજે ન આમ;

ગુણીજન ગુણુ ન તજે, અવગુણુ ન તજે ગુલામ.

હજાઃ અપોતો રંગ ગુમાવતી નથી, આમલી પોતાનો ખતાશ
જતી નથી, નેક નર પોતાનું અસિદ્ધપણું છોડતો નથી, ને ફુટ
સમ અપોતાં ગદ્ગદ ફેડે કરી શકતો નથી.

પ્રિયજન સોખતી કાણુને કહેવો કે જે કામ પડે ત્યારે ધન,
રમિન, મકાનનો વિશ્રામ અને રાજ્યની લગામ આપે. સમય પ્રમાણે
સાલી કાઢવાર પણ બૂલઠાપ આપે નહિ, કે દગો ન કરે. ન્યાય
કાઢી છળ કપટને કાપી નાખે, મિત્રની વાત ગુપ્ત રાખે, તેના બેલ
ખતાં સૂધી ઉંચકી લે, અને વખત આવે ત્યારે તેની કુમકે ઢોડે.
એક ઠેકાણે શેકસપિઅર કહે છે કે—

I am not of that feather to shake off

My friend when he must need me. I do
know him

A gentleman that well deserves a help,

Which he shall have ! I'll pay the debt and
free him.

હું તે તાયફાનો આદમી નથી કે જેમની માફક મારા હાજતમંદ
મેત્રની મદદે ન જતાં તેને નિવારી મૂકું. મારી સંપુર્ણ સાલતાને

ભાવક સદગૃહસ્થ દાખલ હું તેને લેખું છું કે જે સાચીતા તેને મળશેજ તેનું ફરજ ચુકવી હું તેને છુટાપછું અપાવીશ.

કુપંથી નિવારી સુપંથ ચલાવા,
ગુણ પ્રગટે અવગુણહી દુરાવા.

આડા માર્ગથી આપણું રવાનને સારા રાહ ઉપર લઇ જનાર, અને આપણી એજ ઉઘાડી નહિ પાડતાં આપણાં સારાં આચરણ આશકારા કરનાર, આપણો ખરો ખ્યરખવાહ મિત્ર.

ઇર્ષ્યા, માન, અભિમાન નહિ, વિમળ, ત્યાગ, વૈરાગ હય;
સુનો બેઠા વાસે સંગ કરી, પ્રભુ પ્રીતિ લાગત હય.

જેનામાં અદેખાઇ, હુંપદ, અભિમાન રહ્યું નથી, જે અશો થયે છે, જેણે દુનિઆની વસ્તુઓ મેળવવાની તલખ છોડી દાધી છે, જે સુખ-દુઃખ બન્નેને એકસરખી આંખે જોય છે, તેવા શખ્સને સંગ કરવાથી ઓ બેઠા, ઇશ્વર તરફનો આપણો ચાહ ખેંચાય છે.

અયોધ્યાના રાજા હરિશ્ચંદ્રનું રાજપાટ પોતાને સ્વાધિન લેનાર મહા ઋષી વિશ્વામિત્ર, રાજના પ્રધાન વગેરેને સમજાવે છે કે, “ તમારો રાજા તો હવે ફકીરી હાલતમાં જંગલોમાં બટકનો ફરનાર છે તો પછી તેની સોબત જાળવી રાખી તેની પાછળ જવામાં તમેને શું ફાયદો થનાર છે ?” સયનાપતિ બોલ્યો, “ સુખી સુખ્યારા વખતમાં સોડ સાંધનાર ઘણા હોય છે, ધન દોલતનાં બળે દુમડાં ગઠડાવી મારનાર ઘણા હોય છે, મતલબ પાર પાડવા અર્થે દોસ્તીનું ડોળા હાલનાર ઘણા હોય છે, ફેલ ફરેખ રમી પૈસા સફા કરી જનાર

હુએ હોય છે, પણ કોઈની અરગસ્તે હાલતમાં દોસ્તીના સંબંધ
રી રાખવામાં માન સમજતો હોય તો તે આ સેવક છે. એવા
રા ઐયામમાં કાંઈ જાણ ખેલી પવન જોઈ પિક નહિ ફેરવતો હોય
। તે આ સેવક છે.

મુખમ્મેસ.

આરામમે તો કામમે આનેકો બહુત હય,
દૈલત હો તો ફિર જાન કસાનેકો બહુત હય,
મતલબકે લિયે ચાર કહાનેકો બહુત હય,
આ જાનેકો ઔર ખાત જાનાનેકો બહુત હય,
દેતે હય ખુરે વકતમે જો સાથ, બહ હમ હય,
ઉલફતસે ઉઠાતે જો નહિ હાય, બહ હમ હય.

*

*

*

માપણી હૈયાતીની હદ:-

Seven years in childhood's sport and play	7
Seven years in school from day to day	14
Seven years at a trade, or college life	21
Seven years to find a place and wife	28
Seven years to pleasure's jollies given	35
Seven years to business hardly driven	42
Seven years for some a wild goose chase	49
Seven years for wealth, a bootlace race	56

Seven years for hoarding for your life 63
 Seven years in weakness spent, and care 70

Then die and go—you know where?

એક ઇંગ્લેન્ડ કવિ માણુસની જીંદગી સરેરાસ ૭૦ સાલની સ્ત્રીકારી દર સાત વર્ષે તેને આગળ વધતો દેખાડી તેની વધને દસ ભાગમાં વહેંચી નાખે છે. પુરૂષ શરૂઆતમાં એક બાળક દાખલ મોજમજ અને રમતગમતમાં પોતાનો વખત પસાર કરે છે. બાદ નિશાળે જઈ ત્યાંથી વેપારવનજમાં પડે છે, યા તો અભ્યાસ લાંબાવવા કોલેજમાં જાય છે. આગળ આલનાં લગ્નના પવિત્ર બંધનથી એકત્ર થઈ સંસાર સુખ ભોગવતો ધંધાધોપાધર ધ્યાન દોડાવે છે. ત્યાર પછી જંગલી જતાવરેના શિકારના શોખ સાથે ધનદોલત, બાળમર્યાદાની વૃદ્ધિ, અને આવતા હિંગામની જરૂરનેગી હાજતો ઉપર ઉડતી નજર ફેંકે છે. સેવટે નબળાઈ અને ફિક્કર ચિંતાનો માર્ગો આપડો સ્વર્ગે સિધારે છે.

હિપોક્રેટસ (Hippocrates) નામનો એક નામાકિત ફિલસૂફ માણુસની હાલતમાં—બાળપણથી યુજોર્ગી સુધીમાં—સાત રીતે ફેરફાર થતા જણાવે છે.

- (૧) ૧ થી ૭ વર્ષ સુધીમાં બાળક દાખલનાં અજ્ઞાનપણાંની હાલત;
- (૨) ૭ થી ૧૪ વર્ષ સુધીમાં સમજારીભરેલી હાલત.
- (૩) ૧૪ થી ૨૮ વર્ષ સુધીમાં સંસારી હાલત.

(૪) ૨૮ થી ૩૫ વર્ષ સુધીમાં ધંધારોજગાર અને કુટુંબી
ઝુસડીની હાલત.

(૫) ૩૫ થી ૪૭ વર્ષ સુધીમાં ભર જવાનીની હાલત.

(૬) ૪૭ થી ૫૭ વર્ષ સુધીમાં વળતાં પાણીની હાલત.

(૭) ૫૭ થી ૭૦ વર્ષ સુધીમાં માણસ જઈશીભરેલી કમતાકાત
સાથે બાળ હાલતમાં આવી પોતાની દેવાતી
ખતમ કરે છે.

સોળ વિના તે ક્યાંથી સાન ?

વીસ વિના તે ક્યાંથી વાન ?

પચીસ વર્ષે પણ નાદાન,

ત્રીસે આવે ભવનું ભાન,

ચાલીસે પુર પકડે ધ્યાન,

પચાસ જોતાં પાકું જ્ઞાન.

સાઠી જોડે નાઠી બુધ્ધ,

રહે નહિ સંસારી શુધ્ધ.

સીતે રાંઝે કાંઠો વળે,

ધરમાં જોડો મનથી બળે.

નસીબવંતો હેંસી જોય,

નહિકર છોરાં નક્કી રાય.

*

*

*

જત્રેદાન કોણ જીવવાનું?—

ખેત.

હમીન મરકલે અસ્ત ઈ નિયાયાને દુર.
કે ગુમ શુદ્ધ દર ઉ લક્ષ્મી સેવમ વ તુર.
હમીન મંઝલ અસ્ત ધન જોહાને બનામ.
કે દીદે અસ્ત અયવાને અક્ષાસીઆમ.
કુળ રાએ પીરાને લક્ષ્મી કશ અશ ?
કુળ શએદાએ ખંજર કશ અશ ?
કુળ રહત શાહ ફરેદુને ગોરદ ?
કે અઝ પીરે ઝુઆક શાહી બે બોરદ ?
ખુદશ રહનો શાહી દીગરરા શપોરદ,
ઝુજ હસરત અઝ દેહર ચીઝી ન બોરદ.
બીઆતા જોહાંનરા બ બદ ન સપરીમ,
બ કુરોશ હમે દશત બ નીકી ખરીમ.

(ફિસ્લોસી.)

સમજણુ:—આ ફાની જગતનું પ્રિયામાન તે તેજ જગા છે કે જેમાં (ફરેદુન પાદશાહના બેટા) સેવમ અને તુર જેવાઓનાં માહબારત લક્ષ્મી ગુમ થઈ ગયાં છે. વળી એ ખરાબીબરેલી જોહાન તે તેજ જગા છે કે જેના ઉપર એક વખત અક્ષાસીઆમ જેવા મોટા શાહનશાહના બાગે અને મેહેસો બર્પા થયલા હતા. અરે! એજ શાહનશાહનો પેસો પીરાન જેવો દાનાવ અને ભથો વજર કયાં ગયો? એજ અક્ષાસીઆમને પેસો શએદા

નામનો ખજરનો મારનાર દુરવીર એટા ક્યાં કુગ કરી ગયો? પહેલવાની જોર ધરાવનારો ફરેદુન પાદશાહ કહો ક્યાં ગયો, કે જોણે ઝુઆક જેવા યુદ્ધ અને જુલમગાર પાદશાહને મારીને તેની શાહન-શાહત છિનવી લીધી હતી? નાપેકાર ઝુઆક પાદશાહ પણ પોતાનું રાજપાટ બીજને હવાલે કરી દઇને લોકોની લ્યાનત સિવાય બીજું કંઈએ લઇ જવા વિના પશોમાની સાથે આખર ફના થયો હતો. માટે ઓ ભાઇ! તું હુશિયાર થા, અને આ અવનિમાં બને ત્યાં સુધી કંઈ ખુરાઇ ન કરતાં, નેક કામ કરવા પાછળ તું ત્હારા તરફની કેશિય કરતો રહેજે.

“નામ તેના નાશ” એ આ જોહાનનો હરહમ નજરે પડતો, હરેક ગમ વ્યાપી હરહમેશ ચાલુ રહેલો, કુદરતના મહાન કાયદાઓ-માંનો એક કાયદો છે. ગમે એવી મહાન વીજ પણ પોતાની મ્હોટાઇ અને મહત્વતા થોડો કે ઘણો વખત બતાવી, આખરે કુદરતના આ મહાન કાયદાને માન આપી નાશ પામે છે. “નામ તેના નાશ”ની કહેવન પોતાની સચાઇ સદા પુરવાર કરતી આવી છે. તવારીખનો એક સાચો સેવક એ અચુક કહેવનની સચાઇ તવારીખના પાને પાને રજુ થતી જોય છે. તે એક પ્રજાને આ નાપાયદાર જોહાનમાં જન્મ લેતી, પ્રગતીકરણના કાયદાને માન આપી આ ફાતી દુનિઆમાં આજે-વાન ભાગ ભજવતી, આખરે મ્હોટાઇ, મરતબા, સત્તા, વિખ્યાતી અને જાહોજલાલીના જશવંતા શિખરે પુગતી, પણ છેવટે કુદરતના એજ મહાન કાયદાને નમી જઇ તેની સરજતના સેનારાને અસ્ત પામતો જોય છે. તે એસિયન જેવી પ્રજાની જાલમ જુલમી જોરે-મંદીને કે બળવાન એગિસેનિયન પ્રજાની ધર્તિ ધુજલવારી ધમાધમીને

થોડો વખત આ જોહાંને જેર કરતી જેઈ આખરે તેમને ફનાગી-
રીના ફાંસામાં ફરતી જાય છે. રોમન જેવી મહાન પ્રજા કે જેણે
એક વખતે પ્રાચીન દુનિયાનો મ્હોટો ભાગ જીતી લીધો હતો, જે
પ્રજાનું ઉત્તમ રાજ વંશારણ્ય આજની સુવરેલી દુનિયાની સામ્રાજી
મેળવે છે, જે પ્રજાની શમશેરના સપાટાએ સેંકડો શત્રુઓનાં સરો
એક સપાટે સાફ કીધાં હતાં, જેના શુરવિર શેરતરોએ પોતાનાં શુરા-
તનથી સારી જોહાંનાં જંગી જોદ્ધાઓને જેર કીધા હતા, તેજ
રોમન પ્રજાને તે આજે આ ધનિપરથી નામુદ્ધ થયતી જાય છે. તે
તુરાની પ્રજાના તુફાની ટોળાને, હન પ્રજાના હથિયારબંધ હાથોને, કે
ગોથ અને વન્ડલ શોકાના દેહસ્તનાક દસ્તોને આ દુનિયામાં દોર
મચાતી, થોડો વાર ફાતી જતા પશુ સૃષ્ટિના આ સામાન્ય નિય-
મને આખરે શરણ થતા જાય છે. ભલે સિકંદર જેવો શુરવિર પોતાના
શુરાતનથી સૃષ્ટિને સર કરતા માંગે! ભલે સિઝર જેવો જોહાંજેય
જોદ્ધો આ જોહાંને જેર કરે! ભલે હેન્રીક્સ જેવો યાદગર યોદ્ધો
પોતાની હિમતથી આપણને હારત કરે! ભલે નેપોલિયન જેવો નામિયો
નરેશ્વર પોતાનાં જંગોથી પોતાને જગ આસ્કાર કરે! પશુ આખરે
તેજ નામદારો જગતના આ જગપ્રસિદ્ધ કાયદાને કદમબોલી કરી
મટીમાં મળી ગયા છે.

આ દુનિયાના ખેલો છે જેમ ખોટા ખામ,
ન રહી શક્યો જમશેદ કે અફાસીઆમ.
કાઉસ કે કોપ્પાદ,—કે લોહારામ નહિ,
કેખશર કે ખોશરો,—કે ગોસતારામ નહિ.
તેહમુરસ કે એરચ,—કે દારામ દક્તર,
યઝદગર કે હોરમજ,—કે શાપુર શેર.

શુરો નર સામ, કે નોશીરવાન પાં,
 કમચાકલ અહમન, કે બુઆક નાપાક.
 હિંદુના વિકમ, વિષ્ણુ ને ભોજ,
 ધરલામી નાદર, કે અકબર—ફિરોજ.
 ઇંગ્લેન્ડના હેનરી, કે ચાર્લ્સ ને જ્યોર્જ,
 વિગેરે બીજા દેશોના શાહ સરકારા—
 નો નથી તકયો આ જૂઠી જગમાં દમામ,
 મોડા વેહલા મરીને મૂકી ગયાય નામ.
 ન રહયું, ન રહેશે, કાંઈપી બરકાર,
 બલી—ખુરી કરણીજ રહેશે પાયદાર.

તેનેજ મળતા શબ્દો એક અદરથે લખેલા છે કે—

“Such is the everchanging nature of all
 mundane affairs. In this age, power and Empire
 are in the hands of one people; in the next, a
 nation unheard of before, comes forth and rude-
 ly plucks it from their hands. To be brief,
 earthly powers are swept off sooner or late.
 Only the good deeds lie in the memory of age
 like the coral islands, green and sunny, amidst
 the melancholy wastes of ocean.”

*

*

*

દેવ તેવાં દર્શણુ:-

જન્મ તું આપો જગતમે, શોક હસે તું મૈય;

એસી ક્ષણી ના કરો, કે પીછે હાસી હોય.

એક આદમી માતાનાં પુનમાંથી બાહર દેખાવ દેતાં રહતો માનવ પડે છે, પણ તેની આસપાસ ઉભેલાંઓ તેના જન્મ પામવાની ખુશાલીમાં મોહ મળકાવે છે. એજ માણસ ઉગ્મરમાં આવતાં મઅકુલ મોતને આધિન થાય છે તે વખતે તેનાં સ્નેહકુટુંબીઓ દિલગીરીના દર્શાવમાં ગરકાવ થાય છે. લેકિન તે પોતે આ અવનિતી જન્મળ ઝહેમતમાંથી મુક્ત થવાની ખુશી સાથે વિદાયગીરી લે છે. હા! પણ ખરી ખુશી સાથે તે ત્યારેજ કુચ કરી જાય છે કે જ્યારે તે અશક્તોની હામન પકડી તેમની બલાઇમાં ચોતાતું બહુ સમજી ગયો હોય, બાકી તેથી ઉગદીજ રવેસે ચાલ ચલાવી તે આખર થયો હોય તો, શોકોની હાસી મસ્કેરીનું મુળ થઈ પડવા સાથે એક પાપ પત્યું હોય તેમ તે ચોખો મુવા સમાન લેખાય છે. કહ્યું છે કે, જેવાં બાઇનાં મોસાળાં, તેવાં બેહેનનાં ગીત. જેસા તેરા દેના લેના, વૈસા મેરા ગાના બજના. Such a welcome, such a farewell.

*

*

*

સાચને કદિ ન આવે આંચ:-

હાહરૌ.

પાપીને મન ખિલિક છે, સતને શેની ખિલિક?

સાચતો ભવ સફળ છે, પાપીનો ભવ બિખ.

“સચ્ચાઇ સર્વોત્તમ ન્યામત છે” એ સિધાંત ઉપર આગળા ધરાની વડવાઓ દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે. તેઓ જન્મથીજ એ કિમતી ગૌહર પોતાની સાથે ખીજ સધળા સદગુણો સહિત લાવી તેના ઉપરજ મુસ્તકિમ પણે પોતાની છાંદગી સદૃકે કરતા હતા. ગમે તેવી તેઓ ઉપર આકૃત અને રિપ્તી ગુજરતી તોએ તેને કશામાં ન લેખતાં, પોતાની સર્વથી વહાલી ચીજ, ધન-દોલત, માછડી-છોકરાં, પુત્ર-પરિવાર વિગેરેનો ભોગ આપવાને તેઓ હરગેજ હારી ખાતા નહિ. તેઓ આ દુનિયાની મોહ માયા ઉપર શેશભાર પોતાનું દિલ લગાડતા નહિ, પણ દાદાર અહુરમઝદથી ઉતરતી ચીજ તરીકે સચ્ચાઈનેજ ગણી તેનાં ભોમ્યાપણું હેઠળ રહી પોતાની છાંદગી ગુજરતા. જોકે સચ્ચાઈથી વર્તવું એ અતી ધણું ઝિકટ અને કઠણ છે, અને ધણીક વેળા નિર્દોષ છતાં નાહક આકૃત અને બળાનું વાદળ આવી પડે છે, તોપણ જોએ તેના ઉપરજ ઓસ્તવાર રહી ચાલે છે તેઓની કીર્તિ અને નામના અમ્મર રહી જાય છે. સચ્ચાઇ એકદમ કાંધ પોતાના પુર બહારમાં ખિણી નિકળતી નથી. તે ધણી વેળા બહુ મોડે પ્રકાશે છે. પણ જ્યારે તે ખોલ્લી ચાય છે ત્યારે તે બહુ તેજસ્વીપણે પ્રકાશે છે. તે અખત્યાર કરનાર માનવીની કીર્તિનાં ઝુડે બુલંદીથી ઉડે છે, એટલુંજ નહિ પણ, તેની નામનાનો પમરાટ ચોમેર ફેલાઈ રહે છે. એક પ્રખ્યાત કવિના બોલોમાં બોલતાં—

Truth shines mid vice with fairer light,
As stars shine clearest in the night.

તેથી ઉલટું જુઠાઈ અખત્યાર કરનારનો ફેજ ધણો ખુરો આવે છે. તે થોડો વાર પોતાની જુઠાઈની ફાટી નિકળે છે, અને લોકો તેના બોલવા ઉપર ભોળવાઈ તેને એક સદમ્ભસ્ય દાખલ માન આપે છે; પણ જ્યારે તેનું ખોટાઈ જાહેરમાં આવે છે ત્યારે તેની હાલત ધણીજ દુઃખદાયક અને કફોડી બને છે. તે સઘળાથી વિખુટો પડી જાય છે, અને તે પછી તેની કોઈ સોડ સાંધતું નથી. પાછળથી પસ્તાઈને જુઠાઈનો દુગુલ્ય તજ દે છે છતાં લોકોમાંથી તેના ઉપરનો વિશ્વાસ ઉડી જવાથી કોઈની માણસ તેના ઉપર એકદમ ધતબાર રાખતો નથી, અને દર વેળાએ તેનાં કામ ઉપર વહેમ અને વસવસો લઈ જાય છે. આથી જીંદગી સુધી તે ધણો મુશ્કેલ છે.

સાચ ખરાબર તપ નહિ, જુઠા ખરાબર પાપ;
જાકે હિરડે સાચ હય, તાકે હિરડે ખુદા આપ.

દુનિઆઈ લોભ લાલચ અને મોહ માયાને થોડક મારી સાધુ સંતો જંગલોમાં વાસો કરી પોતાનાં તન બદનને જાણી જોઈને અહેરાનગતી પુગાડી એગ સમજે છે કે તે ખરું તપ છે, જેના આધારે તેઓ મોડે વહેલે તે પવિત્ર પિતાનાં દર્શણ પામશે. તોએ ખરી સત્યાઈ જોવો કોઈ તપ નથી, અને જુઠાઈથી ચઢયાતું કોઈ પાપ નથી. જે શખ્સ સત્યાઈનો ગોચા સાથી થઈ પોતાનાં જીવનમાં તેને જગ્યા આપે છે તેનાં જીવનમાં પરમેશ્વર આપોઆપ વાસો કરે છે.

*

*

*

બદી અને નેકી-દોસ્ત અને દુશ્મન:—

ફાર્સિ લેખ.

બદીરા બદી-સેહેન બાશદ જન્મ્ય,

અગર મદી અહિસાન એલામન અસા.

હરેક કોઇની સાથે ભુંડાઇને બદલે ભુંડાઈ કરવી સહેલ છે, પણ જો તું બલો નર છે તો, જેણે તારી સાથે બદી કીધી હોય તેનાપર તું નેકી તથા આભાર કર.

ચિનના એક શાહનશાહ માટે કહેવાય છે કે, તેણે લડાઈમાં પકડેલા પોતાના દુશ્મનોને બીજે દિને દરબારમાં બોલાવી એક હારમાં ઉભા કરાવ્યા. સધળાઓએ વાજબી વકી રાખી હતી કે તેમનાં ડોકાં છટકાવી નાખવાનો હુકમ તુરત બહાર પડશે, પણ તેમની અત્યંત અન્યયખી વચ્ચે શાહનશાહે તેમને છોડી મુકી છુટાપણું બક્ષવાનો હુકમ કર્યો. દરબારીઓ ડાચું વકાસતા દંગ થઇ ગયા. આ જોઈ શાહનશાહ બોલ્યો, “જો હું તેમને ગરદન મરાવતો તો, અલખતાં મારા એટલા દુશ્મનો ઓછા થતે, પરંતુ તેમને છુટાપણું બક્ષી મારા મિત્રો બનાવવાથી દુશ્મનો ઘટવા સાથે મારા એટલા મિત્રો વધ્યા છે અને તેથી મારાં રાજ્યનાં રક્ષણમાં સામો વધારો થયો છે.” શાહનશાહનાં ડહાપણુની દરબારીઓએ બેશક તારીફ કરી.

દાહરો.

નોશીરવાને પુત્રને, નસિહત કહી છે નેક;
દોસ્ત હજારો હોય પણ, દુશ્મન ના કરતો એક.

*

*

*

તોખમરા તાસિર:—

બણેલ તોપણુ ભામની, અજવાળી પણુ રાત;
ડાહયો પણુ દારડયો, અંતે જ્ઞત કજ્ઞત.

ગમે તેટલી બણેલી સ્ત્રી હોય તોપણુ તે પોતાના મનમાં પોતે બણેલી છે એટલે નર જાતીથી સત્રાઈ રહી શકવાનો ફાંકો ધરાવે તે નકામું છે, કેમકે સ્ત્રીની મતી હમેશાં ઉતરતી હોય એમ વિદ્વાનોએ કહ્યું છે. ચાદરણાને લીધે રાત ગમે તેવો ઉજ્જશ ધરશે તોપણુ તે રાત કહેવાશે. મતજ્ઞ કે તે સુર્યના ઉજ્જસમાં લેખાશે નહિ. એક-પુરુષ આહે તેવો ડાહયો હોવા છતાં નાક ભિંગવવાની—કાગરો કરવાની—ટેવ ધરાવતો હોય તો, તેને ડાહયો નહિ પણુ મુખ સમજવો. હલકી તોખમનો એક આદમી ઉંચી કેળવણી યા લાગવગના આધારે ચઢયાતો દરજ્જે મેળવવા પામે તોપણુ તેનું અનુકરણ કરવા જતાં ઉંચ જાતની કુદરતી ગૌરવતા અને નિર્મળતા તેનાથી જળવાશે નહિ, ને કદાચિત જળવાય એમ ધડીબર મનાય તો તેનાથી તે દિપાશે કે નિભાશે નહિ.

*

*

*

મમતાળુ મોહરદાર:—

Yes! a world of comfort

Lies in that one word-*wife*! After a bicker-
ing day

To come with jaded spirit home at night,
And find the cheerful fire, the sweet repast,

At which, in dress of happy cheeks and eyes,
Love sits, and smiling, lightens all the board !

(J. S. Knowles.)

સમજણ:—હા ! મોહરદાર એ શબ્દથીજ સારી દુનિયાનાં સુખનો ખિયાલ આવે છે ! આખા દિવસના કંટાળામરેલાં કામથી થાકીને મદ સાંજે જ્યારે ઘર પાછો આવે છે, ત્યારે એક પુશ સગડીની આસપાસ સ્વાદિષ્ટ મેજખાતી તૈયાર બેતાં અને પોતાના બહાલાંઓના ગુલાબી ગાલો અને હર્ષથી પ્રદુક્ષિત આંખો દેખતાં એક પળ વારમાં તેની સઘળી થાક કિતરી જાય છે, અને આનંદી પ્યારની મજા ભોગવે છે.

મોહરદારનો પ્યાર સર્વે પ્યાર ઉપર સરદારી ભોગવે છે. એક માયાળુ મોહરદારના પ્યારની કુમકે તેના ખાવિંદની ગમે તેવી ખુરી આકતનું વાદળ વિખરાઈ જાય છે. સ્ત્રીના પ્યારથી હજારો કિસમનાં ઉપયોગી કામ થઈ શકે છે. સ્ત્રીના પ્યારથી સંસારની લડનમાં જીત મેળવી શકાય છે. સ્ત્રીનો પ્યાર મરદને નેકીના રસ્તા ઉપર લઈ જાય છે. મરદની સંસારી તેમજ વહેવારી દરેક હાલતમાં એક વફાદાર સ્ત્રી પોતાનો વાજબી હિસ્સો આપે છે. મુશ્કેલીનાં વખતમાં મદદ, દુઃખના પ્રસંગે દિલાસો, જંગલની ખુસડીમાં જતન, ઉદારીના ઐયામમાં ઉમંગ, અને ધંધાના કુખરામાં ધિરજ, એક પનોતી પત્ની પોતાના પ્રિય પતીમાં પ્રવેશી શકે છે. નોકરી ચાકરીથી થાકીને સાંજને છેડે ઘર તરફ પાછો ફરતો પુરુષ સુખી સંસાર સમજતી પોતાની સ્ત્રીને

કાગને ડોળે પારી આગળ તેની રાહ દેખતી ઉભેલી જોતાં કેવો શાદમાન થાય છે ? તેણીને ભેટતાં તેને કેવો હર્ષ ઉપજે છે ? એક સ્ત્રી પોતાની બલી સોખતથી પોતાના તામસી પતીને હજાર રીતે પતાવી રાખે છે. તેને અદ્ભવસી હાથે રસ્તે ચાલનાર મિત્રોથી દુર દોરવી નેકઅસલતી કરે છે. તે છાકટ, હરામી, ને ઉદાઉ હોય છે તો, તેની એકારીના વખતમાં પોતે સિવી સાંધી ગુજરાન ચલાવે છે. અનીતિના અધકારમાં અઠડયાં ખાતા ઉલ્લુઓને, અદ નૈયતની બેદીમાં અધાયલા બેવકુફોને, દુર્ગણના, દરવાજો ડોળતા ડામીજોને, ફરેબના ફંદમાં ફસેલા ફાંટાખાજોને, અને જુગારની જાળમાં સપડાયલા ભરથારોને, બલી સ્ત્રીઓ સુધારીને ફરી સદાચારી ને સદગુણી સદઅહસ્થોને પતીઓ બનાવી શકે છે. સારી કુળ-વણી પામેલી સ્ત્રી પોતાના ભરથારની ચાકરી કરવામાં સુખ, મગ્નહ, અને મગફરી સમજે છે. પોતાનાં ધરતું ગમે તેવું હલકું કામ ઉપાડી લેવામાં કશી શરમ લેખતી નથી. પોતાની ખાધખોરાકીની જનસોનો ખર્ચરચીને હાથે બગાડ થવા દેતી નથી. દરેક ફર્જ હરખથી હાથેજાતે અદા કરી પોતાના પતીને સહાયભુત થઇ મકે છે, ને બાળકોને સુખી સુખ્યારા રાખે છે. તે હરખ અને તે મહેનત તેણીનાં, મનને આરામ આપે છે, ને તનદરોસ્તી ટકાવી રાખે છે. ઘણું જીવજો, ઘણું સુખ ભોગવજો, એવી નેક નમુનેદાર નારો !

૧.

જે સંતોષથી સંસારતું ધરે સુકાન,
 ને દુઃખમાં તુજ સુખ જોવો સાથી કરે,
 જે હસ્તું ને રમતું તુજ રાખે મકાન,
 ને મિઠાસથી રંજ તહારી ઓછી કરે,

જે યાળકને નીતિનું શિખાવે જ્ઞાન,
 ને સદ્ગુણ ને માયાથી ફેલાવે પ્યાર,
 તે નાર ત્હારે માટે છે એવું તું માન,
 જો પરણે તો પરણજે એવી તું નાર.

૨.

જે સાદાઈમાં કશું નહિ માની લે દુઃખ,
 ને કસરથી—ડહાપણથી ચલાવે ધર,
 જે હમેશાં હસ્તું બસ રાખે ખુદ મુખ,
 ને મિઠાસથી બૂલાવે ત્હારી ફિકર,
 જે મનમાં ને તનમાં હોય નેકીની ખાણ,
 ને નેકીથી રોશન તુજ રાખે સંસાર,
 તે નાર ત્હારે માટે છે એવું તું માન,
 જો પરણે તો પરણજે એવી તું નાર.

૩.

જે સાદાઈથી શણગારે ખુદનું બદન,
 ને હસ્તી જે ચેહેરાની રાખે કળી,
 જે થોડા પણ ડહાપણના બોલે વચન,
 ને હોય જેની ઇચ્છાઓ કુલે બલી,
 જે ધિરજ ને કામુમાં રાખે જાપાન,
 ને સંપત્તિ અને મહોબતના કરે વિચાર,
 તે નાર ત્હારે માટે છે એવું તું માન.
 જો પરણે તો પરણજે એવી તું નાર.

*

*

*

વચન મુજબ વર્તન:—

છાપય.

વચન છલ્યો જલિરાય, વચન કૌરવ કુળ ખોયો;
વચન કરણ દિયો કવચ, વચન પાંડવ બન જોયો;
વચન કાળ હરિશ્ચંદ્ર, નિચ ધર નીર સમખોયો;
વચન કાળ શ્રી રામ, લંકે બિભિખન થયો;
જો ચલે વચન વૈતાલ કહે, કર ગૂડી જીભા કડીયો;
ગર નય લક્ષ્મી વિક્રમ સુતો, બોલ વચન નવ પહીયો.

સમજણ:—પોતે આપેલું વચન પાળવા ખાતર બહિરાગ્નએ વામનજી તરફનો દગો (જીળ)સહન કર્યો. કૌરવોનું કુળ નાશ પામ્યું તે પણ વચનને લીધેજ. કરણ રાજાએ પોતાની મા કુંતીને વચન આપેલું હોવાથી તે વચનને ખાતર પોતાનું અખતર (કવચ) પાંડવોને સોંપ્યું હતું. પાંડવોએ વનવાસના વિકટ સંકટો વેડ્યાં તે પણ વચનને સાચજ. હરિશ્ચંદ્રે ચાંડાળ જેવા હલકા વર્ગના આસામીનાં ધરનું પાણી ભર્યું તે પણ વચનની ઓસ્તવારીને આભારી હતું. આપેલા વચનની મહત્તાને માટેજ મહારાજા શ્રી રામચંદ્રજીએ લંકાની રાજગાદી વિભિખનને સુપ્રત કરી. જે વચન આપીને ફરીએ તો જીભને હાથમાં પકડીને કાપી નાખવી જોઈએ. હે વિક્રમ! લાખો રૂપ્યા નય તોપણ બોલેલા વચનનો કદિ ભંગ કરવો નહિ.

આ છાપય પરદુઃખભજન વીર વિક્રમને વચનનો મહિમા સમજાવતાં કવિ વૈતાલે કહેલો છે. આહા! કેટલો બધો અમુલ્ય

પ્રદેશ ? ભારતભૂમીના હમણાના વતનીઓ અને રાજાઓ
આપેલા વચનની કિમત પુરેપુરી સમજતા ક્યારે થશે ? દેવ કરે ત્યારેજ !

શહેનશાહ કોનરેડ સામે લડતાં વેન્સનગર્ગનો લેડ ડ્યુક વેલ્ફ
તારી જઈ પોતાના શહેરમાં પાછો ફર્યો. પોતાના દુશ્મન ડ્યુકને
પચાવવા માટે વેન્સનગર્ગના રહીશો ઉપર શહેનશાહે યોદ્ધા ખાતી કરી
તેમનું શહેર લુટી લઈ તેમને પાયમાલ કરવાની ધમકી આપી. મોટાં
સ્કંદ સાથે તેણે વેન્સનગર્ગ પર ઘેરા દાખ્યો. શહેરીઓને પોતાના
ચાવ ખાતર વધારે કમ્મર કરતા જોઈ તે ઝાર છોડાયો. આખું
શહેર જીતી લેવાના અને એક પણ આદમીને જીવતો ન રાખવાના
જો કસમ આપ્યા. તેણે નાખેલા સખ્ત ઘેરાથી બંધાંઓ ભુખે ઠોક-
મળને આપડે ઠોકાણે આવ્યાં. વેન્સનગર્ગની સ્ત્રીઓએ તેનાપર સંદેશ
વાના કર્યો કે, “તારી સામે અમે કાંઈ જંગમાં ઉતર્યાં હતાં નહિ.
જે અમારું શહેર લુટી લે તે આગમચ અમારી જોળી ઉપોગી ને
પાનીતી જીસો હોય તે અમેને અમારાં ખભાંપર મારી લઈ જવાની
રવાનગી આપ.” સ્ત્રીઓને અલ્પવલ્લ હાની પહેંચાડવાની મરજી
શહેનશાહની ન હોવાથી, તેમની આહેશ તેણે મંજૂર રાખી. વળતા
દેવસે સવારે શહેરનો દરવાજો ઉઘાડવામાં આવ્યો, અને સ્ત્રીઓને
જય કરી જવાનો હુકમ મળ્યો. પ્રથમ એસ પોતાના કમનસિય ધણી
ડ્યુક વેલ્ફને ઉઠાવી આહર પડી, તેના પાછળ કોઈ સ્ત્રીઓ પોતાના
પાત્રો, કોઈ સ્ત્રીઓ પોતાના ભાઈને, કોઈ સ્ત્રીઓ પોતાના આગકેને,
કોઈ સ્ત્રીઓ પોતાનાં દુહ માથાપને, તો કોઈ સ્ત્રીઓ પોતાની દુધમળ
પહેનેને પીઠપર લઈ ચાલતી થઈ. શહેનશાહના સેનાહો યુગ યરાડા

પાડી તેણીએને અટકાવવા દોડ્યા. ડચુકના સૈંપાહો પણ અભયખીના માર્યા ડંગ થયા. બાઈડાંએની ખુખી નેકી જોઈ શહેનશાહને ખુબ હસવું આવ્યું. તેણે સૈંપાહોને કહ્યું, “બેલાશક તેમને જવા દ્યો. જરાએ હરકત કરશે મા. મારાં વચનનો ભંગ કરાય નહિ. મારે તે પાળવું જ જોઈએ!” આ સાંભળી વેન્સઅર્મના લોકોના હરખનો પાર રહ્યો નહિ. બાહદુર અખરાક સ્ત્રીઓ પોતાના બોળને કુલ સમાન હલકો ગણી હરતી કુદતી વંજે માપવા લાગી. શાઆશ તેમની ક્ષિમતને! શાઆશ તેમની જનદેશાનીને! શાઆશ શહેનશાહને! આફ્રિન તેના કોલને! ધન્ય એવી વફાદાર પુત્રીઓ પેદા કરનાર દેશને! દોહરો.

ખચન સરીખો ધન નહિ, જે કોઈ જાણે બોલ;
 દિરા મોલહી મિલત હય, ખચનકો મોલ ન તોલ.
 મોલ==કિમત. તોલ==જેખ. (Weight)

*

*

*

કિરતાર કરે તે કબુલ:—

જેત.

હરાનચે તો અઝ બેહેરે મન અય ખુદા,
 જે કદી વ ખાડી કુતી અઝ રખા.
 ખર આન કારે તો સખો શોકત હઝાર,
 બ રાજી શુદેહ મીકુનમ બીશુમર.

મારા હકમાં જે કાંઈ અય ખુદા તેં હાલ સુધી કાઢ્યું, તથા હવે પછી જે કરશે, તે ઉપર તરકકોલ રાખીને. સખુરી આખત્યાર કરીને, અને રાજી થઈને, હું તારે અનહદ અહેશાન માનું છું.

I am always content with that which happens; for I think that what God chooses is better than what I choose.

(Epietetus.)

મારા કિસમતમા જે કાંઈ બનાવો બને છે તેથી હું હમેશ સંતોષી રહું છું; કારણ મારી પસંદગી કરતાં ખુદાની પસંદગી વધારે શ્રેષ્ઠ છે એમ હું અનુમાન કરું છું.

રામહિ ક્રિયા સો હુવા, રામ કરે સો હોય;

રામ કરે સો હોયગા, કાહે કરો આશ કાય.

ખુદાએ કીધું તે થયું (યાને ભુનકાળ ખુદાનોજ ધારેલો થયો.) હમણા વટીક ખુદા કરે છે તેજ થાય છે; ભવિષ્યમાં પણ ખુદાનુંજ ધારેલું થશે, ત્યારે બીજી ભળતી આશા શા કાજે કરો છો?

દાહરો.

માણસથી નહિ બનતાં કામ કરેય ખુદા,

બલકે નહિ થતું કંઈથી ખુદા સિવા.

*

*

*

ધર્મ વિનાની નીતિ નકામી:—

Morality must not be without religion; for if so, it may change as I see convenient. Religion must govern it.

(John Selden.)

ધર્મ વિનાની નીતિ હોયજ નહિ; કારણ જો એમ હોય તો, જોમ મને પેસ પડે સ્ત્રેમ હું તે ફેરવી શકું. ધર્મનો તેના ઉપર કાબુ રહેવોજ જોઈએ.

ધણું માણસો ઇશ્વરની હસ્તી કયુક્તતા નથી, બલકે નાર્સિક હોય છે. તેઓ ધણું ખર્ચ જદવાદ તરફ દબોલા હોય છે, અને ધર્મ દિન જેવું કશું માનતા નથી. સાધારણ રીતે તેઓ *Rationalists* દાખલ ઓળખાય છે. તેઓ નીતિની કેળવણીમાં ધર્મની અગત પિછાનતા નથી, અને ધર્મને નીતિથી અળગ પાડે છે. ઇંગ્લંડમાં *Rationalist Press Association* નામની એક સંસ્થા પણ છે. તેનું કામ ધાર્મિક અને આત્મિક બાબતોને તદ્દન છોડી દબને દુન્યવી બાબતોને વધારે અગત આપી તેની કેળવણીનો ફેલાવો કરવાનું છે. (*To promote a rational system of secular education.*) માત્ર આ કિસમનીજ કેળવણીથી કેવાં માઠાં પરિણામ નિપજે છે તે તો આપણે આપણી નજરે રોજબરોજ જોતા આવ્યા છીએ. હિંદુસ્તાનની તમામ પ્રગ્ન નીતિનો પાયો ધર્મ ઉપર રચાયેલો હોવાની મક્કમ માન્યતા ધરાવે છે. બાળકના મનપર ધર્મનો છાપ નહિ પાડો, જો ધર્મમાં બાળકે જન્મ લીધો હોય તે ધર્મની ખુબીઓ અને મોતેઅરી તેને નહિ સમજાવે, ખુદા અને કુદરતના કાયદાઓની માહિતી તેને નહિ આપો, કરણીના કાયદા અને ઇશ્વર તરફની આપણી ફર્જ વિષે તેનાં દેમાગમાં કાંઈએ વિચાર નહિ પેદા કરો, તો પછી છાપેલી ચોપડીઓમાંથી આહું તેટલા નીતિના પાઠો બાળકોને શિખવો

તે બહુ ફેકત છે. માણસને નીતિની રાહ અને સચાઇની સિમાએ જે ચિજ ચલાવી તેને પાપમાંથી દુર રખાવે છે તે દાદારનો ડર છે. દાદારના ડર વિનાની છકેલ અને જદવાદી વિચારોની કેળવણી, માણસોને ખરાબીની ખાહી તરફ દોરવે છે. બાળકોના મન ઉપર ધર્મનો છાપ પાડવા વગર તેઓને કદીમી નીતિવાન બનાવી શકાય નહિ! સ્વકાંચુ (*Self-control*), સ્વભોગ (*Self-sacrifice*), મિતાહારીપણું (*Temperance*), વિગેરેના કાયદા બાળકોને સમજાવવામાં આવે તેમાં કાંઈ વાંધા નેવું નથી. લેકિન એવાંજ શિક્ષણ ઉપર સર્વામ આધાર રાખી ધર્મની કેળવણીને ઉતરતો દરજ્જો આપવો એ બેખમમરેલું છે. ખરાબ લાગણીઓ ઉપર કાંચુ રાખી સાદી મનશનીથી ચાલવું, લોભ લાલચ તરછોડીને બીજા ખાર ભોગ આપવો, અને ખાવા પિવામાં તેમજ રહેણી કરણીમાં મધ્યમપણું બાળવવું, આ સર્વે સર્વોત્તમ શિક્ષણો ધર્મ પુસ્તકો સિવાય બીજા શામાંથી મળી શકવાનાં? ધર્મને નહિ માનનાર અને ઇશ્વર હસ્તીનો અસ્તિત્વ કરનાર, એક સોરો શહેરી જવળેજ થઈ શકે છે, અને ધર્મ કેળવણીના ભોગે તેને આપવામાં આવેલી નીતિની કેળવણી બિલકુલ નિર્થક થઈ પડે છે. એજ સમયસર નીતિ તેજ ધર્મ, અને ધર્મ તેજ નીતિ, એમ આપણા દેશી લોકો લેખે છે. પારસીઓની ધાર્મિક કેતાબો પણ નીતિનાં શિક્ષણથી ઘરપુર છે. તેમાં નીતિને હુમત, હુખત, હુવરેસ્ત (નેક વિચાર, નેક વચન, અને નેક વર્તન) શબ્દોમાં એવી ઉત્તમ રીતે સમાવી છે કે જેનું મુળ થઈ શકે નહિ! એક પુસ્તકમાં ધર્મ અને નીતિનો આ બુજ્ય કામેલ મુકાયલો કરેલો સેવકના વાંચવામાં આવ્યો છે.

જેઓ ગુમરાહીથી ધર્મ ધ્યાન ચુકી અર્ધર્મ તથા નાસ્તિક બનેલા છે, તેઓ એવી ક્રિસ્તુશી સમજાવે છે કે નીતિ પાળી એટલે બસ; પછી વધારે કશું હોય નહિ, અને જોઈએ પણ નહિ. લેકિન તે ખોટું છે, નીતિ પછી ધર્મ, ક્રિયાકર્મ, વિગેરે બીજી 'ધણું' છે, અને ધણું હોવું જોઈએ. નીતિ એ જો એક પાયો છે, તો તે અમરથો પાયો શા કામનો ? તેના ઉપર ઇમારત વિગેરે જોઈએ, કે જેમાં માણસ પોતાનાં સુખસંપત્તિ તથા મુક્તિનાં સધનો સ્થાપી શકે. જો ઇમારત નહિ, તો પાયાનું શું કામ ? જેમ ઇમારત માટે પાયો જરૂરનો છે, તેમ પાયા ઉપર ઇમારત હોયજ હોય. હા, જો ફક્ત આપણને આ ફાની ખાકી દુનિયા સાથજ કામ હોય, જો આથી ચઢતી અને મિનોઘ બીજી દુનિયા કિંવા અમ્મર જીંદગી હોયજ નહિ, તો ફક્ત આ દુનિયાનું કહેવાતું તકલીફી સુખ મેળવવા માટે નીતિ એકલી કદાચ બસ ગણાય, પણ તેમ નથી. આ ગેતી પછીની ચઢતી મિનોઘ દુનિયા તથા બીજી વધારે પાયદાર જીંદગી છે; આપણુ ઇન્સાન જાતનાં કરતાં વધારે ચઢતી, ફરેસ્તાઓ કિંવા યજ્ઞ અમેશાસ્પંદોની હસ્તી છે; માણસ આ દુનિયાથી ગુઝર પામ્યા પછીની, રવાન થા ફરેહર તરીકેની તેની બીજી જીવંદ હાલત છે; તે સર્વ આપણને જણાવનાર, તેનો અનુભવ આપનાર, બલકે તેનો મેળાપ કરાવનાર ધર્મ છે; બ્યારે નીતિ તે કામમાં તદ્દન લાઘવાજ અને મુગી છે. નીતિ જાણે એક પક્ષી છે, કે જે મિનોઘ આકાશમાં ઉડી કિંવા પહોંચી શકે છે, પણ તેથી આગળ નહિ. તેથી આગળ તો ધર્મજ ઉડી યા પહોંચી શકે. નીતિ એ એવી કિસમનાં ગૌહર છે, કે જે માણસજાત પોતાનાં મગજમાંથી પેદા કરી શકે છે; પણ ધર્મનાં ગૌહરોની ઉત્પત્તિ ફક્ત

મિનાઇ આલમમાં થાય છે, જ્યાંથી ખુદાની અથવા તેના ફરેસ્તા-ઓની બસારતરૂપે તે પેગામ્બરોને મળે છે, અને તેવા ખુદાને પહોંચેલા મરદોથીજ તે માણસનને મળી શકે છે. આ રીતે જોઇ શકાશે કે, ધર્મનો દરજ્જો, અગત્યતા તથા ઉપયોગ, નીતિ કરતાં ધણું મોટું તથા બોહોળું છે. ધર્મ જાણે સરોવર છે; અને નીતિ નદી છે, કે જે તે સરોવરમાંથી વહે છે. ધર્મના અંગમાં નીતિ સમાઈ ચુકેલી છે; પણ નીતિમાં ધર્મ નથી. ધર્મથી નીતિ શિખી કે મેળવી શકાય છે, પણ નીતિથી ધર્મ નહિ. કહો, ત્યારે ધર્મ વિના ફક્ત નીતિથીજ આ જાદૂગીનો સાગર તરી સામે કિનારે, કિંવા નવી જાદૂગીમાં, કેમ પહોંચી શકાય ? અને જો ધર્મને હીણી ફક્ત નીતિમાંજ જાદૂગીનું સાર્યક ગણે છે, તથા ગણાવે છે, તેઓ મનુષ્યજાતીના ખરા ભોખ્યા કેમ ગણાઇ શકે ?

*

*

*

પરમેશ્વર પ્રત્યેનો પ્યાર:—

બેત.

હય રગે જમાવ્યત શવ, તા લેહેઝને જન ખીની;

દર કુએ ખરાબાત આ, તા દરદકશાન ખીની.

(ફરેસ્તાઓ અને સુફિઓના) મંડળના (લાયક પુરુષો) માફક (બલી) ખાસિયનો ધરાવો, કે જેથી તમો સ્વર્ગીય ખુશાલી મેળવો; (ખુદાઇ શરાયની) દુકાનમાં દાખલ થાવો, કે જેથી ખુદાઇ પ્યારમાં છાકટા થયલા આદમીઓને જોશો.

આત્મજ્ઞાનીઓ અને ખુદાઈ મહોબતમાં લિન થયલા સુફિઓ માફક સર્વને હાં એશકે હકીકીપર ધ્યાન દોડાવવાને નાસિહત આપતાં કવિ જણાવે છે કે, તે ફિરતાર માટેનો પ્યારજ આપણને સુખની ટેકરીની ટોચપર ચઢાવશે. એશકે હકીકીનાં મંદીરમાં દાખલ થવા તે આપણને કહે છે, કે જે મહાન મંદીરમાં સર્વ ઇશ્વરસ્મકતોને, તે પ્રભુનું પુજન કરતા નિહાળી, આપણે આ અમર્ગે જીવડો પણ આ જગતની મિષ્ટમાયા બૂલી, ખાકી કાયાના સુખને તજી દઈ, ફક્ત તે ફરદગાર માટેની મહોબત પ્રત્યે મધુર ધ્વનિ કહાડતો રહે. ઇરાનનો છેલ્લો કવિ જમી એજ મતલબનાં વચનો લખી ગયો છે: “ખુદા સાથે સોખત રાખો; જે તેમ નહિ બને તો ખુદાના સોખતીઓની સંગત કરો, જેથી કરી તેઓની સંગતનાં આશિર્વાદો તમોને તે ફિરતાર તરફ ખેંચી જઈ શકે.” પવિત્ર કુરાને મજીદમાં ફર્માવ્યું છે કે, “ઓ મોમનો! જ્યારે સાંજ પડે, અને જ્યારે પરાઢીયામાં ઉડો ત્યારે પરમેશ્વરનાં વખાણુ કરો, જમિન અને આસમાનના સઘળા વખાણુ તેનેજ ઘટે છે. સૂર્ય અસ્ત પામતી વખતે અને બપોરના તેની સ્તુતી ગાવો.” આ લીટીઓનાં ઉડાણમાં જતાં એવો બાવાર્થ જડે છે કે, ખુદાઈ મેળાપ (Divine Union)નું સુખ સંપાદન કરવાની ઇચ્છા રાખવી એ આપણી એક ફર્જ છે. શાયર ફરીદ-ઉદ-દીન અતાર પણ કહે છે કે—

એત.

હર કે ઉ હમરંગે વારે ખીશ નીસ્ત,
એશકે ઉ જોઝ રંગો ખુધ ખીશ નીસ્ત.

જે પોતાનાં દોસ્ત (ખુદા) જેવો રંગ (યાને ખસિયત) ધરાવતો નથી, તેનો પ્યાર ખોટા રંગ અને મુગંધથી જ્યાદા કિમત અંકાવતો નથી.

*

*

*

ધર્મર ઉપર આક્ષેપ--ગુલામ અને આદમી:--

કહેવું શું ફિરતારને, મોટી એમાં ભુલ;

મોર વક્ષ આંખે મૂકવો, ગુલામ કંટક ફુલ.

જગતના રચનાર . માલિકને પણ શું વિશેષણ લગાડ્યે ? તેની કૃતીમાં જરૂરી ભુલ રહી ગઈ છે. આંખા જેવા સુંદર ઝાડને ખુદાએ એઅલગામણા ફુલો લગાડ્યાં, જ્યારે ગુલામ કે જેની દરેક ડાળીપર કાંટા છે તેને મનમોહન પુષ્પ આપ્યું, કે જે પુષ્પ આંખાના ઝાડનેજ પુરેપુરું લાયક છે.

એક ખીજી અનુભવી પુરૂષ એવીજ રામ નિંદા કરતાં ગુલામના ફુલની સિક્કતમાં પોતાનો અવિચારી ઉભરો ખાતી કરે છે.

કંટક પેર ગુલામકો, તોયે એસો ફુલ;

કયા કહિયે જગદીષકો, કે તો ધર એસી ભુલ.

શું ખુદાને ત્યાં પણ એવો ગેરવાજખી ઇન્સાફ છે કે નાજુક ગિયારા ગુલામને પણ કાંટા જેવાં ગિઝાનામાં રહેઠાણ કરી દુઃખ ખમવું પડે છે ?

ત્યારે તે ફુલે કવિ મંદારાજને કહ્યું—

શિશ ધડ ગુદા કિયો, શીર જલાયો મુળ;

ઇતને સંકટ તનપર સાયો, એસો પાયો ફુલ.

મારે માથું તેમજ ઘડ કાપવામાં આવ્યું. (એટલે ગુલામના કુલની કલમ કાપવામાં આવી.) પછી મારાં મુળમાંને જળાવવામાં આવ્યાં. (એટલે જમિનની નીચે જે ગરમ ભેભટનો આતશ છે તેને માટે ધસારો છે.) એટલું એટલું દુઃખ જ્યારે મેં ખમ્યું ત્યારે મારે પેટે આ એક સુંદર ગુલામનું કુલ થયું. મતલબ કે, ખુદાને ત્યાં એવો ગેરઈન્સાફ છેજ નહિ. તે દુઃખ દે છે તે સુખને કાળેજ !

ગુલામનાં ઝાડને કેવા તિક્ષણ કાંટા હોય છે? એ તિક્ષણ કાંટાથી ભરેલા રસ્તા ઉપર ગુલામને મુસાફરી કરવી પડે છે. મગર ગુલામ કાંટાથી ગભરાઈ ન જતા તેના સામે થઈ, ધિરજ અને ખંતથી આગળ વધી, પોતાની આસપાસ સુવાસ ફેલાવી, આખરે કરમાઈને મરણ પામે છે. તેજ પ્રમાણે માણસની જીંદગીનો રસ્તો લોભ લાલચના કાંટાઓથી ભરપૂર છે, તેથી તેણે ડરી જવું જોઈએ નહિ. હિમત પકડી, સજુરીભરી ખંતથી આગળ વધી, આ ઝેરી કાંટાઓથી ભરેલો માર્ગ આસાનીથી પસાર કરી, તેણે પોતાની પાછળ તેડી છોડી જવાની અને જીંદગીનો ફેરો સફળ કરવાની આતુ કેશોષ કરવી જોઈએ છે. માણસનાં બચપણનાં વખતને ગુલામના કુલ ઉગવાનાં શુરૂઆતના અવસર સાથે સરખાવી શકાય. ગુલામની બંધ કળી, તે માણસની જવાનીનું મંડાણ છે. ગુલામનું પુર બાહારમાં ખિળી નિકળવું, તે માણસના ભર જોખનનો સમય કહેવાય. ગુલામનું કરમાવું, તે માણસનું ઘડપણ સમજવું. ગુલામ કાંઈએ હાંસલ વગર પોતાનો સુંગંધ ચોપાસ ફેલાવીને જન સમાજને ખુશ કરે છે, તેમ માણસ પોતાનાં રૂઝાં કામથી બીજાઓનું બહું કરી શકે છે. તેની બલાઈ મતલબ વગરની હોય છે તો, ગુલામની માફક તેની

કીર્તિ ચોમેર પમરી રહે છે. ગુલાબ અને માણસ બંને એકસરખી લીલી સુકી જોઇ એકસરખી હાલને માર્ગે લાગે છે. એકજ મંડાણ અને એકજ અંત !

God made the flowers to beautify
The earth, and cheer man's careful mood;
And he is happiest who hath power
To gather wisdom from a flower,
And wake his heart in every hour
To pleasant gratitude.

(William Wordsworth)

સૃષ્ટિને શણગારવા અને ઇન્સાનના આત્માને આનંદ આપવા ઇશ્વરે પુલો ઉગાડ્યાં છે તે શખ્સ ખરો સુખી છે, કે જે પુલો ઉપરથી હાથપણ સંપાદન કરવાની શક્તિ ધરાવે છે, અને પુલો સમાન કાંઇના ઉપર કાંઇને કાંઇ ખુશ મહેરબાની કરવા માટે પોતાનું અંતઃકરણ ચાલુ જાગૃત રાખે છે.

૧.

સુંદર પુલો ! અમો રહ્યાં છે રડી,
જેતાં તમને થઇ જૂતાં જલદી પસાર;
કે જલદી ઉગનારો સરજ હજી,
પડ્યો નથી નિજ શિરોબિંદુમાં બહાર.
ઓ થોભો, ઓ થોભો, ઓ થોભો રે તમ !
દીવસ દોડતો જ્યાં લગ આ થઇ જાય અંતમ !

૨.

ચોખો સાંજની બંદગીના વખત સુધી,
 ને અમો તમો, બધાં મળી સંગાય,
 લઘુ સાથેજ આપણી બંદગી કરી,
 ને જઘનું પછી મેળવી હાથોમાં હાથ !
 કે અમનોખી વખત છે કુકો તમામ,
 છે અમનીખી વસંતનો કુકો હિંગામ !

૩.

અમો પણ ઓ કુલો ! તમારી પેર,
 જલદીજ હયાં ઉધરીને પામ્યેછ મરણ;
 નથી અમારાં તમારાં જીવનમાં ફેર,
 સુકાઇ, કરમાઇ. ઝુમાય છે અમનાંખી તન !
 છે બન્નોનો એકસરખો વસંતનો બાહાર !
 છે બન્નોને ઉધરીને થાવું ખુવાર.

૪.

ઉન્હાણાનાં વરસાદનાં આપટાં મિસાલ,
 જીંદગીના કલાકો જાય છે સરી;
 બામદાદનાં દવનો છે જીંદગીનો હાલ,
 ખોવાઇ, તો જડનાર તે નથી ફરી !
 “ નાજુક ” છે જીંદગી-વહી જતો પવન,
 ટટ કરી પુટનાર છે તકલીદી તન !

*

*

*

ધર્મિય આધાર:—

On God for all events depend;
 You cannot want when God's your friend,
 Weigh well your part, and do your best;
 Leave to your Maker all the rest.
 The hand which form'd thee in the womb,
 Guides from the cradle to the tomb.

(Nathaniel Cotton.)

સમજણ:—સઘળા બનાવો માટે ખુદાપર તવકકોલ રાખ; ખુદાજ તારો દોસ્ત છે ત્યારે તુંને કશી હાજત જણાવાની નથી. અંતઃકરણના તખ્તા ઉપર તારો ભાગ બનતાં ખુબિયતાં કામોથી ભજવી બતાવ; અને બાકીનું સર્વે ખુદાને સોંપ. જે હાથે તારી માતાના ગર્ભમાં તારો આકાર ધડ્યો તે હાથ તારા જન્મનાં પારણાંથી તે મ્હોતની કબર તુલીક તારો રાહનુમા રહેશે.

જેણે આપણા જન્મની અગાઉ માના યાનમાં દુધ ભરી મુક્યું છે, તે પ્રભુને જે પુરૂષે ઓળખ્યા નહિ, અને તેનું સ્વરૂપ સમજવાની તજવીજ ન કરી, એ કરતાં વધારે મુખ્ય બીજું કોણ? વિચાર કરો કે જેણે પેદા કરવા પહેલાં દુધની તૈયારી કરી મુકી છે, તે દયાળુ દાદાર આપણને રખડતા કેમ રાખશે? કુબાર હાલ્લું બનાવે છે તે ફાડી નાખવા અર્થે નહિ! ત્યારે જગદીશ્વર આપણને લુપ્તે મારી નાખવા માટે કેમ બનાવશે? કાઠપણુ બાપ કાંઈ ખાસ કારણ વગર પોતાના પુત્રને સજ કરતો નથી. ત્યારે પાલનદાર પ્રભુ

આપણા વાંક વિના શા સાર ત્રાસ આપે ? જેણે મોરને સુંદર પિછાં આપ્યાં, તે આપણને પહેરવા વસ્ત્ર આપવા વગર કેમ રહેશે ? જેણે ઠંડા મુલકમાં રહેનાર જનવરોને મોટા ગરમ બાલ આપેલા છે, અને જેણે પાક માટે વર્ષાદત્તી રતુની અનુકૂળ સગવડ કરી મુકેલી છે, તે પોતાના ભક્તજનોને કેમ ભુલી જશે ? જરા કીઆસ તો તેના કરે ! જે બાપ પોતાનાં છોકરાંઓ માટે મોટા મહેલ બંધાવે, તેમાં ફાંડી જુગર વગેરે ઉંચામાં ઉંચું નાદર રાચરચિલું ગોઠવાવે, તેમાં દરેક પ્રકારની મોજશોખની ઉમદા વસ્તુઓ મુકે, અનેક પ્રકારનાં સુગંધી ફુલો તથા મિઠા મેવાના બગીચા બનાવે, નિર્મળ પાણીના ઝરાઓ તથા મનહર વિશાળ તળાવો બનાવે, તે સમર્થ બાપ પોતાનાં બાળકોને ખાવા માટે અન્ન ન આપે એ અનેજ કેમ ? જમીનના પેટામાં રહેનારા કીડાઓ, જળમાં રહેનારાં માછલાંઓ, હવામાં ઉડનારાં પક્ષીઓ, અને જંગલવાસી વાઘ વર આદિને પણ જે ભુલી જતો નથી, તે આપણને કેમ વિસરી જશે ? નહિજ વિસરે ! પણ આપણામાં વિશ્વાસની ખામી છે. જંગલમાં રહેનાર હાથીને, આકાશમાં ઉડાઉડ કરનાર ગરુડને, અને પાણીમાં જીવનાર મગરને આપણા કરતાં ઘણું વધારે જોભરવાનું જોઈએ છે, જે તેમને હરી દરેજેજ પુરું પાડે છે. ત્યારે શું તે સર્વ શક્તિવાન સાહેબ આપણનીજ દાદ નહિ લે ? કયુતર અને કાગડાળી કયાં વખારો છે ? તેઓ કયા ખેતરમાં તાવવા જાય છે ? મછીઓ કયા શેડની સેવા બળવે છે ? સાપ કોની ફલાલી કરવા જાય છે ? તે સડને મળે છે તો, આપણે રહી જવાના નથી. પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તો, ચવેણું આપશેજ ! હોજરી આપી છે તો, ખોરાકની ગોઠવણુ રાખશેજ ! એક લખપતી

સાહુકારની આપડી પોતાના પત્નીની સાલગરેહના પ્રસંગે દિલક આંદલા કરી, નવા પોશાકમાં સજ થઇ, ધરેણું ધાલી બેડી. એવા એક શુભ દિવસે પણ નાપુશી સાથે અજબ વિચારના વમળમાં વિંટળાયેલી તેણી જણાઇ. પત્નીએ કારણ પૂછતાં તે બેઠી, “આજે તમે મારે માથે છો તો ઝાહોઝાહી, ધન દોલત, માન મરતબો, અને રકમ રકમનાં સુખ આપણે ભોગવ્યે છિયે, મગર કાલ ઉડીને ઉડીજ દશા દૈવયોગે બેડી, અને તમે કાળને સ્વાધિન થાઓ તો, હું સદંતર રવડીજ મરું એ વિચારથી મને મોટા સંતાપ થાય છે.” પત્નીએ હસીને કહ્યું, “બેલી થઇ છે ! દુનિયામાં એવા પણ આદમીઓ હોય છે કે જેઓ પોતાના સુખ વૈભવના સમયમાં સુધાં આનંદ અને મોજ ભોગવતાં નથી, ને ખુશીના પ્રસંગો પણ દુઃખની નજરે જોઈનેજ પોતાને અમર્યાં બળાપામાં નાખે છે. વાંડ, ત્યારે બીજા હાથપર મારે દુઃખના હિંગામમાં તેઓ એમ કાં નહિ કલ્પના કરતાં કે આ દુઃખ આજે છે ને કાલે જતાં રહેશે તો, અમુક ધમુક સુખ સંપાદન કરવાનાં મળશે તે વેળાએ અમારું શું થશે ? હે અભાગણી, પરમાત્મા એવા ઉદાર દિલના અને કાળજીમંદ છે, કે ‘કાડીને કણ ને હાથીને મણ’ના નિયમે જેને જેટલી હાજત તેટલી આપોઆપ પુરી પાડે છે. માટે ગમે તેવી આપણી પડતી આવશે, હું મરી પણ જઈશ, તો તે સાહેબનું ત્યારે માથેનું છત્ર શુભ નહિ થશે. નાહક સંતાપ વહેરી ના લે !” આપડી—“હા, ખરું કહ્યું છે. એક કાડી છુટી સ્વતંત્ર રહે ત્યાં સુધી તે દાણો મેળવી શકે, પણ તેના હાથ પગ ટુટી ગયા તો કાણ તેને ખાવાનું લાવી આપે ? તેમજ તમે મને છોડી જવ, ને મારા હાથપગ બંધાઈ જાય, એટલે ધધિર શું

મને ધર બેઠાં પુરં પાડશે ?” પત્ની—“લે આ સોનાની ચપટ દાખડી ! પેલી ચાલતી કાઢીને પકડી તેમાં બધ કર.” બાયડીએ તેમ કયું. સાત પડનાં ઢાંકણથી તેણીએ દાખડીને સાવચેતીથી સીવી લઈ પોતાની સાથેજ રાખી. છ મહિના રહીને ધણીને વાકેફ કરવા વગર પેલી દાખડી પોતેજ ખોલી. તેમાં તેણી શુ જોય છે ? કુદરતની અજબ કરામત ! દાખડીમાં પડેલા એક ચોખાના દાણાને કાઢી ચુસ્યા કરતી હતી, અને દાખડીને ફેલી ખાતી હતી. પત્નીની અજબખીનો પણ પાર રહ્યો નહિ. તેટલા ખોરાક ઉપર કાઢી જીવતી રહેવા પામી ! માટે કોઈએ પણ હારી ન ખાતાં પુણ્ય પ્રેમથી પ્રભુ ઉપર ઇતગાર રાખવો, અને પ્રભુ તેની ચારીએ આવશેજ !

અખ્યાત.

જે જે જીવ દાદગરે કીધા છે પેદા,
ટાળે છે તેમની હાજત ઉમદા.
એક ચક્ષી જે જન્મે છે જગત અંદર,
તેને ઉડવાને દાવરે દીધાં છે પર.
નથી આવ્યો બળદ કાંઈ બચાવ વગર,
દીધાં છે તેને શીરે શિંગડાં જખર.
સિંહ લાગ્યો છે ઝેરી ને ભારી ચુંગાલ,
દોડે છે ઘોડો ભાં પવન મિસાલ.
આખ્યા છે સસલાને કસારી કાન,
કે સાદ સુની દોડીને બચાવે જાન.

*

*

*

જખાંનું જોર:-

બેત.

ઝખાન ગર જાયે ખુદ માનદ, ઝખાન અસ્ત;

વગર યક નુકતે ઝીઆદે શુદ, ઝીયાન અસ્ત.

જ્યાં સૂધી જીભ પોતાની મુકર જગાએ ફરીદામ રહે ત્યાં સુધી તે જીમજ છે; ક્ષેપિત એક મિંડા જેટલી પણ તે આગળ વધે કે ખરાબી ફેલાવા માંડે.

આપણને ઇંગ્રેજીમાં બહાદુરજી અઝક લખની હોય તો B થી શુરઆત કર્યે છિયે, ગુજરાતીમાં બ વાપડયે છિયે, તેમ ફાર્સિમાં બે અક્ષરનો ઉપયોગ કરવો પડે છે જેના હેઠળ એક મિંડુ આવે છે. આ બે અક્ષર ઉપદ્રા ઝખાન શબ્દમાં આમેજ થયેલો છે, જેનો ગુજરાતી અર્થ જખાં અથવા જીમ થાય છે. હવે બે ની હેઠળ એકને બદલે બે નુકતાં મુકિયે તો બે હરફ ફાર્સિ ભાષાના ય અક્ષરમાં ફેરવાઇ જાય, ને ઝખાન શબ્દ ઝીયાન દાખલ વંચાય જેનો માયનો ખરાબી થાય છે. એ રીતે ઝખાન અને ઝીયાન શબ્દોને કવિએ ખરાબર બેતમાં ગુંદી જખાં અથવા જીમને યોગ્ય આંકાશમાં રાખવાનો આપણને ઉપદેશ આપ્યો છે. ઉદાહરણ અર્થે એક બીજો ભળતોજ ગુજરાતી દાખલો લઈશું. ક્લિંદુઓ પોતાની ધર્મપોથીને શાસ્ત્ર કહે છે. શા અક્ષર સાથે છૂટ લઇ શ કરી નાખ્યે તો પેલો ભયાનક શબ્દ શસ્ત્ર વંચાય. એક વિદ્વાનને સવાલ કરવામાં આવ્યો કે, શરિરના અવ્યવેશમાં સૌથી સરસ ભાગ કયો? જવાબ મળ્યો, “જીભ.” પાછું પુછવામાં આવ્યું કે, ત્યારે સૌથી ખરાબ કયો?

ઉત્તર વાળવામાં આવ્યો, “જીભ! તે સારી હોય તો પરવરની ખુબી ચોપાસ કેલાવવાનું તે એક મોટું નગાઈ છે; પણ તે દુરાચલી હોય છે તો દોળખના દરવાજાની એક મોટી કુંચી સમાન તે છે.”

જીભને અમૃત બસે, વિષભી ઉસકે પાસ;

એક બોલે લાખ લે, એક લાખ વિનાશ.

જીભની અંદર અમૃત વસે છે, અને ઝેર પણ તેનીજ પાસેજ રહે છે; એક બોલ એવો બોલાય કે (ગંગ, સ્પેનસર, ફિરદોસી, બિહારી, ખીરખલ ઇં કવિઓને ઇનામ મળ્યું તેમ) લાખ (રૂપિયા) મેળવી શકાય છે, ત્યારે માત્ર એકજ આડા બોલમાં લાખ નુકસાન થાય છે.

ગુન્યનકે જીભાસે અમૃતસો બચન નિકસે;

મુર્ખકી જીભા સાપસે વિખલી હય.

ચંદનકો ધીસો તો ઇશિકકો સુગંધ દેત;

હિંગરકો ધીસો તો બદબોધકી ખુવારી હય.

કોયલકી કૂક અર્જુનમેળી આનંદ દેત;

કાગનકી બોલીકો કૌન કહેગો ખ્યાંરી હય?

કહે શંકરપ્રસાદ મુર્ખકા બોલના તો—

ઝેહેરકે સમતોલ, વાસે દુનિયા હારી હય.

એક ડાહ્યા આદમીની જીભમાંથી સ્વાદિષ્ટ શરબત સર્પા શખ્તો નિસરી પડે છે; બ્યારે એક કમઅકલીની જીભમાં સર્પના સર્પું વિખ રહે છે. સુખડને પથ્થરપર ધસનાર ઇશક સુગંધી પ્રાપ્ત કરે છે; બ્યારે હિંગનો ધસનાર હિંગનો નુકસાનકારક વાસ દમમાં લે છે. કોયલ પક્ષીનું

ગાનું ગમે એવાં બ્યાબાનમાં પણ આપણા આત્માને ખુશ કરે છે; લેકીન કોઇ એમ કહેવાનું નથી કે કાગડાનું “કાકા” સાંભળવામાં તેને મોજ મળે છે ? આ કવિતનો લખનાર કહે છે કે, મૂર્ખનું એક વેણ એરનાં એક દીપાં સર્જું છે, જેનાથી સારી સૃષ્ટિ કાયર બને છે.

જીભ છે ના'ની પણ એવી પાપી,
કે સેંકડો ડોકા ઝટ નાખે કાપી.
કાપશે શમશેરે માત્ર બે ચાર શખ્સ,
લાખ માટે જીભનો છે એક બોલ બસ.
લાંબી જેની જીભ તેને જાણવું જરૂર,
ઝહોત અને માહેતમ નથી તેથી દૂર.
કબજમાં જીભને ન રાખશે અગર,
હટકાવશે લહેજમાં તે ત્હાડે સર.
અંતઃકરણ છે ખુદ ભર્યો ભંડાર,
જીભ તેની માત્રેક ને અદ્રસર સરદાર.
પગે લપસી પડી ગમે ભાંગજે કરોડ,
જીભે લપસી ના રાખતો બદીની સોડ.

*

*

*

ભાઈ જોડે ભલાઈ:-

ભાઈઓ! એકજ માળાપનાં તમે બચ્યાં છો, તેમની સર્ખિ સંભાળથી તમે ઉછર્યાં છો, અને એકજ છાતીમાંથી તમે ધાબ્યા છો. માટે મમતાના એકજ મજબુત ગાંઠથી અકેક સંગાથ તમે બંધાયલા રહો, કે જેથી તમારા બાપના ઘર મધે સલાહસંપન્ન અને

સુખ કાયમ રહે. તમે છૂટા પડી દુનિયાના બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગોમાં વહેંચાઈ જાઓ, તોળી તે સગાઈએ તમેને મ્હોળત અને એકંદિલીમાં આંધેલા છે તે સગાઈને યાદ રાખજો, અને પોતીકાં લોહિની આગમય પારકાને પસંદ કરતા ના. તમારો ભાઈ દુર્દશામાં હોય તો તેને મદદ કરજો. તમારી બહેન મુશ્કેલીમાં આવી ગઈ હોય તો તેણીને ભુલ્લી જતા ના. આ પ્રમાણે તમારા આપનાં સર્વે ધન દોલત—એટલે તેનાં બહાલાં બચ્ચાં—તેની સધળી ઓલાદનું રક્ષણ અને પોષણ કરવામાં મદદ આવશે, અને તમારા પરસ્પરના પ્યારમાં તેની સંભાળ તમે ઉપર કાયમ રહેશે.

*

*

*

વેશ્યા, વધદિ, વકીલ:—

જર લૂટે છે જંગલે, અબણ એકલા બીલ;
 બર વસ્તીમાં લૂટતાં, વેશ્યા, વધદિ, વકીલ.
 ડોળ બતાવી દાખલો, આણે ઘેર અશીલ;
 ધન ધૂતી ધકો દિયે, વેશ્યા, વધદિ, વકીલ.

(બટાચાર્ય.)

ચોરીનો પેશો અખત્યાર કરનાર અબણ બીલ લોકો કે જોઓને કાઠપણુ જાતના સારાસારનું ભાન નથી, કે પાપ પુન્યનું સાન નથી, તેઓ ઉજડ વગડામાં આપણો પૈસો લૂટી યાને પડાવી લે છે; પણુ બરવસ્તીની વચમાં તો હલકો ધંધો કરનારી સ્ત્રીઓ, અને તેના કરતાં પણુ પોતાને બણેલા ગણેલામાં ખપાવતા તખીઓ અને ધારાસાસ્ત્રીઓ લોકોને યાહોમ વેતરી ખાય છે. પોતાનો સ્વાર્થ સાંધવા મન ખેંચાય

એવા જાતના લક્ષ્યાવતારા ડાંગધાતુ દાખલા સંભળાવી પોતાને ત્યાં કુળને તેડી લાવે છે; અને તેની રૂએ તેવા રસ્તામાં નાખી ધાર્યા પ્રમાણે તેની પાસેનું ધન હરી લેવા બાદ તેને ધકો મારે છે, યાને તેનો કાંઈપણ ભાવ પુછતા નથી. એવાં કૃત્ય આ સંસારમાં આ ત્રણ ધંધાદારીઓ કરે છે.

દુઃખિઆદારીનો અચ્છો અનુભવ ધરાવનાર એક શખ્સ ખાત્રી આપે છે કે, “જે કજ્યામાં ઘણા ધારાના હિમાયતી રોકવામાં આવશે, તે કજ્યો વર્ષો સુધી લંબાશે, અને તેનો છેડો આવતાં આવળનાં બી ગળશે. પણ માંદગી વેળાએ જેમ ઘણા તખીઓની મદદ લેવાશે, તેમ દર્દીનો આ જેહાંનથી જલ્દી છૂટકો થશે. તોએ એ બંને ધંધાદારીઓ નિચ પેસો લઈ બેઠેલી વેશ્યાઓ કરતાં ચઢ્યાતા લેખાશે, કે જેની ચારીનું છેવટ નર્કના ધામમાંજ આખર જઈ પડવા જેવું આવશે.”

*

*

*

દયાળુ માના નગુણા દીકરા:—

એત.

જવાની સર અઝ રાઈ માદર બેતાફત,
દેલે દર્દમંદશ ચુ આઝર બેતાફત.
ચુ બીચારે શુદ પીશશ આવર્દ મહદ,
કે અય સોસ્ત મહર વ ફરામુશ અહદ?
નેહ ગરયાન વ દરમાનદેહ બુદી વ ખેરદ,
કે શબ્હા જે દસ્તે તો ખવાહઅમ નખરદ.

નેહ દર મહદ તાકાતે હાલત નમુદ,
 મગસ રાનદન અઝ ખુદ મળલતે નમુદ.
 તો ઓની કઝાન યક મગસ રંજેઘ,
 કે એમરઝ સાલાર વ સર પંજેઘ.
 બ હાલી શવી બાઝ દર કુરે ગુર,
 કે નતવાની અઝ ખુદશતન દે મુર.
 દેગર દીદેહ ચુન ગર ફરઝદ ચેરાગ,
 ચુ કરમે કબર ખુરદ પીહેઘ દેમાગ.
 ચુ પુશીદેહ ચશમી-નેહ બીની-કે રાહ,
 નદાનદ હમી વકતે રફતન જે ચાહ.
 તો ગર શેકર કરદી કે બા દીદેહ,
 વગર નેહ તો હમ ચશમ પુશીદેહ.
 ઉસ્તાદ નમામુખ્ત ફહમ વ રાહ,
 સરેશત ઇન સેફત દર વખુદન ખુદાઈ.

(સાચ્ચદી.)

સમજણુ:—એક જુવાને પોતાની માતાના ફર્માનથી માથું
 ઉચ્કયું તેથી તેણીનું દુઃખી દિલ આતશના શોલા મિસાલ ગાયા
 બળવા લાગું. જ્યારે લાઇલાજ થઈ પડી ત્યારે તેની આગળ એક
 પારણું લાવી તે બોલી કે, મહોબતને થોફરે મારી બચપણના વખતને
 ભૂલી બેઠેલા આ તું બેઠા! જે વેળા તું રડતી સુરતનો શકિતહીન
 ભાન વગરનો નાનો બાળક હતો તે વેળા કાંઈક રાતો સૂધી હું તારે
 લીધે નીંદ્રાદેવીને વશ થતી ન હતી તે શું તું હવે ભૂલી ગયો કે?

વખ્તે પારણ્યામાં તુંને હાલના જેવું જોર ન હતું. કે એક માખતે પણ તારા પોતાના હાથે હાંકી કાઢવાની તારી કાયનાત ન હતી. હાલ તેજ શખ્સ છે કે જે એક હિંગામપર એકાદ નાની માખીથી ટાળી જતો હતો, જે આજે શુરવિર સરદારમાં ખપે છે. પાત્રી તારી એજ સ્થિતિ થશે, યાને તારા કુલગુજર થવા બાદ તારી ઘોરના માડામાં તુંને ભક્ષ કરવા દાખલ થયલી એક કીડીને પણ તારાં પોતાનાં બળે દૂર કરવાને તું અશક્ત થઈ પડશે અને જ્યારે કબરના ડીડાઓ ભેગાની ચર્ચા ખાઈ જશે ત્યારે આંખ ફરીથી કેમ ઉઘાડી શકશે ? એક બિચારો આંખનું અમુલ્ય રત્ન ગુમાવી એડેલો શખ્સ ચાલતી વખતે રસ્તો તથા કુવો કાંઈએ જોઈ યા જાણી શકતો નથી. તુંને આંખ છે તો (માતાને) આભાર માન, નહિંતર તુંબી ગોયા અપંગ જેવોજ છે. અકલ તથા સમજ એક શિક્ષક શિષ્યવી શકતો નથી, એ બક્ષેશ તે ફિરતારે તુંને પોતાને સરજેલી છે.

એક ઇજીપ્સિયન બાપે પોતાના પુત્રને શિખામણ દીધી છે કે, “જ્યારે તું જન્મરે પુજે, પરણે, અને ધરબાર ધરાવનારો થાય, ત્યારે તારી માતાએ તારે બાતર જે રંજ ખેંચી હોય તે, તથા તેણીએ તારી જે સંભાળ લીધી હોય તે, કદી ભુલી જતો ના. તેણીને ફર્યાદ કરવાનું કાંઈએ કારણ રખે આપતો. નહિ તો ઇશ્વર હજુર તારી સામે ફર્યાદ પોકારવા પોતાનાં હાથ આકાશ તરફ તેણી હંથા ધરશે, અને ઇશ્વર તેની ફર્યાદ સંભળશે. (When thou hast arrived at years of maturity and art married and hast a house, forget never the pains which thou hast cost thy mother, nor the care

which she has bestowed upon thee. Never give her cause to complain, lest she lift up her hands to God in heaven and He listen to her complaint.) માતાને દુઃખ દેનારાઓ, તેનો હુકમ નહિ માનનારાઓ, તેને કષ્ટ કરનારાઓ, અને તેના સખુન માથે નહિ ચઢાવનારાઓ થોડો-વખત કદાચ સુખ ભોગવે. મગર સેવટ સાઈ ન આવે! માધત્રી નામનો એક શખ્સ “જંબુ દ્વીપ”નો જાણીતો વેપારી હતો. તે પોતાના બીજા સાથીઓ સાથે વેપાર કરીને બાહરગામ જવા નિકળ્યો. તે પહેલાં માતાની રજા લેવા ગયો. માતાએ કહ્યું, “બેટા, પરવરે તુંને પુરતું આપ્યું છે તેમાંથી ખા, પી, અને તુંને ગમે તેમ સખાવત કર; લેકિન લોભ કરીને હવે દરિયો દોહવા અને રંજ ખેંચવા ના જા.” માધત્રીના ધ્યાનમાં વાત ઉતરી નહિ. માતાએ ખોંદસ કરી ફરીથી સમજાવ્યો ત્યારે તેણીને અપમાન અને રંજા કરીને તથા માર મારીને તે ગામ ગયો. રસ્તામાં તુફાન નડ્યું અને તેનું વારકસ બાગ્યું; છતાં એક કિનારે સલામત ઉતર્યો. શહેરમાં જતાં એક સુંદર મહેલ દેખાયો. તે મહેલના માલેક તરીકે ત્યાં ચાર રૂપસુંદરીઓ હતી. તેઓ જોડે તે ગમતમાં વખત કાઢવા લાગ્યો. તેણીઓએ તેને ત્યાંજ રહેવા અને બીજા કોઈ મથકે ન જવા વિનવ્યો. પણ તેની જીદાસા ઉશકેરાવાથી એક દહાડો તેઓ સુતેલી હતી ત્યારે તે શહેરમાંથી બાહર પડી પડોશના મુલકમાં ગયો. ત્યાં આઠ સુંદરીઓ મળી. તેણીઓ તેને એક વધુ સુંદર મહેલમાં લઇ ગઇ. તેણીઓએ પણ પોતાની સંગતમાંજ રહેવાની તેને સુચના કરી. તેનું લોભી મન વિચારવા લાગ્યું કે, આ શહેર કરતાં પણ કોઇ બીજું શહેર બાગ્યુંમાં

કદાચ બ્યાદા સુંદર હશે તેથી આ લોક ખીજે ઠેકાણે જવા ના કહે છે. એમ માની ઠાપ આપી આગળ વધ્યો તો, ખીજી સોલ સુંદરીઓ મળી. તેઓ તેને વધુ મોહક મહેલમાં તેડી ગઇ. ત્યાંથી પણ આગળ ગયો તો, મત્રીસ સુંદરીઓ તેને ઝોર વધુ એશઆરામવાળા મહેલમાં ધસડી ગઇ. વળી તેનો લોભ (જે લોભે તેને માતાના બોલનો અનાદર કરવાને અને તેનાપર હાથ ઉગામવાને લલચાવ્યો હતો તે) અટક્યો નહિ. વધુ કદમ લંબાવતાં તે હવે એક લોખંડી દરવાજા સાથનાં વેરાન શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને સુંદરીઓના આવકાર દેનારા મધુર અવાજોને બદલે બચકર શબ્દો કાને પડવા માંડ્યા કે, “જુજુ કાણુ છે? તરસું કાણુ છે? નાચું કાણુ છે? ચાકેલું કાણુ છે?” તેની ખબર કાઢવા શહેરના માહેલા ભાગમાં તે દાખલ થયો કે પેલો લોખંડી દરવાજો બંધ થઇ ગયો. તે ધણે ગભરાણો. આગળ ચાલતાં જોય છે તો, એક માણસનાં માથાં ઉપર આતશથી લાલચોલ કરેલું લોખંડું ચક્ર હતું. માઇત્રીએ તેની હકીકત પૂછતાં તે માણસ બોલ્યો, “આગળ મેં મારી માવતરને અપમાન કીધેલું ને મારેલી તેની મને આ સજા થઇ છે.” એવોજ શુનાહ પોતે કીધેલો હોવાનું માઇત્રીને યાદ આવ્યું. તેણે ધાર્યું કે તેને પણ એજ શિક્ષા થશે. તેમજ આખરે બન્યું! માઇત્રી તરફથી પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નનો પેલા દરવાજા ઉતર વાગ્યો કે, “ઓ કંગાળ, તેં તારી માદરને માથા ઉપર મારી હતી. તેથી સાહક હજાર વર્ષ સુધી તારા માથા ઉપર આ લાલચોલ ચક્ર સજા દાખલ રાખવામાં આવશે.” જે બેટા એવી આશા રાખતો હોય કે તે મોટા અને જાળ પ્રત્યાંવાળો થાય તે વેળાએ તેનાં ફરજંદ

તેના તરફ માયા મોહિત દેખાડી અહેસાનમંદ રહે, તો તેને પ્રથમ ધટારત છે કે તે પોતાની જવાનીમાં પોતાનાં મનપાપની સેવા બળવે, અને તેમને ન સતાવે.

મુલો તે દીકરો જે માયને નહિ ચાહે,
રખે જણુતી કપૂત કોઇ સદ્ગુણી માય.
કપૂત જણુયા કરનાં માય વાંઝણી ભલી,
ભુઝા પૂતની માતા સૌચેય જાળણી.

*

*

*

ગુસ્સાનો જુસ્સો:-

Anger effects nothing it goes about; and hurts the man who is possessed by it more than any other against whom it is directed.

(Lord Clarendon.)

જ્યાં પણ ગુસ્સો ખાલી કરવામાં આવે છે ત્યાં તે જરાએ કાર્યસાધક અસર ઉત્પન્ન કરતો નથી; બલકે જેના તરફ ગુસ્સાના ખાણો છોડવામાં આવે છે તેના કરતાં જે શખ્સનાં ભેગમાં તેનો ભંડાર ભરેલો હોય છે તે વધુ અહેરાનગતીને આધિન થાય છે.

ગુસ્સો ઉપજવાને લીધે મરણ નિપજવાના ધણા દાખલા બનેલા છે. રોમનો નામિયો શાહનશાહ એક સેનેટર ઉપર ગુસ્સે થયો હતો, અને તે ગુસ્સાના આવેશમાંજ તે એકાએક ગુજર પામ્યો હતો. રોમનો બીજો શાહનશાહ વૈજ્ઞેનટીનિયન પણ જર્મની તરફથી આવેલાં એક ડેપ્યુટેશનને ધણા જોરથી ઠપકો આપ્યો હતો તેટલામાં તેની

લોહીની કોથળી તુટી ગઇ હતી, અને તે તરતજ હક થયો હતો. એ જાણીતો લેખક જણાવે છે કે, “ગુસ્સાના આવેશમાં એક સ્ત્રીને ૭ કલાક દરમિયાન, અને ખીજ સ્ત્રીને બે દિવસની મુદતમાં મરણ પામેલી મેં નજરે જોઇ છે.” અલગજ ગુસ્સાના ઉભરાથી કાંઈ બધાજ બેહેસ્તનશીન થતા નથી! તોપણ તેથી શરિરને ઘણું નુકશાન પહોંચે છે. ગુસ્સાની લાગણીની અસર લુપ્ત ઉપર કેવી ખરાબ થવા પામે છે તે તો જાણીતી વાત છે. જમવાની વખતે કંઈયે થાય તો, જમવાનો બધો સ્વાદ એકદમ દુર થઇ જાય છે. વારંવાર ગુસ્સે થવાની પ્રકૃતિવાળાં માણસને અપચાનું દર્દ લાગુ પડતાં વાર લાગતી નથી. જેઓને કાલજનું દર્દ હોય તેઓ ગમે તેટલી કાળજી રાખે છતાં જો તેમનો સ્વભાવજ નહીં ઉશ્કેરાઇ જાયતેવો હોયતો તેથી તેમને ઘણું ગંભીર પરિણામ ખમવું પડે છે. માટે ગમે એવા કંઈયે કંકાશની કાળી કારસાજમાં, જાપાનતી ઝેરી જોમમાં, અદેખાઇની અપંગ અવસ્થામાં, સંકટના સિદ્ધા સમયમાં, દુઃખના ડરામણા દર્યામાં, મગજની મુશ્કેલ મસ્તીમાં, કે સંસારનાં સૌથી સડેલ સફામાં પણ જો તમે ગુસ્સાના તે ગમાર દુર્ગુણને દૂર રાખી નમનતાઇના મિકા વચ્ચેથી અને શહનશિલ્પતાની ઠંડી રીતીઓથી શાંત રહી શકશો તો યાદ રાખજો કે તે મહાન પિતાની નજદીક જવાના અસંખ્ય પગથાઓમાંથી કાંઈ નહિ તો ગણત્રીનાં પણ ચઢીને તમારું જીવનું સાકાળ્ય કરશો.

x

x

x

સવા પહોરની પાદશાહી:-

હમેશ બદલતા હય અયસા જમાના,

કે હય આજઁઈસકા કસ ઉસકા જમાના.

દિખાતા હય નઉરંગ કયા કયા જમાના,
બહુત યાદ આતા હય પિછલા જમાના.

(સફદર.)

આ દોરંગી દુનિઆની તાસિર તથા રંગઢંગ કોઈ ઓર ફાંટા
લે છે. આજે કિસમત એક આદમી ઉપર કુરબાન થાય છે તો, કાલે
તેને કપાળ કુટતો બાબુએ બેસાડી બળતા ઉપરજ પસંદગી ઉતારે
છે, આગળ બનેલા બનાવો તેની સાહદત પુરી પાડે છે, જેની યાદ
લાલ ધાધ આવે છે.

હવાના ખાતેના મેયર કાઉંટ ડી'સુસીની પાસે એક કરોડ પા-
ઉંડની દોલત હતી. નામદાર પોપનો તે અંગત મિત્ર થતો. થોડા
વખત ઉપર તે મરણ પામ્યો હતો. તેનાં કાલબુદ્ધે જે કબ્રમાં
આશાયશ આપવામાં આવી તે ઉપર કાંઈપણ લખાણ (Epitaph)
કરવામાં આવ્યું નથી. તમાકુને લગતો વેપાર દુનિઆમાં સઉથી
મોટા પાયાપર તે ચલાવતો. સિગારેટને લગતો સૃષ્ટિનો સઘળો
વેપાર તે એકલાથ કરી બેઠો હતો. ક્રાન્સ તથા જર્મની વચ્ચે થયેલી
લડાઈના પરિણામે આ વેપાર ઉપરથી તેનો કામુ ઘટ્યો. ધણાજ
માનવંતા ત્રિસ ખેતાઓ તેણે મેળવ્યા હતા, અને નામદાર પોપે તેને
“ગાર્ડ ઓફ ધી એપોસ્ટલિક પેલેસ” તરીકે નેમ્યો હતો. પરંતુ ત-
માકુના જે વેપારથી તે કરોડપતિ બન્યો તેજ વેપારમાં મોટો સટ્ટો
ચલાવવાથી તે તદ્દન નિર્ધન થઈ ગયો. તે ગુજર પામ્યો ત્યારે તેની
પાસે એક પાઈ પણ ન હોવાથી સરકારી ખર્ચે તે દફાવેો હતો.

સવા પોહરની પાદશાહીની ખીજ રમુજ રીતીઓ લેખકખંધુ
“ગુલશામ” નિચલી લીટિઓમાં રજુ કરે છે. શબ્દરચના, જોડણી
વિગેરેને હાથ લગાડ્યો નથી.

બહારખાં કીકટર સવા પહોરની પાદશાહી બોગવી લે છે.
અલછટપુ બોલ કરીને જે તેણે કોઇ જાણીતી મેચમાં પાંચ સાત
વીકેટ તોડી પાડી, કે ઝારઝુરથી પોણાસો-સો સ્ત્રઝ કુટી કહાડ્યા,
તો તે તાલીઓથી નેહાલ થઇ, વાખાવાખીથી માલામાલ થઇ, જેકમાં
આવશે કેવો? મેદાનમાંથી તે પસાર થશે ત્યારે નાના નાના છોકરાં-
ઓનું જખરું ટાળું તેની પુઠે દમકશે, અને જાણે કેવુંક જેવા જોગ
જળ-માનુસ હોય, અથવા સુમાત્રાથી પકડી લાવેલું ઓરાંગઉંતાંગ
હોય, તેમ તેનો ચહેરો ચીતારવા સહ કોઇ ડોકાં લાંબાં કરશે. બધાઓ
તેની તરફ આંગળી કરીને અજખ-અજખ થશે, જરા તે આગળ
ચાલશે તો બધા ખસીને જગા આપશે, અને માથાનું ટોપું ગળડી
પડશે તો પંદર જણા તેને પકડવા દોડશે. તે સવા કલાકનો રાત્ર છે;
તેને હસ્તો જેવાને દરેક જણા આતુર છે; અને તેણે બેની સાથે
શેકહેંડ કીધી તેનો તો જીવ ગયો સી-ઇ-ઇ-ધો બહેશતમાં. ખીજ
દહાડે કોઇ જુઠાઇએ પુછશેખી નહીં, અને પંદર દહાડા ગયા પછી
તો બાપડો જુલઇ અતવાઇ જવાનો.

નાટક લખનાર પોતાનો નાટક જે દહાડે સ્ટેજપર આવે,
તે દહાડે ધર્યો ધરાય શાનો? હીંદુ મુસલમાન કે પારસી
નાટક લખનાર, નાટકને દહાડે પહેલાં તો સહ કોઇને
પોતાની હાજરીની ખચર આપવાની બરાબર સંભાળ લેશે,
અને પછી એક ખુણામાં-એટલે સહ કોઇ પરગરો જોય તેવાં ખુણામાં-

જઠ ખેસશે. શું તેના ડોકાનો લેહકો, ને શું તેની નોટ યુકમાં નોંધ કરવાનો લટકો! “એ આએ જો-આએજ પેલો-એણેજ લખ્યો છે,” એમ બધા આંગળી કરી કરીને દેખાડે ત્યારે છાતી કે છાતો? દશ મીનીટના વીસામા વખતે તે ખીચારે ખાંચરામાં ઉભો રહે છે અને શરમાઇ શરમાઇ જાય છે; પણ જ્યાંથી આખું ઓડીયંસ પસાર થાય ત્યાંજ જુલમાં ખીચારાથી ઠસી જવાય છે. જો તેના મહોડાંમાંથી ખોલ બહાર પડ્યો કે, “જરા લેમલીટ મંગાવજો,” તો પાંચ જણા દોડી જશે ને તમલરોના વહાણુ ફાટશે. બે ચાર પહેલી નાઈટપર પોણા પોણા કલાકની સાહેબી ભોગવી લેશે, અને પછી હું કાણુ ને તું કાણુ? કોઇ દમડે શેરબી ભાવ પુછે નહીં.

મ્યુનીસીપલ ચુંટણી વેળાનો તમોએ તમારો ક્યાં નથી જોયો? મત આપનારખી બે કલાકનો ગોવણુ થઈ નીકળે છે. શું તેની ઉપર ધરફરી, ને શું તેને વરે ગાડી લાવવાની ધમકરી? તેનાં હોજરાંનેખી ખાંડના કેઠલાની કાણી સીંચી સીંચીને ટાઇટ તતરબંધ કરી મુકે! મત લેનારાઓ ને તેમને મદદ કરનારાઓ તેની પુખ્તપાત્રી કરવાનુંજ બાકી રાખે, અને જો તેની મરજી થાય તો આછું મીઠું કરીને નારીયલખી વધાવવાને ચુકે નહીં. બે કલાકની મકરકુંદી કરવા પછી બાપડો જઠ પડે સાંકડી શેરી માહેલાં પોતાનાં કાતર્યાંપર! કોઇ સો દહાડેખી જુઠાઇએ પુછે નહીં કે તે મરે છે કે જીવે છે?

પરણુતો છોકરો વગી બે ચાર કલાકનું રાજ ચલાવી લે છે. તમે જોયું છે કેની? તેની ઉપર મોખેદ બાદશાહો કેવા ઉઠલાઇ પુઠલાઈનય છે, અને બધાં બધરાંઓ ઓવરઈ-ઓવરઇને કડકા યુકલા થઇ જાય છે. તે ખેસવા માંગે તો બે જણા દોડીને ખુરસી લાવી આપે.

તે નારીએ મુકવાની જગા શોધે તો મોખેદજી સુપરાં જેવા બે હાથ-
ના પંજ પોહળા કરી આપે. તે છોંકે તો જ નજી જ બરે, અને
ઠાંસે તો પંદર નજી પીઠ ઠોકે. સહ તેનીજ સજામતી લે, અને
સહ તેના હાથસે હાથ મેલવવામાં તે સાંજનું સહથી મોટું માન
મળેલું સમજે. જીજે દહાડે સવારે બાદશાહી ખતમ ! જે મોખેદ
ખુરસી લાવવા અદ્દાખ જખાઇ ગયલો તેની આડી આંખે જોય નહીં,
અને જોયો જમી ગયલા તેઓની દાદ કર્યાં લે નહીં.

વેજાત જતા પારસીનોની એમજ ધડીબરનો ડંકો વાગી રહે
છે. ધરથી નીકળવા અગાઉ હાર તોરાની અળગાર લાગે, અને મુખારક-
બાદીના પેગામના ઢગલા આવી પડે. ધરથી બાહર પડે ત્યારે જાણે
દસેરાની રાજની સવારી નીકળતી હોય તેવો ઠઠમાઠ. બધાં આવારણાં
લે ને કાઢી કરે. વળી કાઠ રડે ને કાઠ ધરી પકડીને ચલાવેલી.
સ્ટીમરપર પુગે ત્યારે હુરરે ! અને સ્ટીમર ઉપડે ત્યારે રમાલો ઉડે.
સ્ટીમર રવાના થઈ કે બધું સમાપત ! દર્યામાં ગોમટું કરે કે ખુણે
પડે તેની સહ ગોરસી કરનારને બલ ફકર !

*

*

*

ધર્મક્રિયા ઉપર ધાડ:—

Ceremony keeps up all things. It is like a
penny glass to a rich spirit, or some excellent
water; without it the water were spilt, the spi-
rit lost

(Bishop Selden.)

ક્રિયા સાથની અંદગીથી સધળી ધર્માનદારીની લાગણી સચવાઈ રહે છે. એક ગ્લાસ અથવા જામની અંદર ઉંચો કિમની દાર અથવા (આખે હૈયાત જેવું) ઉત્તમ પાણી સચવાઈ શકે છે; પણ પેલા ગ્લાસ અથવા જામ વગર તે દાર અથવા તે પાણી હરજેઝ બચી શકે નહિ; તેમ ક્રિયા સાથની અંદગીથીજ ખાલેશ ધર્મની ન-કિનદારી અને એતેકાદનો નિભાવ રહી શકે છે.

જાણીતા લેખક અને કવિ મહુમ ખુરશેદજી બહમનજી ફરામ-રોજની ધર્મક્રિયાની આવશ્યકતા દર્શાવનારી દ્વિતીય પ્રથમ લાં રજુ કરીશું. તેઓ કહે છે કે, ધર્મમાં જેમ અંદગીની જરૂર છે તેમ ક્રિયાની પણ છે, કાંકે જેમ અંદગી ધર્મનું એક અંગ છે તેમ ક્રિયા પણ છે. શરિર ટકાવવા તથા ચલાવવા માટે જેમ સર્વ અંગો કિંવા અવ્યવો એકસર્ખી જરૂરનાં છે, તેમ ધર્મ પાળવા માટે નીતિ ભક્તિ જોડે ક્રિયાકર્મ પણ અવશ્યનાં છે. ક્રિયાની મુળ તથા ખરી મતલબ ધર્મનો અમલ કરવાની છે. તે વડે ધર્મ તેની ખાસ ખુબી સાથ પાળી શકાય છે. તે ધર્મનું ખાસ સ્વરૂપ છે; અને તેના આધારે માણસ જેમ ધર્મનાં ભિત્તરમાં પેશી શકે છે, તેમ તેની ખુલ્લો ઉપર પણ પહોંચી શકે છે. ધર્મક્રિયાને નીતિ ભક્તિ સાથ એવી ખારિક રીતે ચુંડી લીધેલી છે કે, તેને તેમનાથી કદીપણ છુટી પાડી શકાયજ નહિ, અને છુટી પાડી તો ધર્મ પાળી શકાયજ નહિ. ક્રિયા વિના ધર્મ, માત્ર સાદી નીતિની શિખામણનું એક શાસ્ત્ર થઈ પડે, કે જેવાં નીતિશાસ્ત્રો તો સાધારણ માણસો પણ રચી શકે છે. ક્રિયા વિના ભક્તિ, પાંખ વિનાનાં પક્ષિ સમાન થઈ પડે છે, કે જે

પક્ષી મકસદની બુલંદીએ ઊડી યા ચઢી શકતું નથી. ક્રિયાનાં જોડા-
ણથીજ ધર્મનું ચોક્કસ બંધારણ થયલું છે. દુકમાં જો ક્રિયા નહિ તો
ધર્મ નહિ; જો ક્રિયા નહિ તો ભક્તિ નહીં; જો ક્રિયા નહિ તો નીતિ
પણ નહિ.

લેકિન આ બધા રદીઆ આજે કશી ગણતરીમાં લેવાના નથી.
સર આર્ચિબોલ્ડ હંટર નામનો અનુભવી ઇંગ્લેન્ડ લેખક લખે છે કે—

It seems so strange that ceremonies sup-
posed to be for the repose and benefit of the
soul should have grown to be laughed at and
ridiculed by so-called *enlightened and progress-
ive sections* of the very communities which pri-
de on the belief in the immortality of the soul.

આ અતી અભયળી ઉપજાવનારી ખિના છે કે આત્માની શાંતિ
અને લાભાર્થે જરૂરી ધારવામાં આવતી ધર્મક્રિયાની તેજ કોમના કહે-
વાતા જ્ઞાની અને સુધારક વર્ગ તરફથી ઠેકડી તથા હામરકેરી કરવામાં
આવે છે, કે જે કોમના લોકો આત્માનું અમર્ગપણ મગરૂરી સાથ
માન્ય રાખે છે.

કેવા આખાદ લાગુ પડતા શબ્દો! આજના કેટલાક શખ્સો,
તે પણ જુદીદી નહિ પણ આપણા પારસીઓજ, તે પણ રેંછપેંછ
નહિ પણ વિદ્વાનમાં ખપતા તથા ધર્મના અભ્યાસી ગણતાઓજ,
ક્રિયાને ખિન જરૂરી ઠરાવતાં એમ કહે છે કે, ક્રિયા એ કાંઈજ નહિ
પણ નીતિની જળવણી માટેનું માત્ર એક “કોટલું” છે. જો ક્રિયા

કોટલાંનેજ તોલની હોય તો ધર્મમાં તેવા ઇશારા આવવા જોડે ક્રિયાનું વળન આપું રાખેલું હોત. પણ ચરહક જરથોસ્તી મજદયસ્તી ધર્મમાં તો ક્રિયાને જાળ જો મોટા દરજ્જે, બારે અગત્યતા, તથા પરમ પવિત્રાઈ લાગુ પાડેલાં છે. તેમ છતાં તેજ ક્રિયાને કોટલું કહેવું, એ પોતાના ધર્મને કોટલું કહેવા સમાન ગુનાહભરેલું છે. જો ક્રિયા કોટલુંજ હોય, તો પછી તેને રાખી ન રાખી સરખીજ ! કારણ કોટલું કાંઈ હંમેશાં અને ખસુસ કરી જાળવી રાખવામાં આવતું નથી; બીજ કાઢી લેતાંજ તેને તો ફેંકી દેવામાં આવે છે. શું ક્રિયાને માટે એમ બને છે ? ના, તે તો ધર્મમાં તથા ભક્તિમાં, હરવખત અને હરજગે, અવ્યયમાં તેમ આખેરમાં, એક-સરખી રીતે અખંડ, અચલ તથા કાયમ દાયમ રહે છે. તેને કોટલાંની ઉપમા આપવી, એ ધર્મક્રિયા સંબંધી અજ્ઞાનપણું એટલુંજ નહિ, પણ સાદી સમજની કોતાઈ છે.

*

*

*

અશ્રાફ આસામી:—

I deem the man a nobleman
 Who strives to aid the weak,
 And sooner than revenge a wrong
 Would kind forgiveness speak;
 Who sees a brother in all men,
 From peasant unto king,

Yet would not crush the meanest worm,
 Nor harm the weakest thing.
 I deem the man a nobleman
 Who stands up for the right,
 And in the work of charity
 Finds pleasure and delight;
 Who bears the stamp of manliness
 Upon his open brow,
 And never yet was known to do
 An action mean and low.

હું તે આસામીને એક ખરા અશ્રાદ્ધ આસામી દાખલ લેખું છું કે જે નબળાઓને મદદરૂપ થઈ પડવાની કોશિશ કરે છે, અને કોઈ તરફથી થયેલાં નુકસાન માટે પોતાનાં જીવનમાં કિના કપટનો ચેરાગ રઓશન કરવાને બદલે દુહ્નું દિલ દેખાડી નાખતીની નજરે જોય છે; જે એક ગરીબ બાપડા ખેડુતથી એક સરકારના શાહનશાહ સુધી કાંઈએ અંતરભાવ ન રાખતાં સધળાઓને પોતાના માનન્યા બાઈઓ સમાન દેખે-લેખે છે, જે નાચિઝ પ્રાણીના જનને પણ બેજન કરવાને વાળખી વિચારતો નથી, તેમજ જમાનાની ગિરદેશીથી ખરગસ્તે તથા શેકસ્તે હાલતમાં આવી પડેલા કોઈ ઇસમને દુઃખપર ડહામ દેતો નથી.

હું તે આસામીને એક ખરા અશ્રાદ્ધ આસામી દાખલ લેખું છું કે જે સચ્ચાઈની સિમા તરફ ઓસ્તવાર ઉભો રહે છે, અને

સંભાવતી કામોમાં પોતાને મોજ તથા ખુશાલી પ્રાપ્ત થયતી માને છે; જેના મરોડદાર ભવાં દેખાડી આપે છે કે તેનામાં એક સદ્યહ-સ્થને શોભા આપે એવો સદ્યુણનો છાપ પ્રગટી નિકળ્યો છે, અને જે નિય હલકત વર્તણૂક ચલાવતાં કોઈ કાળે દિશામાં આવતો નથી.

*

*

*

સંતોષ મોટું સુખ:—

જે મિસાલે એક સુંદર મેના સારાં યા નરસાં પિંજરામાં કેદ થાય છે, (જે પિંજર તે પક્ષીએ પોતે પહેલાં જોયું યા પસંદ કરી શકે ન હતું) અને તે ગમતું યા અનગમતું હોય તોપણ તેની બાબત બાંછતે બંદાર નિકળવાની ફાકટ કોશિશથી તે અદ્વિતીય જીવજાતિ જતી નથી, તેજ મિસાલે તુને ધધેરે જે હાલતમાં મૂક્યો હોય, તે તુને પસંદ યા નાપસંદ હોય, તોપણ તે મધેથી નિકળી જવાની વ્યર્થ તજવિજ કરતો ના; પણ જાણજે કે ધધેરે સર્વેને જૂદી જૂદી હાલતનો હિસ્સો વહેંચી આપેલો છે, તેવોજ તુને પણ જે હિસ્સો આપ્યો હોય તે લઈ સંતોષ પકડ. કહ્યું છે કે—

પુર્વકા રવિ પશ્ચિમે, ગર ઉગે પ્રભાત;

લિખા મિટે નહિ નસિયકા, લિખા હરિકે હાત.

લિખા મિટે નહિ નસિયકા, ગુર કર ભજ હરિનામ;

સદ્ધ માર્ગ નિત ચલ, દયા ધર્મ વિશ્રામ.

ધીબર એવો મોજાને બને કે સૂર્યનારાયણ પ્રભાતે પુર્વને બદલે પશ્ચિમ દિશાએ દર્શન દે, છતાં તકદિરની તાસિર કે જે ફિર-

તારને હાથે લખાયેલી છે તે લુસાઇ જવાની નથી; નસિબમાં લખેલ જ્યારે મટતું નથી ત્યારે લાંબમ છે કે કોઇ ગુરૂનો એક્ષે બની તેનું મારફતે તે કિરતારનું નામ બજવા માંડી નેકાને રસ્તે ચાલી ખર્ચ દાઝ ધરી પુણ્યનાં કામો કર, કે જેથીજ તું ખર્ચ સુખ સંપાદ કરવા પામશે.

પ્રશિઆનો ફેડરીક પાદશાહ એક દિને છુપા પોશાકમાં પોતાના ઘોડાપર સ્વાર થઇ ફરવા નિકળ્યો ત્યારે એક પુરુષ મિશનનનો વૃક્ષ ખેડુત તેની નજરે પડ્યો જે સંગિત લલકારતો વાવણીનું કામ કરતો હતો. પાદશાહે પુછ્યું, “તું સારી હાલતમાં હશે એવું મને લાગે છે આ ખેતર તારું પોતાનું છે?” પાદશાહની ઓળખથી અગાધ ખેડુત બોલ્યો, “નહિ સાહેબ! હું તો મુસારેદાર મજૂર છું.”

પાદશાહ—તુંને શું રોજ મળે છે?

ખેડુત—આઠ ગ્રોશન. (એક ગ્રોશનનો એક આનો સમજવો)

પાદશાહ—કાંઈ ધણા નહિ થયા! તે ઉપર શું તારો ગુન્નરો થ શકે છે?

ખેડુત—ગુન્નરો? ગુન્નરો થવા સાથે બાકી પણ રહે છે!

પાદશાહ—તે કેમ બલા?

ખેડુત—એ ગ્રોશનનો મને અને મારી મોહરદારને ખપ પડે છે એ ગ્રોશનથી મારું અસલ કર્ન અદા કરું છું. એ આંગઉધાર આ છું. એ ખુદાનાં નામપર સદકે કરું છું.

પાદશાહ—આ તો બેદ જોવું છે. કાંઈજ સમજી શકતો નથી

ખેડુત-ત્યારે હું સમજવીશ. બે ઓશેન અમો ધણી ધણીયાણીને રોજના ખાંધખોરાક બાલ પુરતા છે. મારાં માથાપે મારી નાનવાનીમાં મને પાળીપોશીને મેટો કીધો તેઓ આજે બુઝોગીંએ પુગી નાતવાંન થયાં છે. મારા આં કર્જના પેટે બે ઓશેન તેમનાપર ખર્ચું છું, અને તેમને મારી સાથે રાખું છું. બે ઓશેન મારાં બાળકોને ધર્મની અને દુનિઆઇ કેળવણી આપવામાં રોકું છું અર્થાત ઉછીકા આપું છું, જેથી અમો જ્યારે અશક્ત અને નાતવાન થઇએ ત્યારે તેઓ અમારી દાદ લે. બાકી રહેલા બે ઓશેન મારી ખૂંદને આપું છું. તેના વરની ફર્જ છે કે તેનું પોશણ કરે! તેથી આ બે ઓશેન ખુદાનાં નામપર ખ્યરાત કીધેલા કહેવાય.

પાદશાહ-શાઆશ, પીત્તમરદા તારા જેવા સુખી અને સતોષી શખ્સો સ્પષ્ટિમાં થોડાજ હશે. તેં મને આગળ જોયો છે?

ખેડુત-હું નહિ ધારતો.

પાદશાહ-ત્યારે પાંચ પળમાં તું મને પચાસ વાર જોશે.

ખેડુત-આ તો બેઠ જોવું છે. કાંઈજ સમજી શકતો નથી!

પાદશાહ-ત્યારે હું સમજવીશ.

એટલું કહી તેણે પોતાનાં ખિસાંમાં હાથ નાખી પોતાની સખી સાથના ચિકા કાઢ્યા અને ખેડુતને તે આપી દેતાં બોલ્યો, “સિકકા ખરા છે, અને તે ખુદાનાં નામ પર આપનાર દાખલ મને મુકરર કરવામાં આવ્યો છે.”

ખેડુત- તમો સારી હાલતમાં હશે એવું મને ભાસે છે.

પાદશાહ—નહિ સાહેબ! હું તો રૈયતનો રખેવાલ છું.

આ છેલ્લા શખ્તો બોલવા બાદ પાદશાહ હસીને સલામ કરી ચાલતો થયો. ઘર બેઠાં રાજનાં અખ્તાવર દર્શન થવાથી અને પૈસા મળવાથી ખેડુતની અગ્નયખીનો પાર રહ્યો નહિ. માલેકની મહેર ત્યાં લિલા લહેર!

છે સંતોષના ગુણો એવા, છે સંતોષ જાને એવો હકિમ;
કે બિન ઓપડ દારૂ ને દવાથી, મટાડેય દર દુઃખો અજીમ.

*

*

*

બેઅદબ બાળકો:—

બેત.

કરી કુ યુવદ મેહેતરે અનજીમન—
કફન બેહતર વએરા જે ફરમાને ઝન.
કેરા દર પસે પરદેહ દોખ્તર યુવદ,
અગર તાજ દારદ બદઅખ્તર યુવદ.
બેહ અખ્તર કરી કુરા દોખ્તર નીસ્ત,
ચુ દોખ્તર યુવદ રોશન અખ્તર નીસ્ત.
ચુ ફરઝંદ બાશદ બા આધનો ફર—
ગેરામી બ દીલ ગરચે માદેહ ચે નર.
પેસર ચુ ન રવદ બ રાહે પેદર,
બીગાને ખાનશ—મખાનશ પેસર.
ઝનો અઝડાહ હર દો દર ખાક બેહ,
જેહાન પાક અઝ ઈન હર દો નાપાક બેહ.

(ફિરદોસ્તી.)

કુટુંબ કબિલાનો વડો હોવા છતાં જો કોઈ શખ્સ આયલાપણુ અપ્તયાર કરી ધરનાં બેરાંઓના બોલને આધિન થઈ તે મુજબ વર્તવું ચાલુ રાખે તેના કરતાં તે શખ્સે બર્યાબારમાંજ મોતવું કાળું કફન પેહેરી મરવામાં મોટું માન સમજવું જોઈએ છે. જે શખ્સના ધરના પરદા પાછળ બેઘડળ દીકરીઓ હોય તે શખ્સ અગર રાજતાજ ધરાવનારો મોટો શાહનશાહ હોય તોપણ તેને એક ખરો બદતાલેનો બદળાપ્ત લેખવો જોઈએ છે. ખરો સુખી તેજ છે કે જેને પેટે નાપાક નાર પેદા પડી ન હોય, પણ જો એવીજ નાર અવતરી હોય તો તેને ખુરા સેનારાનો સમજવો. જ્યારે કોઈ શખ્સને પેટ પોતાના નેક ન્યાગાનોની બહી નીતિરીતિ અને રાહરસમને આવકાર આપી તે મુજબ ચાલનાર દુરમાનખરદાર દુરઝંદ હોય છે ત્યારે તેઓ આપણું જીવર એકસર્ખિ રવેસે જીતી લે છે-પછી તે દુરઝંદ છોકરી યા છોકરો હોય! જો કોઈ બેટા પોતાના પિતાના નેક પગલે ચાલી સારો રાહ ન ધરે તો, તેને બેટા કરતાં એક બેગાના (પારકા) શખ્સ દાખલ આપણને માનવો-ગણવો ઘટિત છે. નાદુરમાન નાપેકાર નારો તેમજ ઝહેરી અઝદાહ એ બંનેની જગા સદા ખાકમાં થજો, અને એ બંને નાપેકાર પ્રાણીઓથી આ જગતની સપાટી સદા પાક રહેજો!

નગુણા બેટાએ નિરખેલો નતિજો આપણે આગળ વાંચ્યો. દમ્મખાર દીકરી કેવા ફેજે પુજે છે તે હવે જોઈશું. રાજા ટેડીઅસે ધણું મથન કીધું-તોએ રોમ શહેરના દરવાજા બાંગીને તેનાથી અંદર દાખલ નહિજ થવાયું! ત્યારે ત્યાંના કિલ્લાના હકમ ટારપેયુસની બેટી ટારપેયાને મનાવી લેવાની તેણે એક યુક્તિ રચી, અને તેમાં

તે ફાળ્યો. તેણીએ એવી સરત કીધી કે, “તારા સધળા સેપાહ અ-
ચ્ચાના ઝબ્બાઓ ઉપર જોટલાંએ ધરેણું હોય તે સર્વે મને સોંપી
દેવાનું તું કયુલે તો મારા બાપને દગો દધને અને તેને નાફર્માન
થધને પણ કિલ્લાના દરવાજા હું ખોલીશ.” રાજાએ વચન
આપતાં આ બેઠમિાન બેમુરવન બેટીએ પોતાનો કાલ
પુરેપુરો પાલ્યો. રામના કિલ્લામાં દાખલ થતા દરેક સેપાહો લોખંડી
ઢાલ, તરવાર, અખ્તર, વિગેરે પોતાનાં “ધરેણું” આ દગાખોર દુક-
તીનાં દિલપર ફેંકતા જાય ને બોલતા ચાલે કે, “લે બેવકા બેટી !
સેખીનીસ લોક કેવાં ‘ધરેણું’ ધાલે છે તે આંખે જો, ને હૈયે ચાંપ !”
અર્થાત અકચકિત હથિયારો તેજ તે ખંડતલ સેપાહોનાં “ધરેણું”
હતાં. તે ઉંચાં “ધરેણું”માં પેલી બાપને દગો દેનારી દૈત્ય રૂપ
દીકરી ઉભીજ દટાઇ ગઇ, અને ગુંગળાઇને તુરત મરણ પામી. કરણી
તેવી ભરણી !

દોહરો.

અપ્પલા કહિયે આપણે, પણ સખળાથી શ્રેષ્ઠ;
ભવ આખો ભાંગી પડે, નારીથી નર નેષ્ટ.

*

*

*

પરમેશ્વરની પિછાન:—

તુલશી સમય વહિ ગયો, જાણ્યા નહિ જુગદિશ;

જનની જનતાં નાડ કટી, તેં કયું ન કાટ્યો શિશ?

બોલ બોલતામાં આખો જન્મારો પસાર થઇ ગયો, તોએ મેં
પરમેશ્વરની પિછાન કરી નહિ; ત્યારે આ મારી માયાળુ માવતર! મને

જન્મ આપનાં તે મારે નાલ્યો કપાલ્યો તેને બદલે તેજ વેળાએ મારે માથુંજ કાં નહિ છાંડી નખાવ્યું ?

કોઈ જુવાન યુરોપની એક પ્રસિદ્ધ પાઠશાળાના ખુઝોર્ગ પ્રોફેસર આગળ હસ્તે ચેહેરે આવી બોલ્યો કે, તેના માખ્યાપે તેની લાંબા વખતની ઉમેદનો બહાલી આપી છે, અને તે હવે કાયદાનો અભ્યાસ કરવા તયાર છે. બોલવું તેનું પુરું થવા પછી ખુઝોર્ગ પ્રોફેસર, જે તેના તરફ માયા દેખાડી તેને ધિરજથી સાંભળતો હતો, તે હવે નર્મિથી બોલ્યો—

“હીક ! અને તમારો અભ્યાસ પુરો કરવા પછી તમે શું કરવા ચાહો છો ?”

“પછી હું ધંધાની સનદ લઇશ.”

“પછી ?”

“પછી ધણા વિકટ અને ગુચવાડભર્યા મુકદમાઓનો ફડચો કરવાનું મને માન મળશે; મારી વાક્યચાતુરી, ટાલુકારૂંપી વિશેષણો, અને હુશિયારીના આધારે હું મોટી વિખ્યાતી મેળવીશ.”

“પછી ?”

“પછી તો ખુલ્લું છે કે હું કોઈ મોટા સરકારી આધેશ મેળવીશ, પૈસાદાર થઇશ, તથા અમનઅમન અને રાજમાં રહી, શાંત અને સુખવાસી જીવરીતી રાહ જોતો બેસીશ.”

“પછી ?”

“પછી-અં અં અં-પછી-પછી તો-ઓ ઓ ઓ-મરણ પામીશ.”

ત્રેફેસરે આ શબ્દો સાંભળી પોતાની ચળકતી આંખો જુવાન તરફ એક કરી પુર ગંતિરતા સાથે બાર મૂકી પુછ્યું, “અને પછી, મારા મેહેરબાન?”

આ હેલ્લા બોલો ઉમેદવાર જુવાનની છાતીમાં તરવારની અણી જેવા ખુંચવા લાગ્યાથી તેની સુધ ઉઘડી, અને પરિણામમાં પોતાની અસહ્ય યોજના અને મનમુરાદમાં ફેરફાર કરી, કાયદાના અભ્યાસને બદલે તે હવે ઇશ્વરી અભ્યાસ કરવામાં રોકાયો; તથા તેણે પોતાની બાકીની જીંદગી દેવલમાં એક ધર્મગુરુ દાખલ ગુજરી લોકોને નીતિના સળકો સમજાવવા માંડ્યા.

અગ્ન જળે સો સતી ન કહિયે, રણ લડે ન શુરા;

ઇશ્વર-અગ્નિમે તનમન હોમે, તબ પાવે પદ પુરા.

આતશની ચહેમાં પોતાના મર્દુમ ધણી સાથે બળી મરનાર સ્ત્રીને “સતી”નો એલકાળ આપવો દરસ્ત નથી, તેમજ લડાઇનાં મેદાનમાં ઝિપલાવનાર દસમ “યોદ્ધા”માં ખપી શકનાર નથી; જે આદમી ઇશ્વરરૂપી અગ્નિમાં પોતાનાં તનમન અર્પણ કરે (યાને ઇશ્વરને ઓળખવા પામે) તેના ધનભાગ્ય, અને તેજ કેવળ ઉંચ પદે પહોંચે.

વિદ્યા ને હુન્નર તું પઢ્યો ફાકટ,

આપ્યો જે વિદ્યાએ ન તારે ચિત

ખુદાનો વિચાર. જે ઇશ્મ ખરો

ન તારી ચાલથી તું સામેત કરે

તો ફ્રાક્ટ ગણાય; કારણકે અગર
કીર્તિએ પ્રકાશી આલમ અંદર
“એકન” ના જેવો તું ફિલસૂફ કહેવાય
યા “શેકસપિયર” જેવો કવિ પણ ગણાય;
પણ ન તારે ચિત હોય ખુદાતું નામ
તો સઉ તારું જ્ઞાન, રે ધર્મ તમામ,
મગજ તુંજ નાંકાની ચારણી વાળું
ધરે છે અધર, કે ન્યાંથી સધળું
વેરાધ તે બિન-મતલબ થાય છે બરબાદ.

(કુદરતની ખુબસુરતી.)

*

*

*

આંખ ઉપરથી આપણી મજાતી ઓળખ:-

નાકના આકાર ઉપરથી માણસના લક્ષણનું અનુમાન કરવાની વિદ્યા શોધી કાઢવાનું જણાવવામાં આવે છે, તેમ આંખના લક્ષણો ઉપરથી મનુષ્યના લક્ષણો કલ્પવાની વિદ્યા પણ કાંઈ અજાણી નથી. દાખલા તરીકે, જે માણસની આંખ જેવામાં ઘણી ચાકાક હોય તે ઘણો લડાઇખોર હોય છે. બિલાસ પડતી આંખ જુઠાણું, દેવભાવ, અને ઢિંગામસ્તી દેખાડે છે; એવો શખ્સ બહાદુર અને હિમતવાન છતાં હેમક હોય છે. જેની આંખ ઉંડી હોય અને પાપણ દુકાં હોય તે ઘણો બદનત અને હૈયાંમેલો હોય છે. જેની આંખ ધંડાંના આકારની હોય તે વાજાંત્ર વગાડવાનો અને રંગરાગનો

શોખિન રહે છે. કાંઈક સફેદ પડતી આંખ પંડીતાઈ અને મોટા દરજ્જે સુચવે છે. દાનાઈ અને નેકખસત્ત, સીધી આંખ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જેની આંખ મેસ (Soot) ની મિસાસે કાળી હોય તે બડેખાંઓની ટેંબલપર ધમા ખાનાર હોય છે. ભુરી આંખ આળા ચસકા કરવાનો સ્વભાવ પુરવાર કરે છે. બાડી આંખ નિમકહરામી અને કંજુસાઈની નિશાની છે. સખી અને દિલસોઝ પુરૂષની આંખપર કાળી કિનારીઓ રહે છે. એક આંખવાળો આદમી ધણો મસ્તાન અને બાંગર હોય છે. કાખરચીત્રી આંખવાળું માણસ અગર તે મર્દ હોય તો કંજુસ, નિર્દય અને ગુમાની, તથા જો ઓરત હોય તો બરસો મેળવા લાયક નહિ. એક મોટી અને એક નાની આંખ ધરાવનાર ઉળટી ચાલનો અને જાહેલ હોય છે. જેની આંખ લાલ હોય તે ધણો ભલો અને રાંક રહે છે. જેની આંખની સફેદીની અંદર તલ (Mole) હોય તે ફોલતવાળો ખુઝોર્ગ હોય છે.

*

*

*

દગાખોર દોસ્ત કરતાં ડાહ્યો દુશ્મન સારો:—

There is not half so much danger in the desperate sword of a known foe as in the smooth insinuations of a pretended friend.

(R. Chamberlain.)

લડાઈમાં દુશ્મનનાં છૂપ રાખેલાં હથિઆરોથી જેટલી ભયંકર ખાનાખરાખી થાય છે તેટલી તેનાં જાહેરમાં દિસતાં હથિઆરોથી

ચતી નથી. તેજ ગિસાલે એક જાણીતો દુસ્મન જે બહાદુરીથી તરવાર ધરી આગળ વધે છે તેના કરતાં દોસ્તીનો હક જાળવવાનો દાવો કરી અંદરથી પટાળ પાણી ચલાવના કહેવાતા દોસ્તથી આપણને વધુ સાવચેત રહેવું સજ્જત છે.

કસરેવજ આપણાં મોઢાંપર મધુર વચન બોલીને આપણા માં આપ કરતાંએ વિશેષ લાગણી ને લાયકી આપણા તરફ દેખાડે છે. આપણી કમનસિખીથી તેને પોતાને પણ જાણે શું એક દુઃખ ઉપજતું હોય તેવો દેખાવ દાખવી તે આપણી સાથે ગંભિરાઈથી વાત કરે છે. આપણા કોઈ અંગત મિત્રની વાત આપણા આગળ તે કરે છે, તેમજ તે મિત્ર સંબંધે આપણે કેવો મત ધરાવ્યો છિયે તે દાવ પેચ રમીને જોઈ લે છે, અને પછી તેના સાંચ તુમડાં અચડાવે છે. બાદ પોતાનું કામ કાઢી લેવા માટે પેલા ધણીની પ્રીતિ જીતી લઈ, તે આપણા વિષે શું અભિપ્રાય ઉચારે છે તે કાન દઈ સાંભળે છે. આ ઇસમ આપણી સાથે શરૂઆતમાં બાવા બાઈ, શેઠ્યા, મહેરબાન, મુરખ્ખી, વિગેરે મધુર દિલજીત શબ્દોમાં વાત કરે છે, અને રસ્તે શેરીએ મળતાં નમી નમીને સર ઝૂકાવે છે. એવી રીતે દહાડામાં એક વાર પણ તે પોતાના પેદા કરનાર પિતાને નમતો ન હશે. ત્યારે કુદરતી રવેસે આપણને અદેશો થાય છે કે આપણા જેવા ખાકી બંદા તરફ એટલી બધી સહુકાઈ તે શા સખખસર દેખાડતો હશે? ધણા આદમી એવા ઠગારાઓના “બોલા શિકાર” થઈ પડે છે. તેઓ તેના ઠગાખોર નમનથી અંજાઈ જઈ, તેમને માટે સારો મત બાંધે છે. તે બોલાઓને ક્યાંથી બાન હોય કે, બાતેનની મતલબ કાંઈ બીજીજ છે. ફૂળીજી હાથપર જે ધણી આપણા ઉપર ધણો કડવો ડોળો રાખે, આપણો વાંક પડતાં

આપણને ખખડાવી નાખે, અને આપણને લહેકા વગરજ તોરમાં સલામ કરે, તે ધણા દાખલામાં આપણો ખરો મિત્ર નિવડે છે. એવા ધણીઓ તરફ આપણે હિનભાગ્યે ઉળટી નજરે જોઈએ છીએ. એજ ધણીઓ આપણું બહુ યાદે છે. તેઓ મોઢાંપર ગલ્યું ગલ્યું પિરસીને આપણું બહુ કરતા નથી, પણ વખતોવખત સખ્ત શબ્દોથી આપણને નવાજીનેજ સ્વપ્ને સુધાં ખમર નહિ પડે તેવી આપણા મિત્રમંડળમાં અને કુટુંબકબિલામાં આપણા સદગુણોની પ્રશંસા કરે છે. માટે મોઢાંપર મિઠું ખોલનાર અને ધણો આવજીમાવજી કરનાર શખ્સોથી સદા દુર રહેવું, અને જે આપણને તડ ને કડ પરખાતી દેતો હોય તેનાથી ડરવું નહિ, દુઃખ દેઈ કરવા કાજેજ ડોક્ટર કડવી દવા આપે છે. કાં નહિ સાકરનું પાણી પાઈને ને મેસુર માવા ખવાડીને આપણો તાવ ઉતારતો ?

ભોંસ્તા કડતા સંગ બચ્ચાથી—ખુદા, પનાહમાં રાખ;
જલમ જબરદસ્ત લુચ્ચાથી—ખુદા, પનાહમાં રાખ,
ફસાવ બસ ફસાવવોજ હોય તો, દાનાવ દુશ્મનને હાથ;
લેકિન નાદાન દોસ્ત કચ્ચાથી—ખુદા, પનાહમાં રાખ.

*

*

*

ઉખ્યાણું અલંકાર:—

આદિ કટેતેં સબકો પારે, મધ્ય કટેતેં સબકો મારે;
અંત કટેતેં સબકો મિઠા, સો ખુશરો મેં આખો દિઠા.

ત્રણ અક્ષરની એક વસ્તુ છે, તેનો પહેલો અક્ષર કાપીએ તો બાકી રહેલા અક્ષરોથી એવી વસ્તુ બને છે કે જે બધાને પાળે છે. વચ્ચેનો અક્ષર કાપીએ તો બાકીના બે અક્ષર એવી વસ્તુ સુચરે છે

કે જે બધાને મારે છે. છેલ્લો કાપીએ તો બધાને પ્રિય લાગે એવી વસ્તુ થાય છે. તે વસ્તુ ખુશરો કહે મેં નજરેનજર જોય છે.

એ વસ્તુ કાળજી છે. જળ યાને પાણી બધાને પાળે છે. કાળ યાને મોત બધાને મારે છે. કાળ યાને કામ બધાને ખ્યાલ છે.

એક સખી બીજીને સમસ્યા પુછે છે કે—

આશ્રી નનને આપ ઉગારે, પકડે તેને પાર ઉતારે;

બસો મિતર ઉપકારી ભાવ, અર્થ એનો બહેન સમજાવ.

આ સમસ્યા દ્વિઅર્થી છે. દ્વિ એટલે બે, અને અર્થ એટલે અર્થવાળો (Double meaning.) હવે બીજી સખી પ્યારના ખ્યાલમાં ચકચુર હોવાથી જવાબ વાળે છે કે, પોતાને આશ્રે રહેલા માણસને ઉગારે છે, અને પકડે તેને પાર ઉતારે છે, અંદરથી બસો છે, અને તેના ભાવ ઉપકારના છે, તે તો સ્વામી (પ્રિતમ) હોવો જોઈએ; કારણ પોતાને આશ્રે રહેલી સ્ત્રી કે જેનો તે હાથ પકડે છે તેને પાર ઉતારે છે; વિગેરે. પહેલી સખી કહે, ના! એ તો નાવ (હાડી) કહેવાય.

અતી સુંદર ચાહે જગ જોણે, લોભાણી હું જોઈ તેને;
કીધું તેણે મુજ મન હણ્યું, શું સખી, સજ્જન? ના સખી, સુવર્ણ!

બીજી સખી—અતી સુંદર અને દુનિયા જેને ચહાય છે, વળ તેને જોઈને હું લલચાઈ ગઈ, અને તેણે ગોયા માફ મન જીતી લીધું તે તો સ્વામી (પ્રિતમ) કહેવાય.

પહેલી સખી—શુશોભિત, લોભાવનાર, અને મન હરી લેના તો સુવર્ણ (સોનું) છે.

અર્ધ રાત્રી આવ્યો આગાર, શું કંઈ શોભાતો નહિ પાર;
વધ્યો અવરેખતાં આનંદ, શું સખી, સજ્જન? ના સખી, ચંદ!

પહેલી—અડધી રાત્રે ઘરમાં આવ્યો, તેની શોભાતો પાર નથી,
અને તેને જોતાં હું આનંદ પામી, એ કોણ?

બીજી—એવો તો પ્રિયમ (સજ્જન) હોય.

પહેલી—નારે ગાંડી! અરધી રાત્રે ઉગીને શોભા અને આનંદ
આપનાર તો ચંદ્રમા (ચંદ) છે.

“Charge, Chester, charge: on, Stanley, on!”

Were the last words of Marmion.

Had I but been in Stanley's place,

When Marmion urged him to the chase,

A tear might come on every face.

એમાં કાંદા વિશે ઉખ્યાણું છે. “On, Stanley, on!”

એટલા મારમ્યનના છેલ્લા શબ્દો છે, પણ જો સ્ટેનલીને બદલે હું

(I) હતો તો દરેકની આંખમાંથી આંસુ પાડતે. યાને સ્ટેનલીને બદલે

“I” હરફ બને “On” શબ્દોની વચમાં આવ્યાથી “Onion”

એટલે કાંદો થયો એજ પ્રમાણે કાંદા ઉપર ફાર્સિ અલંકાર છે કે—

ચીસ્ત આ ગુન્યદે લતીફે નેકુ, ખુરદને મદુમાને નેકુ ર;

દરબરશ જામહાએ સુર્જો સુરીદ, મીકુનદ ગીરીએહા કુશનદેહઉ.

મુગટના આકારતું એવું તે કોણ સુંદર અને સરસ છે, જોને
ગમે એવા ખુબસુરત મદો પણ ખાય છે? વળી તેના દિવમાં રાતાં

અને ઘોળાં લુગડાંઓપર લુગડાં પેહેરાવેલાં છે, અને જે કાંઈ તેને કાપી નાખે છે, તેને પાછળથી રડવું પડે છે.

*

*

*

પટેરીની પશેમાની, અને તેના પ્રતોષ:—

Had I been a nightingale, I should have sung the songs of a nightingale; or had I been a swan, the songs of a swan; but, being a reasonable being, it is my duty to hymn God.

હું ખુલખુલ પેદા પડ્યું હોત તો, ખુલખુલ સમાન સુંદર સરોહ લલકારત. હું હંશ ચ્યું હોત તો, હંશનું સંગિત ગાત. મગર ખુદ્ધિ અને અકકલવાળાં પ્રાણી દાખલ જગદિશ્વરે મને જન્મ આપ્યો છે તો, મારી ફર્જ છે કે તે સાહેબની સ્તુતિનાંજ ગયન ગાઉં.

મુકતાદના આ પવિત્ર દહાડા, ડોસલાંની ધમચક્રીથી મારે ધર ગાજી રહ્યા હતા. મારાં માતપિતા અને આખું કુટુંબ અસલી ધર્મિ વિચારઆચારનું હોવાથી મારે ધરે ડોસલાં મંડાયાં હતાં, અને તેના ક્રિયા બહુતર ફુલપાન, સુખડ કોળ્યાણુ, વગેરેથી તે ધર બાગે બહેસ્ત જેવું બની રહ્યું હતું. સર્વ નાનાં મોટાં, મરદ ચોરત, બચ્ચાંબાળાં હર્ષભેર તેની ખુશનુદીમાં સામેલ હતાં હુંજ એકલો એક એવો હતો, કે જે તેમાં મુદલ ભાગ લેતો નહિ; બલકે ડોસલાંને તથા તેની તમામ સામગ્રીને વહેમ તથા રૂકાસ ગણી હતી નાંખતો હતો.

પાંચમા વહિસ્તોષસ્ત ગાથાની સુંદર સાંજે, જ્યારે આ રચના મારે ધર વધુ બહારમાં ખિણી રહી હતી, ત્યારે હું મારા સરેસ્તાના ફેશનેબલ પારસી ઢપના પણ કાંઈક જંગલાધ પોશાકમાં સજ થઈ, હાથમાં 'વૉર્કીંગ સ્ટીક' ઝાલી, ધરમાંથી બાહર જવા નિકળ્યો. તે જોતાંજ મારી વાહલી મનમોહન મોહરદાર શીરીન, જે જો કે શિખેલી બહેલી તોપણ ધર્મચુસ્ત છે, તેણીએ એકદમ આગળ આવી મને અટકાવ્યો અને પુછ્યું, “વહાલા સ્વામી, આ પાક પવિત્ર દહાડે, આ સપરમી સાંજે પણ, શું તમે જીભરાયા બાહર જાવો છો ? ડોસલાં આગળ બણતા ગણતા તો નહિજ, પણ જરા અસ્તમ બણાયલું ખાણું તો જમો ! કેવું મજેનું તરેહવાર ખાવાનું છે ?” મેં કહ્યું, “આગ લગાડ, જોહાનમમાં નાંખ, તેને ! એવું વહેમભરેલું ખાણું હું કદી ખાઈશ નહિ. મારી વટીનું પણ તુંજ ખાજે. હું તો આ ચાલ્યો શીરંગી બાસ્તાંડિના હોટલમાં !” શીરીનની ગમે તેવી સમજાવત અને આગ્રહને આધે હાસેલી, તુચ્છકારી કાઠી, તેણીનું જીગર બળાપાની અગ્નિમાં બળતું રાખી, મારી સખુનપરવરીને સર-ફરાજ આપી, આમ કહેતોજ હું બાહર પડ્યો. અને રસ્તો લીધો નળબજાર તરફનો !

પ્રથમ એક દારવાણાનાં “બાર”માં ઘુસી એ ત્રણ બજાના “પેંગ” ચઢાવી ગરમાગરમ બન્યો. પછી હોટેલમાં જઈ કપાબ, કટ-લેસ, કરીઆવલ, ઇત્યાદી ઇતરદીને પેટ પુરતો ઇન્સાફ આપ્યો. ત્યાંથી ઇરન અસ્ફન્દિયારની દુકાનમાં જઈ આઇસક્રિમ તથા ચાપર હાથ ચલાવ્યો. ત્યારબાદ પાનવાળાની દુકાનેથી પાનપટ્ટી ખાઈ મખવાસ કીધો. એ રીતે પવિત્ર મુકતાદમાં અશો રવાનો તથા અશો ફરોહરો

તરફની મારી ફરજનું કરજ અદા કીધું ! પાછો ધર આવવાને આપે
મેં ગીરગામ તરફનો રસ્તો લીધો.

અંદનવાડી તરફ આવનાં, અનન્યમનના આતશબેહેરામનાં મકા-
નને રોશનીથી દિપી નિકળેલું જોઈ તે તરફ માઈ દિલ ખેંચાયું, અને
માનશે ! હું તે મકાનમાં દાખલ થયો. દાખલ થયો ખુશ ! પણ
એવા વિચારથી નહિ કે, તેમાં એવાદન કરું ને અંદરના કેમલાને
નમું. ના, ના ! તે તો મારે મનથી એક વહેમ, એક મસ્કેરી હતી.
દાખલ થયો હું એવા ધરાદાથી કે ત્યાંનો મેહમાર જોડું, “ચારોમારો”
તપાસુ, ત્યાં થતાં ક્રિયા બણતરોની ઠાઠા કરું, અને બીજે દિને પેલા
સુધારક છાપામાં ચર્યાપત્ર ચિત્રીને જાલછોટાં અને ઝાટકણી કાઢું.
પ્રથમ હું ખુદ આતશબેહેરામના હોલમાં ગયો. શું જોઉં કે ત્યાં
દળનખંદ પારસી-જરથોસ્તી મરદો આનુઓ અને ચેકુસો હાજર હતાં.
કોઈ હાથમાં પાક ખુરદેહ અવસ્તાની કેતાબ લઈને તો કોઈ તે વગ-
રજ ખંદગી કરતા, અને કોઈ ખાકમાં સર નાખી સેજદો કરતા.
તેમની ગંભિરતા ને ધર્મ તરફની ઉમદા આસ્થા જોતાં મારાં મનપર
એવી એક એજમતી અસર થઈ, કે તેમની મસ્કેરી કરવાનું હું
ભુલીજ ગયો, અને સામું તેમના તરફ માઈ માન ખેંચાયું. તેવામાં કેમ-
લાની બોય દેનાર મોખેદ બાદશાહે બોય દેવાનો ધટો ઠોક્યો. તેના
ઠણુણુ કરતા નવ થોકાનો ખુલ્લું અવાજ મારે કાને પડ્યો. તેથી
મારાં જીગરપર એવી વિજળીક અસર થઈ કે, માઈ-જ્ઞાન ખુદ કેમલા
તરફ ને તેની બોયની ક્રિયા તરફ ખેંચાયું. મને એમ પણ લાગ્યું કે,
હુંબી તેનો સેજદો ને તેની ન્યાયગેશ કરું તો કેવું સારું ! પણ ત્યાં

બંદગી કરતા ગૃહસ્થો તથા બાનુઓમાં કેટલાંકો મારી પિછાનનાં હતાં તેઓ રખેને મારા વિચાર ફરેલા જોઈ મને તાનાગ્નની કરે એવી બીકથી હું ચુપ રહ્યો, અને શરમિંદે દિવે ત્યાંથી નિકળી ગયો.

નિકળીને હું મારે ઘર સિધાર્યો નહિ, પણ વધુ રાહધાત જોવા માટે તેની દરેમેહરના પાછળા માળપર ગયો, કે જ્યાં અનનુમનનાં તથા બીજાં ઘણાંએ પારસી—જરથોસ્ત્રીઓને ધરનાં ડોસલાનાં બેડાં મડાયલાં હતાં. કેવો દિવ્ય દેખાવ! કેવો કુલ ફળનો પમરાત! કેવો સુખડ લોખાણનો મધમધાત! કેવો સંખ્યાબંધ દિનદાર ગૃહસ્થો તથા બાનુઓની બંદગીનો ગંભિર ગણગણાત! ગોવા નર ગુરોચમાન બહેશ્ત! અરે, આ પવિત્ર રાત્રે સેંકડો હમદીનો ખરાં જીગરથી પોતાના પેદા કરનાર પરવર, ઇઝિદ અમેસાસપદો, અશો ફરોહરો, તથા અશો રવાનોની યાદ તથા સેતાયશ કરે છે, ત્યારે એકલો અટુલો, નાફરમાન, નાપેકાર, નગુણો, પાપી એક હુંજ, કે તેમાં મુદલ ભાગ લેતો નથી? મેં ધાર્યું—મેં ખરાં અંતઃકરણથી ઇચ્છ્યું—કે હુંબી ભાગ લઉં; પણ ઉપલાજ અભિમાની વિચારોથી અટકી જઈ શરમનો માર્યો, સ્વતાનતા સપાટામાં મક્કમ સપડાયલો, હું ચુપ રહ્યો. માળપરથી નિચે ઉતરતાં મારી તજ્જર દરેમેહરના હીડો-લાવાળાં દિવાનખાનામાં ખેંચાઈ, કે જ્યાં વળી બાજોની અળગાર મંડાયલી હતી, અને મોખેઃ સાહેબો હાથમાં યરસમ ઝાડી પદ્માન સાથે ખુશ અવાજે તે બાજ ઇજતા હતા, અને હોત્તની બાહર કચ કાંઈ દિનચુકત ગૃહસ્થો તથા બાનુઓ ધિમા સરોદે ચશમ નિચી રાખી ગણગણ સાદે અવરતા બણતાં હતાં. જાણે ફરેસ્તાઓની એક મિનોઈ મિજલસ મળી હોયની! આ વેળા ફરી મારે દિલ બકિત કરવા તરફ

દોરઘોયું, પણ નાચાર! ઉપલાજ સખમસર હું તેમ કરી શક્યો નહિ, અને શરમભર્યા ચહેરા સાથે ત્યાંથી નિકળી ધરે ગયો. પેલો ઇંગ્લેજ લેખક ઉરતાદ ખરૂં જાણી ગયો છે કે, “Leave not of praying to God; for either praying will make thee leave off sinning, or continuing sinning will make thee desist from praying.” એજ આખાદ અવસ્થા હાલ મારી હતી. ઇચ્છું છું તો ધણુએ, પણ સ્વતંત્રની યુગાલમાંથી છટકું કેમ એ એક મોટું ઉખ્યાલું મારે મનસે થઈ પડ્યું હતું. ખેર; જોઈશું!

મારે ધરે આવી પુગતાં હું જોઉં શું? ત્યાં એ મોખેદો બહુતર લલકારે છે. મારા મુરખી સસરાજી તેમની નજદીક ખુરસીપર બેસી પટેટ પશેમાની ભણે છે. આહ! ગધેજ બંદગી, ને બધાઓ બહુતર ક્રિયામાં મશગુલ! હુંજ એકલો અભિમાનના દર્યામાં કુખેલો! મનના એવા વિચાર તથા દિલના એવા ચટકા સાથે હું મારા ધરની રાંધણી તરફ ગયો, કે જ્યાં ડોસલાં માડેલાં હતા. તે ડોસલાંનો દેખાવ, પુત્ર પાનના શણગાર તથા રોશનીના તેજથી બાજે બહેસ્ત જોવો મને લાગ્યો, ને મારું અંતઃકરણ આરામ પામ્યું. પણ તેવામાં એક અજાણ દેખાવે મારા હોંસકોસ હવામાં ઉરાડી મેળ્યા. મારી નાજુક ખુખર શીરીન તે ડોસલાં આગળ વાંકી ચક્ષ્મે ગુપચુપ એક મુઠ્ઠાં મિસાલે ધણો વાર નિચે ખેંઠેલી મને જણાઈ. અરે, એ શું? મારી શીરીન એકામ થઈ પડી ગઈ છે કે કેમ? “શીરીન! અરે શીરીન! વહાલી, તુને શું છે? પડી ગઈ કે કેમ? બેશુધ થઈ કે શું?” આમ બોલ-

તોજ હું તેણીને ઉઠાડવા જતો. હતો, પણ તેવામાં તેણી ઝટ દેતી કે ઉઠી ઉભી થઈ; અને મને ગજો બાઝી પડીને બોલી, “કાંઈ નહિ, વહાલા સ્વાવક્ષા ધિરા પડો! ગભરાશો નહિ! મને કાંઈજ નથી! હું તો ડોસલાં આગળ અશો ફરોહરોની આરાધના કરી પરવારીને સેવટે ‘નાકધસણી’ કરતી’તી ને તમે જીભરાયા માટે સારી રૂડી દુવા ચાહતી’તી!” “શુકરાના! સદ્દહ્મર શુકરાના!! હું તે માટે ખરેજ ખુશી છું, વહાલી શીરીન! અને તારી આ પરેહજગારી તથા દિનદારી માટે તુને શાઆશી આપું છું! પણ, વહાલી! મને જણાવ કે, મારે માટે તું શું સારી રૂડી દુવા ચાહતી’તી?” આમ મેં પુછ્યું. શીરીને પુર ગંભિરાઈથી કત્તર વાળ્યો, “જીગરા બેઅદમ્મી માફ! હું એજ દુવા ચાહતી’તી કે, મારો ખ્યારો ખાવિંદ પોતાના અધર્મિ વિચારોથી હાથ ઉઠાવે, આ માફ દહાડે તે પટેટ કરી પશેમાનુ થાય, ને પોતાના ધર્મચ્યુસ્ત વડીલોના જેવી ધર્મિક જીંદગી ગુમરવા શિખે!” આ બોલતાં રખેને મને ક્રોધ આવે એવા ખ્યાલથી તેણી ડરતી હતી; પણ મેં તરતજ હસીને ખુશ મિનજથી તેણીને કહ્યું, “ઓ નેક નાર! તારી દુવા ખરેખરી, સાફ દિલની, ને મારે માટે ઘટે તેવીજ છે. તે દુવા પાક પરવરે કપ્પુત કીધી છે. રસ્તેથી ધરે આવતાં સ્મતાનને મારા માર્ગમાંથી મારી હઠાવવાનો મેં કિરતારને છુપો પણ નહિ તુટે એવો કાલ આપ્યો છે, અને તેપર હું કદી પાણી ફેરવીશ નહિ. મારા કાફરી વિચારો દુર કરી, આજથી હું તારાથી વધતો નહિ તો તારા જેવોજ દિનદાર અન્યો છું! ઓરત હોય તો તારા જેવીજ બલી દિનદાર ને વફાદાર હોજો!”

પછી આ રાત્રે મારાપર વિંટેલી તમામ કહાણીની વાત તેણીને

મેં કહી સંભળાવી, અને તેની ખાતરી તથા જામિનગીરી માટે હું તરતજ કુસ્તી પાઢ્યાળ કરી ડોસલાં આગલ ભણુવા બેઠો. પટેલ કરી મેં થઇ ગયલા તમામ ગુનાહોની પશેમાની કાપી, અને હવેથી ધાર્મિક જીંદગી ગુજરવાના સોગંદ લીધા. તેથી મારું દિલ એટલું હલકું લાગ્યું, મારા જીવને એટલી બધી રાહત થઇ, કે રાત્રે હું ખુશ નિદ્રામાં નિરાંતે ઉંઘાયો અને ઉંઘમાં સ્વપ્નાવસ્થામાં મને ફરેસ્તા અને ફરોહરો તથા અશો સ્વાનોનાં ટોળાં, નવરોઝ મુખારકનાં પનોતાં બાળક સાથે નજરે પડ્યાં. મગર આ ખુશ સ્વપ્નાની પવિત્ર મગ્ગનો લાહવો હું વધુ ભોગવવા પામ્યો નહિ, કાંકે ખામદાદ થવા આગમચળ નવાં સાલના સગનનાં વાજાં વાજાં-ત્રોના ખણુખણુતથી હું એકદમ ખિદાર થયો. જાગતાંને વાર મને નુતન સાલના પહેલા જે સગન મળ્યા તે, મારા ખુત્રોગ પિતાજીના મળકાતા મુખડાના હતા જેઓ મારા છકેળખણુથી કંટાળી, આજ વર્ષો થયા મને ઓવારનિવાર કરી બેઠા હતા. તેઓ બાળુના બગર ગેટ સ્પીટમાં રહેતા હોવાથી રાત્રે શીરીન તરફથી મારી આ ફેરવાઇ ગયલી વળાણુની વિગતથી વાકેફ થતાં, મને મુખારકખાદી આપવા આવ્યા હતા, અને વારસા હિસ્સામાંથી મારું નામ રદખાતલ કરવાની તેઓએ જે ગોઠવણુ કરી હતી તે ગોઠવણુપર આજના બખ્તાબર દિવસથી પુરો મુકવામાં આવશે એવી ખુશ વધાઇ તેઓએ મને આપી. આ મુજબ નવાં વરસનો નવરોઝ મારે માટે હસ્તો રમતો ઠર્યો. તે ખારેહકતાલા સર્વ દિનદાર પારસી-જરથોસ્તીઓને એવીજ નેક ખુશિ ને સારા સગન બક્ષો! “દિલનો ગવાડ દિલ” ને “દયાનત તેવી બરકત!” સાલ મુખારક!! ટેટા.

નોંધ—સેવકનો આ લેખ “જ્ઞાનવર્ધક” માસિકના સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૮ ના “નવરોઝ અંક”માં પ્રથમ રજુ થયો હતો. શિખેલા સુધરેલા પારસીઓ “પટેટી” અને “નવરોઝ”ના છત્તરડા કરતા ક્યારે પરવારશે? ગાથા ગાહમ્બાર પુરા થવા પછીના દહાડાને (નવાં વર્ષના પહેલા દહાડાને) તેઓ “પટેટી” કહે છે; જ્યારે નુતન સાલના આમ-મયના દહાડાને (પાંચમા ગાથાના દહાડાને) “નવરોઝ”નું બેહુંદું નામ આપે છે. “પટેટી” એટલે પટેટ અથવા પસ્તાવો કરવાનો પ્રસંગ; પણ તે પ્રસંગ નવાં વર્ષનો નથી! ખુશી ખુશાળી ભરેલાં નવાં વર્ષને દહાડે કાંઈ પસ્તાવો કરવાનું હોય? જેને ભાનબુલાઓ “નવરોઝ” લેખે છે તે દહાડે, યાને વર્ષ પૂરું થાય તેના છેલ્લા દિવસે, પશોમાન થઈ પશ્ચાતાપ કરવાનો છે. આખાં વર્ષનાં ખરામ કામોની તોજેસ છેલ્લે દહાડે કરાય. “નવરોઝ” એટલે “નવો રોજ.” તેથી ઉળગખરડી ખાઈને જેને “પટેટી” થોકી બેસાડવામાં આવે છે તે “પટેટી”નો દહાડો પહેલો, ને તે પછીનો જે મુખ્યારક રોજ તે “નવરોઝ.”

*

*

*

જમને કોણે હત્યો?—

One generous feeling, one great thought, one deed
Of good, ere night, would make life longer seem,
Than if each year, might number a thousand days,
Spent as is this by nations of mankind.

We live in deeds, not years; in thoughts, not breaths;
In feelings, not in figures on a dial.

We should count life by heart-throbs. He most lives,
Who thinks most, feels the noblest, acts the best.

(Phillip James Bailey.)

સમજણ:—મનુષ્યજાતિ સામાન્ય રીતે પોતાનો સમય ગાળે છે તે મુજબ એક હજાર દિવસનું વર્ષ ગાળવા કરતાં દરરોજ દિવાળી થાય તે આગમ્ય તેનાથી એક ઉદાર મનોધર્મ થાય, એક મોતેબર મનસુખો કરવામાં આવે, અને એક સત્કાર્ય થાય તો તે વધારે લાંબું જીવન ગાળવા સમાન થઈ પડે. આપણાં જીવનની તુલના વર્ષથી નહિ પણ કાર્યથી, શ્વાસોશ્વાસથી નહિ પણ વિચારથી, શંકુ યંત્રના આંકડા ઉપરથી નહિ પણ લાગણીથી થવી જોઈએ. હૃદયના ધપકારાથી આપણે સમયની ગણના કરવી જોઈએ. જે વધારેમાં વધારે વિચાર કરે છે, વધારેમાં વધારે જેને ઉમદા લાગણી થાય છે, જેનાં આચરણ સર્વોત્તમ છે, તેણેજ વધારે લાંબું આયુષ્ય ગાળ્યું કહી શકાય.

તે ડાહ્યા, તે ખરો દુરઅદેશ, તે ખરો સુખી, જે યાદ રાખે છે કે, આ અવનિતો તે રહેવાસી છે તોપણ આવતી દુનિઆનાં અમ્મર સુખના ઉમેદવાર તરીકે અત્રે પોતાની પરિક્ષા અર્થે તે આવ્યો છે. તે ગોખી રાખે છે કે, આ જીંદગી જોગવતી વખતે ખુદેસ્ત કાળે તૈયારી કરી રાખવાની છે. પોતે અવતર્યો હોય તે કરતાં વધુ ચઢતી પંક્તિએ ખેંચી મરણ પામતો માણસ ખરો ભાગ્યશાળી છે. ખરો ભાગ્યશાળી તે, જે પોતાનાં બાળકોને વધારે સારી હાલતમાં (સંસારી તેમજ નીતિ સંબંધી સારી હાલતમાં) પાછળ મુકી જવાને શક્તિવાન થાય છે, જે હયાં જન્મ ધરી એવું શુભાન રાખતો નથી કે તે

પોતાને એકલાને મારેજ જીવે છે, જે પોતાનાં સુખ ઉપરાંત બીજાં-
ઓને પણ સુખી રાખવાની કોશિશ કરે છે, જે પોતાની આડી ચાલ-
થી કોઈને નાહક નુકસાન પુગાડતો નથી. આ જીવોનો ભેરમ જે
પામ્યો, જે લોભ લાલચના ખાડા ખાઓઆથી દુર રહ્યો, જે આડા
અવળા માર્ગથી આંધે નાહ્યો, જેણે પોતાની ઉમેદ દહમાં રાખી, જેણે
પોતાની નૈયત નેક બનાવી, જેણે અપોતી દામન પાક રાખી, જેણે
પોતાના પેદા કરનાર પિતાને ખુશી રાખ્યો, તે ખરો બાળ્યશાળી !
સંસારમાં સુધ્ધા ચાલ્યો, વહેવારમાં પ્રમાણિક રહ્યો, ખાનદાનની જેમ
જળવો, ધર્મના સુંદર સંપત્તિ અનુસાર વર્તો, અને પછી જુઓ કે
તમારા ખેશીઓ તમોને કેવું માન આપે છે ! મિત્રો તમોને કેટલી
હૃદય સુધી ચાહ્ય છે ! જનસમાજ તમારે માટે કેવો ઉંચ મત ધરાવે
છે ! જેનાં અવસાન પાછળ “એક પાપ ઓછું થયું” શબ્દો ન
બોલાતાં, “એની જગ્યા ખાલી છે” એવા પડધા પડે, તેનું જીવન
સાફલ્ય થયું છે. જગીમાં આવી પડેલા આદમી સાર જે પોતાની
કાચળીનું મોહ ઉંઘાડવાને અચકાય નહિ, જે રડતાના આંસુ લુછે,
જે લુપ્પ્યાને બોજન આપે, જે નાગાને વસ્ત્ર પહેરાવે, જે દુપ્પ્યાને
આરામ દે, જે દર્દીને દવા આપે, અને જે દુર્બળની મદદે ધાય,
તેજ ખંદો જમને ખરો જીવો !

જમ જીવો જન તેહ, જીવો જે દુષ્ટ વિકારો;
જમ જીવો જન તેહ, ધરે પ્રમાર્થ પ્રકારો;
જમ જીવો જન તેહ, જમથકી જરા ન ખીચે;
જમ જીવો જન તેહ, નિરાંતે સુખ દુઃખ ખીચે;

નર તે જમને જીયો ખરો, જીવાની ઘડપણમાં ફળી;
જીયો તે તો જે'રામ કે', લંબાવી વંશાવળી.

*

*

*

(વિચારીને વાણી ઉચારો:—

હા હરો.

નિશ્ચિન બકબક જે કરે, કરે ન લેશ વિચાર;
સ્વાદ સહિત પીએ નહિ, કેદ સદા કરનાર.

હરેક વખતે આકરા થઇને અનધટતું બોલવા કરતાં, ધિરજથી અક્રમપસંદ બોલવામાં માણુસની શોભા અને ભારભોજ વધે છે. એક જંગલી કુત્રાં મિસાલે ભોંસીને હાડમાર થવા કરતાં, એક ગોદેનશીન તપેસરી મિસાલે ચુપકીદી અખત્યાર કરી રાખવામાં ખરૂં ઇન્સાન્યતન પણું છે. વળી ખરૂં મુર્ખપણું તેજ ગણાય કે જ્યારે બોલી સંભળાવવાનો વખત હોય ત્યારે નહિ બોલે, અને કવખતે પટપટારો કરીને નકામો કંટાળો આપે. આદમજાતને આ દુનિયામાં પેદા કરવાની મતલબો મધે સઉથી ખાસ મતલબ પણુ એજ છે કે, તે સારી સલુકાઇ ખતાવીને લોકો તરફ માન ધરાવતો રહી, અને પ્રથમ વિચાર કરી બોલે કે પછી પશ્ચાતાપ કરવો પડે નહિ.

રશીદી અને અમઆક બોખારી, એ જે હરીફ કવિઓ, સુલતાન સનજરની દરબારમાં વસતા હતા. બંને અકેકની સાથે હરિશાઘ કર્યા કરતા. એક વાર સુલતાને બોખારીને રશીદીની કવિતાઓ

વિશે અભિપ્રાય આપવા કહેતાં તે પેતાના હરીફને માટે બોલ્યો કે,
એ સારો શાગર છે, પણ તેની કવિતાઓમાં નિમકની મગ આવતી
નથી, યાને કાવ્યની લહેઝત પડતી નથી. સુલતાનના પુછવાથી આ
તાજુનો જવાબ આપવા રશીદી તુરન પેતાના હરીફ તરફ ફરીને બોલ્યો—
કૌર્સિ.

શયરહાએ મરા બી નમકી અએક્કા કર્દી, રવા બુવદ શામદ.
શયરહાએ મન હમયુ શકરો શહદ અરત, અંદરીન હો નમક નેકુ ન આયદ.
શલજમે બાકલાસ્ત ગોફતેએ તો, નમક અય કુલતયાં તોરા બાયદ.

મારી કવિતાઓમાં નિમક નથી એમ કહિ તું તેની ખામી
કાઢે છે તે બરાબર છે. મારી કવિતાઓ શાકર અને મધના જેવી
છે, અને એ બેમાં જો નિમક આવે તો લહેઝત બગડી જાય. પરંતુ
તારી કવિતાઓ તો શલગમ (Cabbage) અને બાફેલાં શાક
(Boiled Vegetable) બરાબર છે. માટે એો નિચા તેમાં નિમક
નાખ્યા વિના તુંને તો આવેજ નહિ.

કુંડલિયા.

બિના બિચારે જો બોલે, સો પિછે પસ્તાય;
કામ બિગારે આપનો, જગમે હોત હસાય.

*

*

*

ગરીબાઈમાં ગમત:—

Come then, O Poverty! for what is there
in thee dreadful to the wise? Temperance,

health and frugality walk in thy train. Cheerfulness and liberty are ever thy companions. Shall any be ashamed of thee, whom Cincinnatus was not ashamed ?

(Goldsmith.)

આવ, ઓ ગરીબાઈ, તું બેલાશક આવા કારણ તારામાં એવું શું છે કે એક ડાહ્યા માણસ ડાહ્યા બન્યું? મિતાહારીપણું, તનદરોસ્તી અને યોગ્ય કરકસર તારી સવારીમાં સામેલ છે. ખુશમિનજી અને છુટાપણાના ઉંચા ગુણો તારા સદના સોબતીઓ છે. સિન્સીન્યુએટસ (જેવો દ્વિલસૂદ અને બહુલો વિદ્વાન) તારાથી લગવાયો નહિ, તો સાધારણ શખ્સે તારાથી શા સાર શરમાવું જોઈએ ?

ગરીબાઈ ? નિરાશા અને હાડમારીનું ગોચા સંગ્રહસ્થાન ! પણ જો તે સંગ્રહસ્થાનમાં પવિત્રતા, નમ્રતા, અને વફાઈનો વાસો હોય તો, ગરીબાઈનો દરજ્જો પેલી તવંગરીની તકાબરી કરતાં ઉંચ અને મિનાઈ છે. એક ગરીબ આદમીને મહેનત મજૂરી કરવી પડતી હોવાથી તેનો બાંધો મજબૂત બને છે, અને તેનું શરીર આરોગ્ય રહે છે. કુદરતની આ કાંઈ જેવી તેવી નવાજેશ કહેવાય નહિ ! ગરીબાઈની જાંજળ અને કળેટીથી કંટાળી મોટાઈ મેળવવાનો અમખરો ધસવનાર ઇસમ એટલો કીઆસ કરતો નથી કે મોટાઈમાં ઓર મોટી ફિક્કર ચિંતા સમાયલી છે. ગરીબાઈની મુસિબતો બવિષમાં ઉત્તમ પરિણામ લાવે છે. સુખની આશા રાખનારે ગરીબાઈનાં સંકટો દ્રઢતાથી પ્રથમ વેઠી લેવાં જોઈએ. મોટા લોકમાં સાધારણ થઈ પડેલી બદીઓનો પ્રવેશ

ગરીબોમાં થતો નથી, કારણ તે બદીઓને પોખવા તેમની પાસે પુરતા
 પૈસા નથી. ઘણીવાર આપણે જોયું છે કે અચાનક દ્રવ્ય મેળવનાર
 ખરાબ રસ્તે ઉતરી પડે છે. પોતાનાં તનબદન રગડનાર ગરીબ
 માણસો જેવા આરામથી ઉંઘ કાઢે છે તેવી શાંત નિદ્રા એવાસી
 જીંદગી ગુમરનાર શ્રીમંતોને ફાળે જતી નથી. આપણે કેટલાકોને
 વારંવાર બોલતા સાંભળ્યે છીએ કે, “પરવરે પેલાને તવંગર બનાવી
 અમેને કાં તગદસ્ત રાખ્યા?” પણ ના, કદી એમ અસંતોષી થવું
 નહિ! કોઈ ધનથી, કોઈ તનદરોસ્તીથી, કોઈ મનદરોસ્તી અર્થાત
 હુશ્યારીથી, અને કોઈ પ્રેમાળ કાર્યોથી તવંગર રહે છે. મહાન મહા-
 ત્માઓ, ફાંટાખાજ દ્વિલસુદ્ધા, સુનંદા ચિતારાઓ, કાબેલ કલમકશો,
 જાણીતા જર્નાલિસ્ટો, સુપ્રસિધ્ધ સખીવજીરો, અને નામાંકિત નાટક-
 કારો ઉંચ દરજ્જા હાથ કરવા અગાઉ ગરીબાઇના અધઘા સમય અને
 કડવા અનુભવમાંથી પસાર થાય છે. પારસી વડીલોએ દેશ પરદેશ
 ખેડીનેજ પૈસા મેળવ્યા હતા. સઠના વહાણોમાં ત્રણથી છ મહિના
 સુધી દરિઓ દોહવીને દુરદરાજનાં બારાંઓમાં જનાર પહેલા સર
 જમશેદજી જીજીભાઈની અને બીજા બાહદુર જરથોસ્તી ખેરાદરોની
 પ્રથમ સ્થિતિ કેવી હતી? ગરીબી અને કંગાડ્યતમાંથી પોતાને અને
 પોતાના વહાલા ખેશીઓને બચાવવાના બલા વિચારથી ગુલામી ખતો
 ઉપર સહી કરીને તેઓ ત્યાં આગળ ઉપડી ગયા હતા. તે નામ-
 ચિન નરો ત્યાંથી મોટી દોહત પેદા કરી લાવી પોતાના હમવતનમાં
 બોહળી સાર્વજનિક સખાવતો કરીને પોતાની કીર્તિ કાયમ રાખી ગયા.
 લખેશ્રી બાપના કેટલા ખેટાઓ એવા મિકટ સાહસમાં બાજે જીપલાવે
 છે? તેથી ઉજડું બાપદાદાઓની આપતી દોહત ઉઠાવવા યુરોપના
 ઉજળા મુલકોમાં તનદરોસ્તી સુધારવાને બાહણે મોટા ખર્ચે તેઓ

ઉંતરી પડે છે. કોમનું દળદર દિટાડતા તો ડોસા થયા, પણ પોતાની કોમની નારીઓને વાપર વખાની નાખી ગોરી પરદેશી સ્ત્રીઓને પરણી લાવી ટોળામાં દિટનો જગાડે છે; અને ઉગમરે પ્હોંચી પેલી જ્ઞાનમાં તેમના ચાલતા થવા સાથે ઓલી મેમસામે અપેતાં છોકરાં જોડે પારસી પૈસો પોતાને વતન ધસડી જાય છે. આ ઉપરથી પુર-વારી મળે છે કે કોમને દિપાવવા, અને મુશ્કેલ માર્ગમાંથી તેને તેરવી લાવવા, ગરીબાદ કંવી કિમતી મદદ કરે છે. જ્યારે આપદાદના પૈસા ઉપર ભોગવાતી તવંગરીથી એક કોમને કેટલું મોટું નુકસાન થાય છે. આપણી આત્માદીનો આદ્રતાય ગરીબાદના ગારમાંથીજ દેખાવ દેવા માંડે છે. માટે ગરીબાદને ખુશાલ જીગરે આવકાર આપીને આગળ વધવાની કોશિશ કરવી અવશ્ય છે. કર્મસંજોગે આગળ ન વધાય તો, આપણા કરતાં ખીજાએ કેટલા બધા કંગાળ છે તેનો ખ્યાલ કરીને મન મોકળું રાખી ધન્યરનો ઉપકાર માનવો કે તેણે આપણને એટલી અધમ હાલતમાં જન્મ આપ્યો નથી.

અસ ગરીબી ગુજર તું ગમ પાછને,
 દુઃખ ઉઠાવ તેનાં, કડવો દમ પાછને.
 છે એમાંથી મોટાઈ ને મદાનગી,
 ફર સુરખર, મળે તે કમ પાછને.

*

*

*

કરો તેવું બરો:-

ફાર્સિ લેખ.

હરાં કે તોખમે બદી કેશતો અશમે નીકી દાશત,
 દેમાગે ખીલુદેહ પોખ્તો ખ્યાલે બાતેલ બશત.

(સાઅદી.)

જે કોઈ બંદીનાં બીજ વાવીને નેકીનાં ફળ ખાવાની ઉમેદ ઉપર નજર રાખે, તે ધણી પોતાનાં કેકાણાં વગરની અકકલથી બેહુદાં મગજને કરીને જૂઠા વિચાર બધે છે.

આ દુનિયામાં જીંદગી ગુજરી ગયલા નામિયા પુરુષોનો દાખલો લ્યો. તેઓનો ફેજ કુદરતે કેવો કીધો તે સ્ખંભળીને તે કિરતારની કમાલતની સ્તુતી કરો. કસરેવજના સમજાવ્યાથી બેગુનાહ સ્થાવક્ષનું ખુન કરનાર તુરાની પાદશાહ અફાસિયાબ ગમે એવો જોરમંદ અને કાવત્રાંગાજ હોવા છતાં કેખુશરોના હાથ ઉપર કેવો ઝિખાયો તે લક્ષમાં લઈ કરણીનું ફળ કુદરત કેવી રીતે આપે છે તે સમજો. નામિયા નોશીરવાન અદલના બાપ કોયાહ અને તેની રૈયતનું ચકિન ફેરવી નાખનાર મઝહકનો દ્રષ્ટાંટ લ્યો. તેણે પોતાની યુરી ધારણામાં ફાવવાને માટે અનેક કોશેશો કીધી, પાદશાહ વટિકનું ચકિન ફેરવવા શક્તિવાન થયો, પણ આ તેનું જરથોસ્તી દિનથી ઉળટી દિન સમજાવવાનું કામ, કુદરતના કાયદાથી વેગળું હોવાથી, નોશીરવાતના હાથ ઉપર તેની દશા શી થઈ? એજ કે નોશીરવાને તેને ઉંધે મસ્તક મોટી નામોશી સાથે શુળી (Gallows) ઉપર ચઢાવી તેનો અંત આણ્યો. છેલ્લા સાસાની પાદશાહ યઝ્દગર્દને દગાથી ફસાવનાર અને તેનું ખુન રેડાવનાર સુરી નામના તેના નિમકહરામ સરદારનો ફેજ કેવો થયો? ક્રૌં, યઝ્દગર્દનાં તખ્ત ઉપર બેઠો ખરો, પણ થોડા વખતમાંજ તે પછડાયો. સમરકંદના હાકમ નામે બેજને તેને હરાવ્યો તથા તેને કતલ કરી ખાકમાં નાખ્યો. એનું નામ તે ઇશ્વરનો અચુક ઇન્સાફ !!

છે તવારીખમાં વાત—આ એટલી મશહૂર,
 હતો ખીરખલ ખાહોશ ને અકકલે પુર;
 હતો તે અકખરના જગણા હાથ સમ,
 ચતુરાઈમાં પુરે—નહી અકકલમાં કમ.
 હતો શાહનો તે માનીતો—વજર નામવર,
 કારભાર કુળ રાજ્યનો—હતો તેને કર;
 હતો કારભારી કરવધયો અને અદલ,
 પામ્યા ધનસાદનુ સધળાઓ સરખું જલ.
 રાખતો મુસ્લીમ કે હીંદુ પર સરખી નજર,
 ને ચોખ્ખા બસ ન્યાયની રાખતો ફકર;
 બલ બલાવા હોય છે આ જગમાં દુશમન,
 કેમ ખીરખલને નડે નહી કહોની અડચણ ?
 મોહમેદન દરખારીઓ રહેલાજ બળી,
 અદેખાઇના અંગારમાં જતાજ જલી;
 હતો મોહમેદન શહેનશાહનો તે હીંદુ વજર,
 જેથી અદેખા દરખારીઓ—કરતા તદખીર.
 ને શોધતા તે સધળા—કંઈ અકસીર ઇલાજ,
 ખીરખલનો દખ્ખો આપ ઉરાડવા કાજ;
 શોધતા તે દરખારી—ને કરતા ઉપાય,
 કે દરખારથી ખીરખલનો પગજ કંહડાય.
 પણ ખવાડતો ખીરખલ તે સધળાને યાપ,
 બમી ભલી તદખીરને આપતો ઉળધાપ;

ફરી એક સઘળાએ—કીધી કાશિશ,
 ખીરખલને દરબારથી કહાડવા હમેશ.
 હતો માનીતો અકબરશાહનો હજમ,
 મુસ્લીમ તે જાને—તે નામે ઇમામ;
 જણાવ્યો દરબારીઓએ તેને ભરમ,
 ને આપવા કરી નાણાંની મોટી રકમ.
 અઝીઝ ! પૈસો આ જગમાં શું કરતો નથી ?
 આંખ સામે પરદો શું ધરતો નથી;
 છે પૈસાના સઘળા—આ જગમાં ખેલ,
 છે પૈસાના પમરાતપર સઘળાનો જેલ.
 તો નાચીઝ નખજો તે ઇમામ હજમ,
 કાં બને નહીં પૈસાનાં જોરથી ખેડામ ?
 પૈસાની લાલચપર લોભાઈને યાર,
 થયો સમજાવવા અકબરને—ઇમામ તૈયાર.
 ને એક વખત સહવારના હજમતને વેલ,
 કીધા ભાઈ ઇમામે—ચતુરાઈના ખેલ;
 કસરેવજ કરતુકી—ચલાવી કળ,
 વાપડયું ખુદ તણી ખુદિતું બળ.
 ને ખોલ્યો તે ઇમામ “ઓ માનવંત હજુર,
 વાત એક મારા છે વીચારથી દુર;
 છું ખીદમતમાં તારી હું જુનો હજમ,
 પણ એકજ એક વાતથી હું બન્યો છું ખેડામ.

થયા તુંજ વડીલો આ જગતી પુલગુબર,
 તેને મુદત એક લાંબી થઈ છે પસાર;
 ગુજર પામ્યા તારા—તે માનવંત પીઠર,
 હુંજ વફાદાર હજમ—હતો નોકર.
 હતા તખયત ને શરીર નાજુક ખીલકુલ,
 ગોયા ખીલ્યું હોય તરમ એક ગુલામનું પુલ;
 સુતા છે તેઓ મુદતથી—ધરી કબર,
 પણ મળી નથી નામવર—કંઈ તેમની ખબર,
 વારસ છે તેમનો—તું શહેનશાહ નામદાર,
 ફરજે બંધાયેલો—છે તું સગવાર;
 ને તારા આ માથે છે એટલી ફરજ,
 તો અફા કર તારું ફરજનું ફરજ.
 ને મંગાવ તે વડીલોની જબરી ખબર,
 કે ભાંગે આ દીલ તણી કંઈખી ફકર !”
 ઇમામ તે હજમની આ સુણી ગરબર,
 હસી પડ્યો શહેનશાહ નામવર અકબર.
 “શું ગાંડો તું થયો છે—ખોલ ઓ ઇમામ,
 કે કહાડે છે તુંજ મુખથી તું એવા કલામ !
 શું જુદી આ જગમાં બન્યું છે કદી,
 લાવી સમાચાર મુવાંતા—કહે કો વડી !
 ગયા સ્વર્ગમાં જે લોકો છોડીને જેહાંત,
 એજવી કેમ શક્યે—હયાં તેઓનું ખ્યાન !

મુવા બાદ તેઓએ જગાને છોડી,
 મોહનત ને લાલચ આ જગની તોડી.
 છે હસવાની વાત ને ખીકટ એ ચીજ,
 ખાકી આ આદમ—કેમ કરે તજવીજ?
 સ્વર્ગમાં કેમ મોકળું હું હલકારો એક?
 ને મંગાઉં કેમ વડીલોની ખપ્પર દરેક.”
 તુરત—જોડી ખુદ કર ત્યાં જોલ્યો ધમામ,
 “ખરું છે એ નામવર—તુંજ કહેવું તમામ;
 પણ ખીરખલ સમ બાહોશ જો ચાહે અગર,
 તો ઉતારે પાર કંઈ અડચણ વગર.
 ખીરખલ સમ દાનાવ જો કરે તે તદખીર,
 તો મુશકીલ કામમાં બને ન ધીર;
 ખીરખલ સમ દાનાવ જો ડહાપણ કરે,
 તો મુશકીલ આ કામમાં ન અડચણ નરે.
 હા! ઘોલાય છે મારાંખી મનમાં ઉપાય,
 જેથી ખચીતજ ખીરખલ તે સ્વર્ગમાં જાય;
 તો લાજમ છે નામવર કે તું ધરે ઉલટ,
 ને ખીરખલને જવામાં કરે મદદ.
 જો ચહડાવે ચંદનની ચોખ્ખી એક ચેહ,
 છે સ્વર્ગમાં જવાનો માર્ગજ એક એ;
 જો બેસાડે ખીરખલને ચેહની ઉપર,
 તો પુગી જાય સીધો એ સ્વર્ગ અંદર.

એક વખત સ્વર્ગમાં—પુણે ને એ,
 ને ચેહના હુમાડામાં ગયો ને એ;
 તેા એના નેવો * એક અચ્છો ચતુર,
 વડીલોની ખબર લખ આવે જરૂર!”
 અઝીઝા મોટાએને સાંભળવા હોય છે બે કાન,
 પણ સમજવા સઘળું—નથી ધરાવતા શાન;
 તેમ ઈમામ તે હજમના સઘળા કલામ,
 ઉતરી ગયા અકબરનાં ધ્યાનમાં તમામ.
 આવ્યો નેવો ખીરખલ તેવો કીધો હુકમ,
 “વડીલોની ખબર—લખ આવે એકદમ;
 ચંદનની ચેહ સાથ—ચહડી બસ ભય,
 ને વડીલોની હાલતથી વાકેફ બસ થાય.
 ને જોઈ આવે તેઓનો છે શું ત્યાં હાલ.
 જોઈવું કરવું હોય તો જાણે હેવાલ;”
 સુની શાહ અકબરના સઘળા કલામ,
 સમજી ગયો ખીરખલ તે બાહોશ તમામ.
 વીરોધીઓમાં સમજી ગયો મકકર ને ફેલ,
 ને પામી ગયો દુશમનોના સઘળા એ ખેલ;
 જોઈ લીધી ફરેબની ખીલાયલી જાલ,
 દુશમનોની પીછાણી લીધી જાંજાલ.
 કરી લીધો તુરતજ તેણે વીચાર,
 કે હુખી તો ખરો—કે ભરૂં અચર;

ને દુશ્મનપર મારો લઉં હું દાવ,
 ને શતરને આપું હું સીધો સરપાવ.
 પછી અકબરની જન્મખમાં ખોલી જખાન,
 ખીરખસે આખુશી—કીધું ખુદ ખ્યાન;
 “જો વડીલોની લાગી છે તને ફકર,
 તો ખચ્ચીતજ લઈ આઉં હું તેમની ખખર.
 ને બળતી તે ચેહ સાથ ઉપર હું જાઉં,
 ને માનવંત તે વડીલોની ખખરને લાઉં;
 પણ એકજ એક વાતનો લાગે છે ગમ,
 છે સુચના આ સંગીન ને અતી ધરખમ.
 હું પણ કરતે નહીં એવો વીચાર,
 ને શોધી ન શકતે હું સ્વર્ગનું દાર;
 છે સુચના આ સરસ ને સારી તમામ,
 તે સુચવનાર શખશને આપું ધનામ.
 માટે નામ જો કહે તું મને અગર,
 તો દશ હજાર આપું હું હરકત વગર.”
 ગરીબ બાપડો શાહ!—તે ગયો ફસી,
 વાત તેનાં મનમાં નહીં તે વસી.
 ને તુરતજ નામવરે ખોલી જખાન,
 હજમ ઇમામનું કીધું કુળ ખ્યાન;
 ખસ ખીરખલનેખી એઠલુંજ—જોઈતું હતું,
 જાણવા—કોણ દુશ્મનનું—કર્તું હતું.

બાદ ખીરબલે કાઢ્યા ખુદ મુખથી ઉદગાર,
 “સુન અય શાહ—અકબર નામદાર;
 ચહી જોડું સતાવર-હું ખચીત ઉરપુર,
 પણ મંત્રના બળનીખી છે બહુ જરૂર.
 ખરચ માટે જોઈશે રૂપ્યા લાખ ચાર,
 ને જતાં મને લાગશે એક મહીનાનો વાર.”
 કીધું ભાઈ સઘળું—આ શાહે કયુલ્લ,
 કારણ—વડીલની ખચરમાંજ હતો મશગુલ.
 હવે ખીરબલપર નાખ્યે હયાં આખણી નજર,
 કે કાધી શું ખુદ માટે તેણે ફરર;
 ગયો તે મસાનકાંઠે તુરતા તુરત,
 ને પોતીકા બચાવ કાજ કાધી હિમત.
 ખુદ પસંદગીની એક જગા ઉપર,
 ખોદાવ્યું એક ભોંયર—ત્યાં જમીન અદર;
 ખુદ પસંદગીના વીશ્વાસ માણસો લઈ,
 ખોદાવ્યું ધર તલક ભોંયર એક ભઈ.
 ખુદ બદોબસ્તી સઘળી એમ કરી તૈયાર,
 ગયો એક દીન ખીરબલ શાહી દરબાર;
 “કીધું છે ઝો નામવર—મેં મંત્રનું જપ,
 આંકે ગાસનો બાંધ્યો છે—મંત્રનો તપ.
 કીધું છે કામ પાકું મેં સઘળું નામદાર,
 છું સ્વર્ગમાં જવાને—હવે તૈયાર.”

ખીરખલની વાત આ સર્વ સમજ,
 બન્યા બાધ દુશ્મનો સધળા રાજ.
 કે હમેશાં આ બાહમણે નય છે બચી,
 પશુ આજે તો એ માટે ચિતાજ રચી;
 ને આજે તો કાઢ્યો બસ સમુદો ધાણુ,
 ને બંધ કીધી સદાની હવે ખેંચતાણુ !
 પછી સાફ જોવું એક દીન મુહરત જોઈ,
 ગયા મસાનકાઠે ખીરખલને-સધળાઓ લઈ;
 ખુદ જગ્યાની ખાણુએ ફેરા ફરી,
 ખીરખલે આકાશ ગમ દ્રસ્ટી કરી.
 પછી ખેસી ગયો તે જગ્યે ભોંયરાં ઉપર,
 બાદ ચિતા એક રચાઈ ત્યાં ખીરખલ ઉપર;
 મણોંથી સુખડનો કીધો બાધ ધગ,
 ન આણુઆણુ રાખ્યો જરાખી વગ.
 રંગમાંજ ખુબ હતો તે ધમામ હજમ,
 ને પાકું બસ કીધું—તેણે તો કામ;
 અહીંતહીં દોડી—ખુબ કરતો ધામધુમ,
 “અહીં આવ-ક્યાં ગયો ?”—પાડતો તે ખુમ.
 ને ચિતાના કામમાં ખુબ લેતો ઉલટ,
 આપતો તે ખુદનેજ સધળી અગત.
 જ્યાર ચંદને ખીરખલને ધાંકી દીધો,
 થઈ જમીન વાટે વજરે ધરનો રસ્તો લીધો.

બાદ ચિતાને રચીને કુંડી દીધી,
 ખીરબલની કાસલજ કુંડી દીધી.
 હવે ખીરબલે લીધો છુપો એક વેશ,
 ને છોડી ગયો રાતોરાત—તુરતજ દેશ.
 બાધ—મુસલમાન દરબારીઓ થયા ખુશાલ,
 કે વડીલો સધળાનો મળશે હેવાલ.
 અકબરે મુમામને આપ્યો સરપાવ,
 કે સ્વર્ગમાં જવાનો બતાવ્યો દાવ.
 થયા બાધ દરબારી સધળા ખુશખુશ,
 કે નીકળી ગઈ ખીરબલની સદાની મુશ;
 તે સધળાએ તુરતજ સાથે મળી,
 રકમ એક મોટી બાધ એકડી કરી.
 હજમને આપ્યું એક મોટું ધનામ,
 કે જશે કીધું માહબારત આ કામ.
 વખત જતાં લાગતો નથી કંઈખી વાર,
 તેમ એ બાબદનેખી છ મહીના થયા પસાર;
 ચમકતી વીજળી—ને હતું તુફાન,
 ગાજવીજ સધળે ને કાળું કીસ્માન.
 વરસતો હતો પુર જોરથી ત્યાં મેઘ,
 હતો પવનના ઝપાટાનો જબરો ત્યાં વેગ;
 નાંખી પીળું એક વસ્ત્ર ખુદ અંગની ઉપર,
 પ્રવેશ કીધો ખીરબલે શહેરની અંદર.

રતુ જોમ હતી ત્યાં થયલી ધમધોર,
 તેમ વરસાદ ને તુફાનનું હતું ખુબ જોર;
 હતું ખીરબલનું દેખાતું વીકાળ ખુબ રૂપ,
 ગોયા દોજખથી આવ્યો રાક્ષસ તે જુપ.
 હતા લાંબા લચ વધેલા માથાંના બાલ,
 હતી દાહડીના ખુપરાની—જખરી કમાલ;
 હાથ ને પગનાખી વધ્યાંતા નખ,
 છાંટી હતી ખુદ આંગ ઉપર રખ.
 વીકાળ ખુદનો એવો બનાવી વેશ,
 ખીરબલે દરબારમાં કાઢો પ્રવેશ;
 ને નામવર તે શહેનશાહને કરી નમન,
 જણાવ્યું સ્વર્ગથી થયલું આગમન,
 ખુશી થયો અકબર તો ખીરબલને જોઈ,
 જમાર દુશમનો સઘળાએ શુદ્ધી ખુદ ખોડી;
 ખેશુદ્ધ થયો તે ઇમામ હજમ,
 શુદ્ધી ખુદ ખોડીને ખન્યો ખેશમ,
 કણેજી ધુન્ધું ત્યાં તેનું ઠરઠર,
 ને એતી ગયો ચમરાજે પકડેલો કર;
 જોઈ લીધો તેણે કબસ ખુદ હાલ,
 ને પીછાણી લીધી તે આવતી જંગલ.
 બસ થયો તે દીલથી અજબ અજબ,
 કે કાઢો આ ખીરબલે કેવો ગજબ.

બળેલો ચીતા સાથે—જીવને થયો ।
 ને આકાશથી ઉતરીને ખાલતો થયો ।
 પુછી ત્યાં ખીરગધને શાહે ખખર,
 કે જણાવે સઘળું—અચકાયા વગર;
 બોલ્યો ખીરખલ “સાંભળ ઓ શાહ,
 મરજી વીરધ ધરી છે આ દુન્યાની રાહ.
 મેઘરાજની વૃષ્ટિની ધરીને ધાર,
 ઉતરી હું આળ્યો છું દુન્યાને દાર;
 બહેશત તથા બાગનું ધું આપું વર્ણન,
 છે તારીફ કરવી ત્યાંની ખીલકુલ કઠણ ।
 શું પરીયાનો આશી ત્યાં રહ્યો છે સરોદ,
 રમત ને ગમત ને હાસ્ય વીનોદ;
 જ્યાર જોધએ ત્યાર કર્યું મેં અમૃતનું પાન,
 બલાં હયાનાં બોજનને તુઝ છ તું જાણ ।
 છે વડીલો તારા ત્યાં સઘળા ખુશાલ,
 ને બધાનો સરખો સુખ્યો છે હાલ;
 કરે છે વડીલો ત્યાં તારા અમન,
 મારે છે મગ્ન ત્યાં ફિરદોસ અમન.
 બધી રીતનું મળે છે ત્યાં તેઓને સુખ,
 પણ એકજ એક વાતનું પડે છે દુઃખ;

બધી વાતે તેઓને છે ત્યાં આરામ,
 પણ શોધ્યો નહિ જડતો ત્યાં એકબી હજમ.
 હા! હાજર છે ત્યાં આપણા ઇમામનો આપ,
 વરસ છે મહીને મુકે છે તે કાપ.
 છે ઇમામના આપનો તેઓને સાથ;
 પણ હજમતમાં ભારી-તેનો છે હાથ.
 હવે વડીલો સધળા તુંજ હતા નાનુક,
 જ્યોતી ભારી તે હાથોથી લાગે છે દુઃખ;
 ખોંદસ કરી મોકલ્યો તેઓએ મને,
 કે ફર્યાદ આ લાઇ આઈ તારી કને.
 હા મળે છે તેમણે ત્યાં સધળો આરામ,
 પણ જોઈએ છે તેમણે એક સારો હજમ;
 હવે વડીલ તુંજ દુન્યામાં કરતા વસવાત,
 ત્યાર ઇમામજ હજમત કરતો દીન રાત.
 હતો ઇમામનો હાથ ખુબ તેમણે પસંદ,
 હતા ઇમામના કામથી સદા મગન;
 હતી ઇમામપર તેઓની મીડી નજર,
 ને ઇમામનાં કામની કરતા કદર.
 માટે મોકલ્યું છે તેઓએ મુજ પાસે કહેણ,
 કે જઈને કહે અકબરને અમારાં વેણ;
 કે કરે એ બાબદનો તુરત ઇલાજ,
 ને મોકલી દે ઇમામને હજમત કાજ.

પડી છે હજમ વીન " તેમણે અટક,
 સધળાનાં સુખમાં છે આ એકજ ખતક;
 છે બધી વાતે વડીલો તારા ખુશાલ,
 પણ એકજ આ વાતમાં દુઃખી છે હાલ.
 જો મારો તું દેખાવ—નજરો નજર,
 ને પછીજ આ કંઈથી વડીલ કદર,
 જો વધ્યા છે કેમ મુજના—માથાના ખાલ,
 ને દાહડી ને નખતોળી જોઈ લે તું હાલ.
 છે સેવટે નામવર—મુંજ એટલીજ અરજ,
 કે ખચ્ચીતજ હજમની છે ત્યાં ગરજ.
 કીધો છે માસ આંઠ માટે—મંત્રનો જપ,
 હજી બે માસ ચાલશે મારો તે તપ.
 હવે કરવું જો રહ્યું છે અત્રે તને,
 તે સળગાવવી મસાનમાં ચેહને અત્રે,
 સામાન સાથ બેસાડવો અંદર ઇમામ,
 થશે વડીલોની માંગણી પુરી તમામ.
 તો અપાવી ઇમામને સામાન નવો,
 ખચ્ચીતજ મસાનમાં લઇને જવો;
 ને મોકળવો બસ ઉપર—ચેહની તે સાથ,
 વડીલોના આશીશ કરવા બસ હાથ."
 માંબળી આ સધળું પીરબલનું બ્યાન,
 ચાલી રહી ધુસધુસ દરબાર દરમ્યાન;

બન્યાં ખીરબલનાં દુશ્મનોનાં મોહકાં જરદ,
 પામી ગયા ખીરબલની હીકમત તરત.
 પણ પામી નહી શક્યા એ બેઠ ને ભરમ,
 કે થડો થયલો ખીરબલ—કેમ બન્યો ગરમ!
 તુરતજ શાહે ઇમામને કીધો હુકમ,
 કે લઇ આવે સામન—નવો એકદમ.
 ને જાય બસ તુરતજ વડીલો પાસ,
 કે પુરી થાય મરનાર—વડીલોની આસ;
 અઝીઝ! કાહણી આ થઇ છે મારી ખતમ,
 પુકી મુક્યો ઇમામને—તુરત એકદમ.
 છે આપરથી શીખવાના—તારે જે બેલ.
 ને ઇમામની વાતનું કરવું કંઇ તોલ;
 હરગેજ થઈ કરવી નહી—કોઇની ગીબત,
 ન કદી નીચ જણોની કરવી સોખત.
 ન ખીલકુલ કોઇનાં પુરાનો કરવો વીચાર,
 ન પારકાંની પીડાનો—ઉઠાવવો અપજાર;
 ને રાખવો બસ હૈયામાં એટલો વગો,
 કે “દગો નથી થતો—આ જગમાં સગો.”

(R. R. D.)

*

*

*

બખીલ બાદશાહ:-

ધન પાયા, ખાયા નાહિ, દિવાળી કહ્યું નાહિ;
સો વાગુરી હોઝ જસા, હુંદત હૈ ધન માહિ.

ધન મળ્યું પણ જોણે ખાધું નહિ, તેમજ કોઈને દાન કર્યું નહિ, તે મુઠા પછી સાપ યતીને ધનનો રખેવાળ થઈ ફરે છે.

ચઢતીપડતીના નિયમ પ્રમાણે કોઈ ગુણવંત માણસ ઉપર આક્રમણ વર્ષાદ વરસ્યો, અને તેથી પોતાનો નિર્વાહ કરવા તથા પોતાની સ્થિતિ સુધારવા તેને પરદેશ જવું પડ્યું. પરદેશમાં જઈ પોતે કયે સ્થળે સહિસન્નામત નિજી શકશે એવી જગાની તે શોધ કરવા લાગ્યો. જેનાં પરિણામમાં અમુક ભાગના રાજાની તેને ભક્ષામણ કરવામાં આવી. આથી તે રાજા આગળ આવ્યો. શેર બાજરી માટે તેણે કાળાવાળા કર્યા ત્યારે પેલા મખીયુસ રાજાએ પોતાની તોફા ઉદાર વૃત્તિથી ગુણવાનને કહ્યું—

રહો અમારા નગ્રમાં, બિના હુકમ મત જવ;
કરો અમારી ચાકરી, બિખ માગકે ખાવ.

તમે જ્યારે ઘણી આછછ કરો છો ત્યારે તમારા પ્રત્યે મને દયા છુટે છે, અને તેથીજ હું તમને એવી શર્તે આશરો આપી નોકર રાખું છું કે તમારે તમારી છંદગી સૂંધી અમારા શહેરમાં રહેવું, પણ અમારી લેખિત પરવાનગી સિવાય તમારે કોઈ દિવસ અમારું શહેર છોડવું નહિ. તેમ તમારે હમેશાં અમારા હુકમમાં રહી અમારી નોકરી કરવી, અને તેના અદલામાં અમે તમને ખુશી થઈને

નવાજીયે છિયે કે તમારે અમારાં શહેરમાં બિખ માગી
ગુમસે કરવો. કેવો ઉઠાર દિલગુરડો! એવા ધસમોને શેખ સા-
શિખામણ છે કે—

બેત.

બોરંદ અજ જોહાંન યા ખુદ અસહાબે રાધ,
ફરમાએ માનદ બહસરત બગાધ.

ઝર વ નેઅમત અકતુન બેદેહ-કાને તોસ્ત,
કે બાદ અજ તો ખીરન જ ફરમાને તોસ્ત.

બ દુનિયા તવાની કે અકબી ખરી,
બખર જાને મન, વરનેહ હસરત ખુરી.

જે કોઈ અઠકલવાંજો આસામી હોય છે તે આ જોહાં
પોતાની સાથે બક્ષેશ કરીને તોશો લઈ જાય છે, અને રમલો
છે તે દોલત મૂકી જાય છે ને તે જોહાંનમાં જઈ પસ્તાવો બ
પૈસા અને ન્યામત હમણા ત્યારે સ્વાધિન છે તેટલાં તું બ
કાંકે ત્યારા પછી તે ત્યારા હુકમની બાહર છે. (મુવા પછી
ત્યારા હુકમમાં રહેવાનું નથી.) દુનિયામાં રહિ આકબન ખર
શકાય છે, ત્યારે આ મારા જીવડા તું ખરીદ કરી લે, ન
પસેમાન થશે.

જો ચાલુજ છે દુનિયામાં જીવની ફકર,
તો ખામખી ખવાડીને ખુશ રાખ જીગર.

પાણ પુરુષ:-

ઔષધ છે સૌ રોગના, ઉપાય સૌના હોય;
સ્વભાવનું ઔષધ ઠશું કરી શકે ન કોય.

એમ છે ! અકાશ અને ધર્તિ એક કરાવી નાખે, દુનિયા તને ઉપર કરે, પણ જેનો જેવો સ્વભાવ હશે તે કદી ખાર અવતારેળી બદલનાર નથી ! કાગડાને ગમે એટલો સ્નાન આપી શણગારે તોએ તે કાળોજ રહિ 'કા-કા' કરવાનો ! સીધીભાઇને સો મણુ સાચુ ચોળી અંગોળ કરાવો તોએ તે ચાલએલાદે સીધી રહેવાનો ! તેજ મિસામે એક માનવીનો સ્વભાવ અને ખાસિયત મુવા વિના જનાર નથીજ ! આપણા વચ્ચે જે કહેતી ચાલતી આવી છે કે, "પડી આવત કેમ જાયરે ભાયા, કાખમે માર્યા ખાટકે દો પઠ્યા" તે ભેશક એક આદમીના એવા ગુણુદોષને આભારી થઇને પડેલી હોવી જોઇએ. લેકિન તેનો કેમ અદેશો કરતું નથી એ અફસોસની વાત છે. છતાં તે માટે અફસોસ કરવોખી મિથ્યા છે. કોલસાને ઘોઘ કોઈ કદીખી હિરો બનાવી શક્યું છે ? તો પછી હે માનવી, તું એવા એક તુંદ સ્વભાવના શખ્સને સુધરતો જોવાની શીદને આશા રાખે છે ? તેમના નામપર સદાનો પરદો પાડેલો બહેતર છે. એકવાર અકપ્પર બાદશાહે કવિ ગંગને પુછ્યું કે, બધા રોગના ઔષધ છે, પણ એવા કોઇ રોગ છે કે જેની દવા ન હોય ? ત્યારે ગંગ બોલ્યો—

સર્વથા.

પાવકકું જળ ખુદ નિવારણ, સુરજ તપકું છત્ર કિરો હય;
ખ્યાધિકું ઐદ, તુરંગકો આખુક, ચોપગકું અખદંડ દિયો હય;

હસ્તી મહામદકું અંકુશ હય, ભૂત પિશાચકો મંત્ર ક્રિયો હય;
ઔષધ હય એ સગકો સુખકારક, સ્વભાવકો ઔષધન ક્રિયો હય.

આગને બુખવવા પાણી પેદા કર્યું છે, સુર્યના તાપથી રક્ષણ મેળવવાને માટે છત્રી બનાવવામાં આવી છે. દર્દિનું દુઃખ મટાડવા તળીય તૈયાર છે, તેજ ઘોડાને ટેકાણે લાવવા માટે ચાપુક હાજર છે. ચોપગાં જનવરોને ઝાડની લાકડીના સ્વાદનો ભય છે, મસ્ત હાથી માટે અંકુસ (Goad) હાજર છે. ભૂતમામાને નહસાડવા માટે મંત્ર કામ લાગે છે. એ સર્વના અકસિર ઔષધ (ધંલાજ) છે, પણ સ્વ-ભાવને સુધારવાનું કિમ્બુ કોઈને હજી હાથ લાગું નથી.

તેનું કારણ ડોક્ટર જોન્સન એ આપે છે કે—

Sweetness of temper is not an acquired, but a natural excellence; and, therefore, to recommend it to those who have it not, may be deemed rather an -insult than an advice.

સુંદર મધુર સ્વભાવ ધંધાનુસાર મેળવી શકાતો નથી. એ એક કુદરતીજ લુપ્ત છે; અને, એટલા માટે, જેઓ એ બેમુજ બક્ષેશથી બાકાત હોય તેઓ આગળ તેની સિદ્ધરસમાં ઉતરવું એ શિખામણને બદલે લગરીક અપમાન કરવા સમાન થઇ પડે.

*

*

*

આત્માનું અમ્મરપણું—

આપણા અમ્મર તત્ત્વ ફરોહરે આ બાકી હાડમંડ શરીર સંપૂર્ણતા મેળવવા માટે ધારણ કીધું છે, જે વડે બાકી દુનિયાનો

અનુભવ તે લે છે. ખાકી દુનિઆમાં પોતાની વૃદ્ધિને લગતું ચોક્કસ કામ કરી રહ્યા પછી તે શરીર તેને નાલાયક થઈ પડતું હોવાથી તે તેનો કપ્પલો છોડી દે છે, અને પોતાની વૃદ્ધિ આગળ વધારવા કુદ-રતના ચોક્કસ નિયમો પ્રમાણે 'ગીજ' વધુ લાયક હાલતમાં જવા સાર તૈયારી કરે છે, તે ક્રિયાને આપણે મોત અથવા મરણ કહિયે છિયે. એવી વેળા એક માણસ પોતાની ખતમ થતી જીંદગીનો ઇન્તેખામ લઈ તેમાંથી પોતાની વૃદ્ધિને માટે કેટલોક બોધ લે છે. તે વખતે તેની આસપાસ શાંતિ પાંચરી તેના કામમાં મદદ કરતી જોઈએ છે. લેખક શેરીએ પણ કીટસનાં મરણ વેળાએ પોતાના વિચારો જાહેર કરતાં કહ્યું હતું કે—

Peace, peace ! he is not dead, he doth not sleep !
He th awakened from the dream of life.

'Tis we who, lost in stormy visions, keep
With phantoms an unprofitable strife.

He has outsoared the shadow of our night
He lives, he wakes-'tis death is dead, not he.

શાંતિ, શાંતિ ! જે આપણી વચ્ચેથી પસાર થાય છે તે મરણ પામ્યો નથી, તેમ તે વળી ઉઠાઈ પણ ગયો નથી । તે તો જીંદગીના સ્વપ્નામાંથી જાગૃત થયો છે. એ તો આપણેજ તુફાની ખ્યાલોમાં વટોડ્યાની માફક વિંટળાયેલા, ખાલી વમળો સાથે નકામી લડાઈ ચલાવે છિયે. તે મરણ પામેલો માણસ તો અધકારના છાયાથી

ઉંચે ઉડે છે. હા, તે જીવે છે, તે જાગે છે—તે મરણ પામ્યો નથી, પણ મોત મરણ પામ્યું છે.

આપણો આત્મા કાંઈ વસ્તુ નથી. તે અદૈદિક હોવાથી તેનો છેડો દેહની સાથે થતો નથી તેથી અમ્મર છે. દૈર્ઘ્યી જોકે શરીર ખવાઈ જાય છે, પણ મન તો પોતાની અસલના અને ઝડપ છેક છેલ્લી ઘડી સુધી જાળવી રાખે છે. જાણીતો ફ્રેંચ ફિલસૂફ દએકાર્ટે “હું વિચારું છું તેથી હૈયાત છું” એવું જે પિદ્ધાંત રચી કરતો હતો તે ઉપર હુઈ ફિગુએ નામનો એક ખીજો ફ્રેંચ લખનાર સુધારો વધારો કરી કહે છે કે, “હું વિચારું છું માટે અમ્મર છું.” આપણા હાથપગ વિચાર કરી શકતા નથી તેથી વિચાર કરનાર કોઈ અદૈદિક આત્મા ધરાવે છીએ જે એક સ્પષ્ટ સમ્યાઈ છે.

(રાહ:—મન માયાના કનારા રે, ઈં)

દિલને પુછી લે જરા ચતુરા રે,
મરણ જીવનનો ભેદ ક્યાં જણાયો!
નહિ સમજે અકકલના અધુરા રે,
કેમ કાયાનો અંત હાં રચાયો!
મુર્ખ જીવો, જોલે ‘તે મુવો,
નાશ થયો પુરેપુરો,
ગદન મરે પણ જીવ અમ્મર છે,
અનંત તે તો મચાયો—૦
શરિર અકલું, ધુળતું જાનેલું,
ગિટી થશે ધુળ સંગે,

આત્મા નથી કાંઈ ધુળનો બનેલો,
 સામુત સદા તેનો પાયો—૦
 ચાલ્યા રૂપિઓ, ચાલ્યા મુનિઓ,
 ચાલ્યા મહાભારત માનવિઓ,
 મહાત્મા ગયા પણ આત્મા રહ્યાં,
 ફેકટ થયા સહુ ઉપાયો—૦
 માટે ઓ માનવ, મુખેથી ના કવ,
 મરતાં તજશે તું આ સૃષ્ટિ,
 આત્મા તજે કેમ હામ જગતતું,
 “દયરત” તે તો સદા હાં સમાયો—૦

*

*

*

ખાધરાપણાંની ખરાબી:—

In what thou eatest and drinkest, seek from
thence.

Due nourishment, not gluttonous delight;
So mayest thou live, till, like ripe fruit
thou drop

Into thy mother's lap; or be with ease
Gathered, not harshly plucked; for death
mature.

(John Milton.)

તું જે કાંઈ ખાય પીએ તેમાં એટલીની મજ નહિ, પણ ધનુ પુષ્ટિકારક તત્વ શોષ; કે જેથી કરી એક પાકકાં ફળ મિસાલ તારી (ધર્મી) માતાના ખોળામાં પડે, અથવા તે અગ્નિને માટે પાકટ થઈને સહેલાઈથી ઉતારી શકાય, અને નહિ કે જોર જીવનથી તોડી પડાય, એવી રીતે તું જીવી શકે.

જમ્યા જીને વશ ક્રિયો, તિને વશ ક્રિયો જેહાન;
નહિતર અવગુણ ઉપજે, કહે સખ સંત સુગન.

જે પોતાની જાનને કમજોરમાં રાખે, તે સારી સૃષ્ટિને તાબે કરી શકે; પણ જે તરેહવાર વાણીઓ ચર્ચા કરે, તે અનેક વ્યાધિઓનો ભોગ થઈ પડે, એવું સઘળા ડાહ્યા આકળીઓતું કહેવું છે.

પ્રખ્યાત ડૉક યૉર્ક દેવિસ લખે છે કે—

There is far more harm done by taking too much food than there is by taking too little; and it is only in very exceptional cases that injury results from the latter cause. Whereas an enormous account of discomfort, disorder and disease, and even curtailment of life, arises from excessive eating.

ઓશ્વું ખાવાથી નુકસાન થાય તે કરતાં જોઈએ તેથી વધુ ખાવાથી અતી હાની પહોંચે છે; કોઈજ ખાસ અપવાદ વેળા કમી ખોરાક લેવાથી શારીરિક વેદના થઈ હોય. જ્યારે ખેહદ ખાધરા અન-

વાથી આપણને અસહ્ય બેચેની સાથે દુઃખ દર્દની ક્યારે કરવી પડે છે, અને આપણું આયુષ્ય ઘટી જાને વખતે અકાળ મરણ નિપજે છે.

લોકોનો મોટો ભાગ ખાદ્યદ્રા ખોરાકથી પેટમાં જ્યાં સૂધી એક જનનો ભાર લાગે નહિ ત્યાં તુલિક ખાય તોજ ખરાખર જોભર્યું એમ સમજે છે. તેમ ધારવું ગહુ ભુજાભર્યું તથા તનદરોસ્તીના ખાખમાં નુકસાનકારક છે. એક સાધારણ જોજનને જરૂર પડે કરવા માટે હોજરીને ખરાખર પાંચ કલાક થાય છે. યાને તે ખોરાક જરૂર પડે થઈને હોજરીમાંથી બાહર પડતાં તેટલો વખત લાગે છે. તે પછીજ હોજરીને આશાયશ મળે છે. મગર એક માણસ દિવસમાં ત્રણ વાર મોટા જથ્થામાં ખોરાક લે તો પછી એમ ક્યું કે, દિવસના ચોવીસ કલાકમાંના પંદર કલાક હોજરીએ કામ કરવું ! આખા દિવસની મહેનત અને રંજ પછી ઠાકોને ઘરે આવતાં આપણાં શરીરને રાહત આપવા અર્થે તેને આપણે પલંગપર મેલ્યે છિયે; પણ આપડી હોજરીને તે વેળાએથી કામ સોંપ્યે છિયે. એટલે કે શરીર જે વખતે ઉંઘમાં આરામ લેતું હોય તે વખતે હોજરીને તો અંદર નાખેલો ખોરાક બાહર કાઢવાને મહેનત ઉઠાવવી પડે છે. યાદ રાખવું કે જેમ ઘણું વહિતરું કરવાથી કુદરતે નકકી કરેલી મુદત અગાઉ શરીર ધસાઈ પિસાઈ જાય છે, તેમ હોજરીમાં પણ કામનો વધારે જોજને નાખતાં, તે જલદી નખળી અને નસોસ પડી જાય છે. વળી કેટલાકોને પોતાનાં નિયમસરના ખાણાં ઉપગંત વચ્ચે વચ્ચે મેવો ફળ યા બીજું જે હાથ આવ્યું તે ચગરવાની આદત હોય છે. તેમના ખાખમાં આપડી હોજરીનો પુરો ભરો થાય છે ! સવારથી સંધ્યાકાળ તેઓ

હોજરીને ચાલુ તકલિફ આપે છે. બિછાણે જતી વેળા પણ તેમના પેટમાં ખોરાક પડેલો હોવાથી, ત્યાર પછીએ ત્રણ ચાર કલાક હોજરીને કામ કરવું પડે છે. આ સંજોગને લીધે આજે લોકોમાં બદ-હજમી (Dyspepsia)નો રોગ જે બયબરેલાં પ્રમાણમાં ફેલાય છે તેથી અન્યથા ઉપજતી નથી. કુદરતની એક ઉમદા બક્ષેશ સાથે લાંબો વખત સુધી ચેડાં કાઢ્યે તે કુદરત કેમે કરી સાંખે? ખદીના રોગનાં ખીજ દસ અને વસ વર્ષની અંદર બાળકોમાં રોપાય છે. ગમે તેમ ખાખા કરનારાઓ પણ એટલીજ મુદતમાં બદહજમીના હુમલાનાં ભોગ થઇ પડે છે. સુખરૂપ જીવંતી ગુજરવા ખુદાએ ખોરાક આપ્યો છે. ગળાની ગટરને ખારોખાર ભરવાથી નહિ મોતનું મોત આવે છે. મોત આવતું હોય તો સમજ્યા! મગર કેટલાક દાખલાઓમાં તો લાંબો ખાટલો ભોગવવો પડે છે. જુલી જવું જોઇતું નથી કે, We eat to live, and not live to eat!

*

*

*

કઈ કીર્તિ કિમતી?--

ઇન્સાનને ઘટે છે કે પોતાના બાપદાદાનાં મોટાં નામ ઉપર તથા તેમની હોલત ઉપર મગર નહિ રહે; લેકિન હુજર ઉદ્યોગ સંપાદન કરી તે પોતાની નામના ફેલાવે. એક ફાર્સિ શાએરના શબ્દોમાં બોલતાં—

અજ અસલો નસલ મ બાશ મગર.

કા હુસ્ત બસે જે મરુમી દુર.

તું પોતાની ઉંચી ખુન્યાદી અથવા મોટાં ખાનદાન ઉપર ગર
 ૥ રહે, કારણ એ વાત માણસપણાંથી ધણી વેગળી છે.

તાજે શાહી તલખી, ગૌહરે ખુદ એતુમા;
 ગરચે ખુદ તોખમે જમશીદો ફરીદુન ખાશી.

તું પાદશાહી તાજનો તલખગાર છે તો તારી પોતાની ખુખી
 દેખાડ; તું જમશેદ અને ફરેદુનની ઓલાદથી અગર ઉતરેલો હોય
 તેથી શું થયું?

એક વગડામાં ચોરામલો ને સાગ, અને ઝાડો, એવાં પાસે
 ઉગેલાં હતાં કે એકમાં બીજાની ડાળી ભેળાય, અને બંનેને વધવામાં
 અડચણ નડે. બંને વચ્ચે તે માટે કંકાશ ચાલ્યા કરે. એક વેળા
 ઝગડો વધતાં ચોરામલાએ અંહકાર કરી સાગને કહ્યું, “ચાલ્યા સાગ,
 મારી આગળ તારી શી વિસાત? તું ગમે એવું મોઢું હશે, પણ
 મારા જેવી જડાઈ ને પુષ્ટતા તું મેળવી શકનાર નથી. મારા થડનો
 ગંજવર ઘેરાવો એજ મારા હકની સાબેતી છે.” સાગે હસીને આ
 વાત તુચ્છકારી નાખી ને કહ્યું, “બરમાયલા ચોરામલા, તારા રૂપુક
 શરીરપર તું કુલનજ થતો હોય તો તું ઠગાય છે. ઝાડનું મુલ્ય માત્ર
 તેનાં મોટાં કદપર નહિ, પણ તેનાં નકકરપણાં અને ગુણપર છે. તારું
 શરીર માટેલું છે ખરું, પણ તેતદન પોકળ અને તેટલા માટે નકામું
 છે. હું તારા જેટલું બરાવદાર નહિ તોપણ સંગિન ને બળવાન છું,
 અને ઇમારતનાં કામમાં વપરાઈ દુનિયામાં મેં નામના મેળવી છે,
 મેળવતું રહું છું, તેમજ મેળવતું રહીશ,” માણસની યોગ્યતા તેનાં
 મોટા કદ, ખુલ્લું સાદ અને બપકાદાર દેખાવમાં નથી. તેનાં શરીરનાં

બળ, મનની ચંચળતા, દિલની ઉદારતા, અને જીવની પવિત્રતાપર હોય છે. અનેકવાર પુષ્ટ શરીરવાળા માણસો, પાતળા પણ શુરા માણસોને હાથ પટકામ ગયા છે, અને શરીરે મજબૂત માણસો, નબળા પણ બુદ્ધિવાળા માણસોને હાથ પરાજય પામ્યા છે. મોટામ બુદ્ધિવડે છે-નહિ કે મોટી વય વડે! શેઠામ દિલવડે છે-નહિ કે માલમતા વડે! મગરૂરી આય કીર્તિવડે છે-નહિ કે બાપ કીર્તિવડે! બેવકુફ બુબખોજ પારકી કીર્તિપર કુદે!!

શાંતરસ.

બેટા મત કર અપના અપના, નામ ખુદાકા હરદમ જપના;
બદે મત ઉદ્ધુમે અપના, પરકીર્તિ હય અપના સપના.

*

*

*

ભુંડા સાથે ભલામ:-

બેત.

બદ બા ઉ ન કદે, હર કે બદ કદે;

ઉ બદ ચકીન, બ બબે ખુદ કદે.

તેની સાથે ભુંડામ મા કર, કે જે તારું ભુંડું કરે; કારણ તે બદ ચકીનનો જે બદ કામ કરે છે, તે પોતાનેજ વાસ્તે કરે છે.

બાણીતા વેપારી, મિલ માલેક, નાણાંશાસ્ત્રી, શાહ દલાલ, મોહતાબેના મુરખી, દુઃખીઓના દિલસોજ દોસ્ત, હાજતમંદોના હાતમ, અને સખાવતના શાહ, સર શાપુરજી બરબોરજી બરબા તા. ૨૩-૬-૧૯૨૦ ને દિને મુંબઈમાં છાંતેર વર્ષની વયે હક થયા હતા. ન્યાતબતના જરાએ અંતર વગર લગભગ સીતેર લાખ

૧૫૫ની ગંભીર સખાવત કરી ગયલા આ મહાન સખીદાતા નર
 ૧૧૧ સંખ્યા છાપાઓમાં ઘણાં સ્તુત્ય વિવેચન થઈ ચુક્યાં છે. આજે
 આપણે સર શાપુરજીની એક બીજી બલાધ યાદ કરીશું કે જે
 આપણા વિષયની હદમાં છે. સને ૧૮૯૩ નાં મુખ્યનાં હિંદુ-મેહોમેદન
 હુલડ દરમ્યાન એક જોરાવર આંધાના મેહોમેદને તે વેળાના પોલિસ
 કમિશનર મી. વિનસેન્ટનાં માર્યા ઉપર લોહાંની બોળી સાથેનો એક
 સોટો ઉગામ્યો કે તેજ વખતે પોલિસ ધનસ્પેક્ટર મી. ગુડે અસા-
 ધારણુ બાહદુરીથી સોટો પોતાના હાથપર ઝિલી લઇ, મી. વિનસેન્ટની
 જોખમમાં આવેલી જીંદગીનો કટોકટ ઘડીએ બચાવ કીધો. મજકુર
 મેહોમેદનને બે સાલનાં સખત કેદખાનાની સજા થઇ હતી.
 થોડાં વર્ષ વિતવા બાદ શેર બજારના કેટલાક દલાલોને બજારની
 ગલીમાં ઉભા રહી ધંધો ચલાવી ગડગડ કરવા માટે પોલિસે પકડ્યા
 હતા. બલા સર શાપુરજી દલાલોની મદદે તુરત દોડ્યા. ઉપર જણા-
 વેલા મી. ગુડે સઘળી બિના પુરેપુરી સાંભળવા અગાઉ સર શાપુરજીને
 એક તમાચો ચોખી કાઢ્યો. સર શાપુરજીએ તેથી ડરી ન જતાં, કે
 પોતાનો મિનજ ન બોહતા, તે તુમાખી ગોરાને કહ્યું કે તેવણુ એક
 સુલેહના અમલદાર (Justice of the Peace) હોવાથી, દલાલો
 તરફથી વચ્ચે પડવાને તેવણુને દરેક હક છે. અવેજમાં મી. ગુડે
 તેવણુને વધુ તમાચો તતરાબો. વરખોડો પોલિસ કમિશનર મી. વિનસેન્ટ
 આગળ ગયો. ઉપલા સખબસર જોકે તેવણુ મી. ગુડના આભાર
 હેઠળ હતા તોએ તેવણુ મી. ગુડને નોકરીપરથી કામચલાઉ દુર
 (Suspend) કીધો, અને તેની તપાસ ચલાવવાનો હુકમ આપ્યો.

મીં ગુડનાં હવે હાંજ ગગડવાથી ખીજઓને કાકલુદી કરવા લાગ્યો કે, સર શાપુરજીને કોઈમી રીતે સમજાવીને તેની મુસિબત ટાળવી. પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મીં હેરી જીધન, સર શાપુરજીના આપીરી ખવાસથી પુરેપુરો વાકેફ હતો. તે સર શાપુરજી આગળ ગયો, અને મીં ગુડનાં ગરીબ કુટુંબ ઉપર દયા કરી તેનો એટલો ગુનાહ માફ કરવાની વિનંતી ગુજરી. સર શાપુરજીએ ઉદાર દિલે વિનંતી તુરત-માંજ કમ્પ્લેટ રાખવાથી, મીં ગુડ પાયમાલીએ પહોંચતો અટક્યો. સર શાપુરજીની જગ્યાએ કોઈ વેરસી ઇસમ હતો તો, તે પોતાનો કિનો બ્યાજ સિકકે જરૂર લેત ! સર શાપુરજીનાં આ સુંદર કામની તે વેળાના દરેક યુરોપીઓએ જાણજા તારીફ કાઢી હતી, અને ખાલેસ જરથોસ્તી જીગર માટે તેઓ માન સાથે ઉંચ મત ઉચારતા હતા. મીં ગુડ વટિક આખર કરેને એક અહેવાલ નહિ પણ ઇન-સાન હોવાથી, જુડાઈનો બદલો એવી ઉત્તમ બલાઈમાં મળેલો જોઈ પાછળથી બહુએ પસ્તાયો, અને સર શાપુરજીનો પુનર્ગી બન્યો. સારાંશ, એક બુદ્ધિ કામ કરનાર શખ્સ સિતાખીથી સામેતી આપે છે કે તેની ખુરાઈથી કંગાલ્યત બર્ષા થાય છે; જ્યારે એક રૂડો ઇસમ દેખાડી આપે છે કે તેની બલાઈનું સેવટ સુખમાં આવે છે. (The evil doer speedily proves that his evil produces misery; the good man demonstrates that his goodness results in happiness.)

નેપલ્સ અને સીસીલિના રાજા ઍલ્ફ્રેડાનજોને એક દિને તેના દરબારીઓએ પુછ્યું. "સહથી ખરાબમાં ખરાબ રાજકોટી તરફ તમે શા માટે દયા બતાવો છો?" તેણે જવાબ દીધો, "સારાં માણસો

હમેશાં ઇન્સાફથી મિત્રતામાં ખેંચાય છે, અને ખરાબ માણસો તેઓની તરફ બતાવેલી ફયાની લાગણીથી!" પોતાના એજ ઉમદા ગુણ માટે એકવાર ફરીથી દરબારીઓને બળડતા જોતાં તે બોલ્યો, "શું, ત્યારે-તમે એમ કહો છો કે તમારી ઉપર રાજ કરવાને વાધ અને સિંહ જોઈએ? તમે નથી જાણતા કે ધાટકીપણ જંગલી અહેવાનોનો ગુણ છે, અને ફયા માણસની ઉમદા ખાસિયત દેખાડે છે!"

હાહરો.

ક્ષમા વિષે સચાઇ છે, માનવીની મોટાઇ;
જેમ જુઓ શાકર વિષે, શુદ્ધ મિઠાશ સમાઇ.

*

*

*

દેહ-એક કાચો કુંબ:-

ધડી પળ કે પહોર, સાંજ સવાર કે વાહણ;

જે દિવસ ઓળાય, ન આવે સાથે નાશ.

રહે ધરમાં કે ગામ, દેશ પરદેશ પડશે;

જળ પરપોટા જેમ, એક દિન નિશ્ચે મરશે.

સખી કાઠની રહેશે નહિ, દિવસ નક્કી નહિ દેહનો;

શામળ કહે કાચો કુંબ છે, તે બક્સો શો એકનો?

એક ધડી એક પળ કે એક પહોર, સાંજ સવાર કે બામદાદમાં આ શારીરિક હાંડીમાં બળતી બતિ બુગ્મઇ જશે; અને ત્યારે ભેશ કરેલું દ્રવ્ય સાથે આવવાનું નથી. તું ધરમાં કે બાહરગામ હોઈશ, માતૃભુમિપર હશે કે પરદેશગમન કરતો હોઈશ; તોપણ પાણીમાં

થતા પરપોટા (Bubble) મિસાલ એક દિવસ આ તારો દેહ પડશે એ ખાત્રીથી માનવું. મરણ સમય આ શરિર કોઇનું રાખેલું રહેતું નથી, તેમજ દેહનો નાશ ક્યારે થશે તેની ચોક્કસ ખબર કોઇને પડતી નથી; શામળ કહે છે કે, કાચી માટીના ઘડા જેવી ઝટ બાંગી જાય તેવી દેહપર આધાર તે શાનો રાખવાનો?

કુંડળીઆ.

તુલસી સખ જગ ઝૂક હય, સચ સાહિબકો નામ;

બ્રહ્મ જીવન તન ધન સકલ, કુછ ન આવે કામ.

કુચ્છ ન આવે કામ, નામ નિશ્ચય રહ જાવે;

પરહિંત ખરચ્યો દામ, કામ ઐકુંઠમે આવે.

નંગા નર તું આય, જાય નંગા તનહા;

કોડી એક ન પાપ, પાપ રંકડી પનહા.

દુનિઆ બધી જૂઠી છે, પણ પ્રભુનું નામ માત્ર સાચું છે; મકાન, શરિર અને સર્વે ધન બ્રહ્મ સમજવું, સખ્ય એ કાંઈ કામ આવતું નથી. ફક્ત નામ હશે તે નકકી રહી જશે. અને પરોપકારમાં વૈસો ખરચ્યો હશે તે બહેસ્તમાં કામ આવશે. આ માણસનાં તું જન્મ્યો ત્યારે નગ્ન હતો, અને જશે ત્યારે પણ તદ્દન નાગોળ જશે; એક પાછ પણ તને મળવાની નથી, મગરે નદામાં ગરીબના પગના ખાસડાં માત્ર મળશે.

જો! પેલો તારો! તે ખરે છે કેમ?

ખરસે તું દુનિઆથી એક દિવસ તેજ.

જો! પેલો સુર્ય! જે આથમે છે તપી,

તેમજ તું દેમામસો, તે જગ થકી.

જન્મમાં રહ્યા કે રહેશે નહિ કોઇ,
બસ મરણ છે સુખને કે દુઃખને જોઈ.

નથી હાં રહેવાની કંઈ ત્હારી નિશાન,
જીવડા ! તું તે જગને દિલથી પિછાન.

તેજ છે ત્હારો છૂટકો, તેજ અંતે મુકામ,
ખાકી છે ખાલી આ દોર ને દમામ.

*

*

*

૧૫મી અમળાઓને અર્પણપત્રિકા:-

લગ્ન થવા પછી કન્યાઓને સાસરે વળાવતી વખતે જેપેનિસ પોતાની પુત્રીઓને નિમલી પંદર શિષ્યામણુ આપે છે, જે કરવા જેથી છે. શાસ્ત્રીય લગ્નની ઉંચ ભાવનાના પ્રતિબીંબરૂપ સુંદર નસિહત આપણી માતાઓ તરફથી પોતાની બેટીઓને ૧૧માં આવતી હોય તો, “મારી ધણિયાણી મારો આશરો છોડી છે” એવા રોદરા રડાયલા જાહેર છાપાઓમાં જવળેજ ૧૧માં આવે !

(૧) હે પુત્રી ! આજ સંધી તું અમારી હતી એટલે તારા અમારો હક હતો. તે હવે મટી ગયો છે, અને આજથી તારા સર્વ પ્રકારનો હક તારા સાસુ સસરા અને તારા પતીનો થયો માટે જોમ તું અમારી આજ્ઞા માનતી, તેમ હવેથી તારા સાસુ અને તારા પતીની આજ્ઞા માનજે.

(૨) તારાં લગ્ન થયું છે એટલે હવે તારા પત્ની એજ તારો માલિક છે. માટે તેની સાથે હમેશાં માન અને વિવેકથી વરતજે; કારણ, હવે પત્નીની સેવા કરવી એજ તારો ખરેખરો ધર્મ છે.

(૩) તું તારા સાસુ સસરાને કદિ પણ સંતાપતી ના.

(૪) તું કદિ હઠીળી થઇશ નહિ. કોઇપણ વાતની હઠ કરવાથી સાસુ સસરા અને પત્નીની તારા ઉપર ઇતરાજ થશે, અને તારાં માન જળવાશે નહિ.

(૫) તારા પત્નીની કદી કાંઈ ભુલ હોય અને તે જો તારે તેને જણાવવા જેવી હોય તો તે ખુશી હોય તે સમયે એકાંતમાં જ કહેજે, અને તેમાં પણ વિવેક સાચવીને નર્મતાથી કહેજે.

(૬) જેમ અને તેમ ઝોણું બોલજે.

(૭) તારા પાડોશીઓ સાથે હળીમળીને ચાલજે. તેઓનાં સુખદુઃખમાં તું ઉપ્યોગી થજે. તું તેઓને મદદ કરશે તો, તેઓ પણ તુંને પ્રસંગે ઉપ્યોગી થઇ મદદ કરશે.

(૮) કદિ પણ જુકું બોલીશ નહિ. અપ્રાધ થાય તે તરતજ ક'મુલ કરજે.

(૯) હમેશાં બધાના ઉકવા પહેલાં ઉકજે, અને બધાં સુવે ત્યાર પછી મુજે. દિવસના કદિએ ઉંઘિશ નહિ.

(૧૦) તું બુદ્ધિવાન ન થાય ત્યાં સુધી જાહેર મેળાવડામાં એકલી જઇશ નહિ.

(૧૧) ધરના માણસો અને તેમાં પણ મુખ્ય કરીને પત્નીની સલાહ લીધા વિના કોઇપણ કામ સ્વતંત્રપણે કરીશ નહિ, અને બહુના માણસોની સલાહ પ્રમાણે કદિ કાંઇ કરતું પડે તોપણ ધરના માણસોને પુછીને કરજે.

(૧૨) ધરનો પુરેપુરો અદોષસ્ત જાળવજે, ધરમાં સ્વચ્છતા રાખજે, અને ધરની વસ્તુઓની સંભાળ લેજે.

(૧૩) તારાથી નાની વયની સ્ત્રીઓ સાથે બહુ મેળાપ રાખતી રખે.

(૧૪) ભયકાબર્યો અને નાનુક પોશાક નહિ પહેરતાં લજ્જાનું રક્ષણ ચાવ તેવો કિમતી પણ સાદો પોશાક પહેરજે.

(૧૫) માઆપની દોલતપર કદિ મગરર થઇશ નહિ, અને તેની વાત વટિક તારે સાસરે કરીશ નહિ. તારા પત્નીની આવક માફક ખર્ચ કરજે, અને લુગડાં તથા ધરેણું માટે ઠઠ લાઇશ નહિ.

પુત્રી આ શિખામણોને તું તારાં હૃદયમાં કોટરજે, અને એજ પ્રમાણે તું તારું વર્તન રાખજે કે જ્યો તું તારો સંસાર સુધારી તું તારા ધરની ગ્રહદેવી થશે. તથાસ્તુ !!

અસલના જુના પણ કેટલિક રીતે સુખી જમાનામાં તે વખતે કહેવાતી અબજ પારસી માતાઓ પોતાની બેટીને સાસરે મોકળતી વેળાએ ગરબાપી કવિતામાં જે રૂડા બોધ આપતી હતી તેની થોડી લીટીઓ ત્યાં પેશ કરવી પ્રસંગોપાત થઇ પડશે. માતા, દિકરીને નસિકત દે છે કે—

બધો આધાર વરપર રાખજો, બીજી ઉમેદ પડતી નાખજો;
 તેના દપકા નમીને સાંખજો; જન્મ લેવો છે તે સંગાત.
 તેને રીઝવ્યે મીઠી વાણીએ, કદી ઉતર ન દીજીએ તાણીને;
 તેને તપાસવો સ્વભાવ જાણીને, નહિ કર્યે કદી મરજાત.
 વર બધાંચર સદાના સાથી છે, સુખ દુઃખનાં બંને ભાગી છે;
 મોહ્યત માયાનાં ખરાં લાગી છે, ઘણો આરીક લગ્નનો ગાંઠ.
 વર વેઠ્યે બસો જુડો, ખુદા દેખાડે તેને દિવસ રડો;
 શોભા આપણી ચિતળ ચુડો, એમ નહિ કરે તે કમજાત.
 પર નર જો બદ નજર કરે, તેને હિંચવો ધિક્કારની ડોકરે;
 તેને જોવો નહિ ફરી નજરે, નામને લગાડ્યે નહિ ડાઘ.
 ચોક્ક માંદન ઉડી સકારે, કર્યે બંદગી નેક વિચારે;
 માગ્યે રાજી ને સુખ સંસારે, તૈયાર રહીએ કરી સૌ સાંરે,
 બાળકો ઉછેરીએ સફાઈથી, તેમને કેળવ્યે હેત દાનાઈથી;
 તેમને ભલાં કર્યે આપણી બલાઈથી, નહિ અમલો પડે કદી ઝકલાત.
 તું દુરસદે લેજો કેળવણી, મન મોટું કરજો બણી ગણી;
 કાર્તિ મેળવજો તું ગુણી બની; જરૂર વાંચજો ધર્મ કેતાબ.
 આ નસિહત મારી વિસરતી ના, વરના બોલથી તું ફરતી ના;
 તેની નાખુશીનાં કામ કરતી ના, તેથી જોશે તું સુખ ને નાજ.
 તું સંસાર સુખ ધણું ભોગવજો, વરથી માન ધણું તું મેળવજો;
 ખુરશીદ સમાન ખુબ દીપકજો, તુંથી વધજો નેક ઓલાદ!

*

*

*

સોડીએજ અંકાય મિત્રની કિમત:—

By the descent of calamities are men's virtues proved, and by long absence are their friendships tested.

માણસના સદગુણ આદત આવવે સામેત થાય છે, અને મિત્રાચારી લાંબી ગેરહાજરીથી કસી જોવાય છે.

આપણુ આગળ વધીને જોલીશું કે, ખરી મિત્રાચારીની ખરી કસોટી તે કાંયા વખત તુલિકની એક ખીજની ગેરહાજરીથી સચવાઈ રહેલી મ્હોખત છે. એક શખ્સનો જાતી ગુણ અને ખુબી તેની આદતમાં ચલાવેલી ચાલની વખતે જણાઈ આવે છે. એક માણસના સ્વભાવ અને ખવાસની અસર મુસાફરીની મુશ્કેલી વખતે, અને તેની અકકલ તથા જ્ઞાનની તપાસ જાહેર સભાઓ હજુરની વાણી અને હિલ ચાલ વેળાએ જણાઈ આવે છે. પડોપકારની અજમાયશ ખરી હાજ તમંદીને વખતે, અને અંતઃકરણની સમ્યાઈ તથા સફાઈની પરિક્ષ ખરા ગુસ્સાની વખતે કરી શકાય છે. એક યુનૅદો ઇટેલિયન કિ *Pietro Metastasio* આ મુજબ જોલે છે—

As gold is tried by the furnace, and the baser metal is shown; so the hollow-hearted friend is known by adversity.

સોનાને ભઠ્ઠીમાં નાખવાથી હલકી ધાતુ તેનાથી છુટી પડ સાથે સોનાની ખરી કસોટી કરી શકાય છે; તેમ વિખિતના વખતે કે પોકળ મિત્રની પુરેપુરી પરિક્ષા થાય છે.

દોસ્તી! ત્રણ અક્ષરનો આ શબ્દ કોણને પ્રિય નથી? કેવી ખુશી આપણાં અંતઃકરણમાં તે ઉત્પન્ન કરે છે? દોસ્તી કરવા નથી કોણને ગમતું? મગર મિત્ર મિત્રમાં ફરક હોય છે. સુખના સમયમાં આપણી આસપાસ ધણુઓ માખ મિસાલ મમશે, પણ દુઃખી દશા વેળાએ તે મધેના થોડાકાજ પાસે રહેશે. એક વખત દોસ્તીનો ગાંડ બાંધવો, ને પછી કિસમત ગમે નેવું રૂપ લે તોએ જીંદગીના છેડા તુલિક એક ખીજને વળગી રહેવું, તેજ ખરી મિત્રના! એક આદમી ઉપર નસિબદેવી પ્રસન્ન હોય અને તે અગનચમનમાં રહેતો હોય ત્યાં સુધી તેને દોસ્તોની ખુટ પડતી નથી. પણ જ્યારે તેનો દિવસ વાંકો આવે છે ત્યારેજ કહેવાતા દોસ્તોની ખરી કિમત અંકાય છે. એક ઝાડના પડવા સાથ તેનો છાયો નાખુદ થાય છે, તેમ પડતી દશા આવવા સમેત ખુશામતખોરા દોસ્તો પલાયણ કરી જાય છે. ઘણા અસુરેથી ભગતા રોપાઓ ઘણો વખત જીવે છે. તેજ પ્રમાણે ધિમે ધિમે પાડેલી મિત્રાચારી મક્કમ રહે છે. કેટલિક વખતે - દુઃખ અને હાદેશાના ઉછળના મોજા આપણને અનહદ અહેરાન કરે છે તે દરમ્યાન આપણી ઘોરડુએ ઓસ્તવાર ઉમેરો એક સાચો મિત્ર પોતાનાં તન મન ધન અને પરિત્ર પ્યારથી આપણને સન્નામનીના માર્ગે દોરવે છે. એવા અમુલ્ય હિરા કવચિતજ હાથ લાગે છે. બાકી મતલબી મિત્રોનો ઉકરડો જ્યાં નજર નાખો ત્યાં જણાશે. એ વફાદાર દોસ્તના સુંદર ઉદગાર વાંચીશું.

ગજલ.

જન હય ફિદ તેરે કદમોપે પ્યારે,
ગિરફતાર કિયા તેરે નયનોને પ્યારે.

રખનાહું મય તુજકુ મેરે દિલમે હરદમ,
 જી હય કુરખાન તેરે અકકલોપે પ્યારે.
 રખે મૌલા સરપે તેરે અપના સાયા,
 શરમીદાહું, મય તેરે લખજોપે પ્યારે.
 તન મોરા તંગ હય મુહયતમે જાની,
 મય છોકું ન સંગ તેરે દર્દોમે પ્યારે.
 જાંઘગીબર નિભાવે દોસ્તી અપની અલ્લાહ,
 “નોશેર”કી દુવા એહિ હય મેરે પ્યારે.

*

*

*

૪૧૧ અર્જ :—

રાગ સરપરદા.

ગોપાળ મેરી કરણા કયું ન આવે ?—ગોપાળ
 હમ ગરીબનકે તુંહી આધાર રે।
 હમપે દયા કયું નહિ લાવે ?—ગોપાળ
 માલિક હય તુંહી, તુહી હય સરકાર હમારા।
 સચ્ચા હય ફકત તુંહી મદદગાર હમારા।
 માતા પિતા તુંહી હય, તુંહી યાર હમારા।
 જુજ તેરે કોઈદિય નહિ, દુનિઆમે હમારા !—કરણા

કરણા=દયા. યાર=દોસ્ત. જુજ=સિવાય.

બંદગી કરતાં મોતાતું રવાન એહેસ્તમાં જવા કાળે તથા
 રોશન દિલના લોકો અથવા અશો રવાનોની સંક્રમાં બિરાજવા માટે

પાદશાહ ક્યખુશરોએ પરવરદેગાર પાસ ચાહેલી દુવાને લગતા
ફિરદોસીના અસલ સખુનો—

એત.

કે દારદેહો ખર સર આરદેહ ઉસ્ત,
જમીનો જમાનરા નેગાહરદેહ ઉસ્ત.

હમ ઉ આફ્રીનદેહ મુર વ પીલ,
જે કતરે નાચીઝ દરીયાએ નીલ.

હમે જા તવાાએ ઉ એકીસ્ત,
ખુદાવદે હસ્તો ખુદાવદે નીસ્ત.

હમી ગોફત કે અય ખરતર અજ ખરતરી,
ફખ્મયદેહ પાકી વ મેહતરી.

તો બાશી બ મીનુ મરા રેહનુમાઈ,
ચું મન બોશુનરમ અઝીન સે પંજ સેરાઈ.

બ કઝી દીલમ હીય ના તાફતેહ,
રસન જાએ રોશન દીલાન ચાફતેહ.

તે પરવરદેગારજ સર્વે ચિજનો ઉત્પન્ન કરનાર અને નિભાવનાર
છે, તથા જન્મ અને વખતનો પાસખાન તેજ છે. નાનામાં નાની કીડી
તેમજ મોટામાં મોટા હાથી જેવાં પ્રાણીઓને પેદા કરનાર તેજ છે,
તથા નજીવા પ્રાણીનાં રોહમાંથી નાઈલના જેવા દર્વા અથવા મોટી
નદિને રૂપ આપનાર તેજ છે. તેના સામર્થ આગળ સર્વે વસ્તુઓ
એકસર્ખિ અથવા ઉતરતી છે, અને તે સાહેબજ સઘળી હસ્તી તેમજ
નિસ્તીનો ખરો ધણી છે. એ ખુદા સઘળી ખુલ્લંદમાં ખુલ્લંદ અને

સરસમાં સરસ ચિત્તે કરતાં તું પોતેજ વધારે બુદ્ધિ અને વધારે સરસ છે, અને તમામ જાતની પાકીજળી અને મોટાઇનો ફેલાવનાર તુંજ છે, વાસ્તે મારા પ્રાણને પેલી દુનિયાના બહેસ્તમાં લઈ જવા સાર તું મારો રહેબર થાજે, અને આ ત્રણ પાંચ દિનની દુનિયામાંથી હું રવાના થાઉં અથવા મુજર પામું ત્યારે કોઇજી રીતના આડા અથવા પાપી વિચાર અને રાહ તરફ મને ઢળવા દેતો ના, અને મારાં રવાનને પેલી જોહાનના બીજાં બહેસ્તી રવાનોની સંક્રમાં શામેલ કરજે.

નોંધ—આ નાઇલ નદિથી તે ફિરતાર કેટલાઓતું પોષણ કરે છે તેનો નિચલા લેખપરથી અંદાજે કરીશું. કુદરત કાપે તો લોકો કેવી અસહ્ય આકૃતમાં આવી પડે, અને કેવો બારે ભુખમરો ભોગવે, તે આ વચન કહી સંબળાવે છે.

That the fertility of Egypt is dependent altogether upon the Nile, is a truth so patent and so palpable, that there is no understanding so grovelling, no intellect so debased, among the sons of men, that he cannot perceive it. Turn the course of the Nile, and not one blade of vegetation would ever arise in Egypt. The whole land would instantly relapse into the utter sterility of the western desert, whence that noble river with so fierce and painful a struggle reclaims it. In a word, *Egypt is the*

Nile, and the Nile is Egypt. There is not in nature a more exhilarating sight, or one more strongly exciting to confidence in God, than the rise of the Nile.—*William Osburn.*

*

*

*

દોલત હાથમાં તો દોસ્ત સાથમાં:—

Now money is the root of all evil, 'tis said, —

Yet wonderful things it will do,

And without it a man is of no use in the world,

Which all of you know to be true.

Suppose you are courting a dear little girl,

A Charmer of sweet seventeen,

You tell her you love her, and ask her if she

Will on some future day be your queen !

She doesn't say "No," she doesn't say "yes,"

(Though freely of love she partakes.)

If she's haughty and cold, just show her some gold,

And you'll see what a difference it makes.

(*John Cooke.*)

કહેવામાં આવે છે કે પ્રત્યેક બદીનું મુળ પૈસા છે, છતાં અજબ સાહસકર્મ તેના જોરે થાય છે, અને તમો સર્વે ખાતરી સાથે સ્વિકારો છો તેમ, તે વગર એક ધનસાનનું જીવન કેવળ વ્યર્થ છે. ધારો કે તમો એક સતર વર્ષની સુંદરીના ખ્યારમાં ગિરફતાર થયા છો. તમારો ચાહ તેના તરફ અખંડ છે એવું તેને જણાવો. આદ કાંઈ

નજદીકના કિવસે તમારા ધરની રાણી થવાનું તેને પસંદ પડશે કે કેમ તેની માંગણી કરી ગુઓ. તે ધરનીને “હા” અથવા “ના” તો કહેશેજ નહિ, (જોકે તે તમારી મોહબતને છુટથી રસ્તો લેવા દેતી હશે.) તે સ્વભાવે જાહેલ અને સિના સેરવવાળી હોય તો, ચોખ્ખો આંખી જોવા તેની આંખ આગળ અળકતા સોનેરી ચોચા ધરજો, અને તેની કેવી જોજમતી અસર થાય છે તે તમે જોશો.

ખચિત, વિત (પૈસા) માણસનાં ચિત (લક્ષણ) ને ચાહે તેમ ચલાવે છે.

દાહરો.

જ્ઞાન, ધ્યાન, શુષ્ક, સગપણ, સત્ય, સુમિત;

જુલાવે પળમાં ખરે, વિત ચલાવે ચિત.

પૈસાની થેલી આપણાં બદનની લોહીની રંગ મિસાલ છે. થેલી ભરેલી હોય ત્યાં તુલીક આપણે ગરમ તથા તાજ રહિએ છિએ. તે ખાલી થવે આપણે પછી મરેહાલ ઠંડાગાર બની જઈએ છિએ. રાસ્ત છે આ ઉદગાર કે—

લાવણી—ઝૈરી.

પૈસા પુજ્ય જગતમાં, પૈસે સઉ લોટે ગતમાં.

પૈસાના પ્રેમ વશિલા, પૈસાના કુલ કબિલા.

પૈસાના શુર રાજ, પૈસાના સાધુ ઝાઝા.

પૈસાના ધર્મો કર્મો, પૈસાના બેદો મર્મો.

કરે સેવા સ્વગતમાં, પૈસે સઉ લોટે ગતમાં.

ફાર્સી ભેત.

તાએ ખોવદ ખુસ્તાન તા કે ખોવદ આખેતર;

દુસ્તીએ દુસ્તાન તા કે ખોવદ સીમો ઝર.

આગને પાણી મળ્યું જશે ત્યાં તુલિક તે તાળે લિલોતરી
બરેલે રહેશે; ત્યારે માંઠે પૈસા હશે ત્યાં તુલિક દોસ્તોની દોસ્તી
જગવદ્ધ રહેશે.

જેમ મિઠાશ ઉપર સદા માખ બમેચ,

તેમ દગલ દોસ્ત આપમતલખ રમેચ.

મિઠાશ સર થાયચ મતલખી સાથી,

તે પહેલો નાહસેચ જો જોય છે હાત્રત માડી.

જમનના બર્લિન શહેરના એક બાહોશ રહીશે ખરા ખોટા
ખેરખાહોને બહુ ઉંડી હુસ્તારીથી લોકનજરમાં ખડા કીધા હતા.
તે મોટી દોલત ધરાવતો હોવાના સખખે, તેનાં સગાંઓ તેના ઉપર
મરી ફિટતાં હતાં; પણ તેમનો બધો પ્યાર તેના પૈસા માટેનોજ હતો.
એમ મનમાં નકકી ધારી, તે કોઈ સાથે ઝાઝો ભેળાતો નહિ. તે
મરણ પામતાં, સધળાં સગાંઓ તેના મકાનમાં અશ્રુ ટપકાવતાં
આવી લાગ્યાં તેના મોતથી ધણા દિલગીર થઈ જઈને ભારે અફ-
સોસમાં આવી પડેલા જો કે તેઓ પોતાને દેખાડતાં હતાં, તોએ
સર્વથી પહેલી તજવીજ વસિઅતનામાને લગતી તેઓ કરવા મંડી
ગયાં. તે શોધતાં વખત લાગ્યો નહિ. મરનારે તે તૈયાર અને ખુદ્દુ
મૂકી રાખ્યું હતું. થોડાજ શખ્દોમાં તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું
કે, “જે મારાં સગાં મારી પાયદસ્તે નહિ આવે તેઓ દરેકને ૫૦૦
માર્ક મળે, અને પાયદસ્તે જનારાંઓને કાંઈએ મળે નહિ. બાદ મારી
બાકીની દોલતનો મારા મોહરખંધ વધારામાં જણાવવા મુજબનો
ઉપયોગ કરવો. સદરહુ વધારો અને કબ્જ સ્વાધિન કરવા પછી ઉધા-

ડવો.” વસિઅનમાં આ પ્રમાણે લખાયલું જોઇને, સધળાંઓએ તેની લાશ પાછળ જવાનું માંડી વાલ્યું જેથી ૫૦૦ માક હાથમાં આવે. લેકિન ગમે તેવા બારે-બોમની તુંબા ન કરતાં, એક પુઝેર્ગ કદરદાન ખેશી એકસોજ લાશવાળી માડીની સાથે કબ્રસ્તાન તુલિક ગયો, અને તેણે અવલમંજલની ઘટતી ક્રિયા કીધી. ડોસો ઘરે આવી લાગતાં, મરનારના વકીલે પેલો વધારો ઉખેડીને તેમાં ફર્માવેલું વાંચી સંભળાવ્યું કે, “મારી મના છતાં મારાં જે કુટુંબીઓ મને છેલ્લું માન આપવા મારી આરામગાહ સૂધી જાય તેમને મારી બાકીની તમામ દોલત સર્ખે હિસ્સે વહેંચી આપવી.” આ પ્રમાણે બધો દલ્લો ડોસાજી હસ્તક ગયો, અને સધળાં ઢોંગી સાધુસાહી સગાંઓ ફજેત પડીને હાથ ચોળતાં અપોતાં મકાને રવાના થયાં.

દોહરો.

કામ પડવેથી જાણ્યે, જે નર જેવો હોય;
કસવા બિન ખોટું ખરું, કહું ન સોનું કોય !

*

*

*

સુખનું સ્થાન:—

If happiness have not her seat
And centre in the breast;

We may be wise, or rich, or great;
But never can be blest.

(Robert Burns.)

સુખનું સ્થાન અને મધ્યબિંદુ આપણાં સ્તનમાં ન હોય તો, આપણે પ્લેમેલ કે પૈસાવાળા કે પ્રખ્યાત હોઈએ છતાં આનંદી તો કદી રહીશું નહિ.

એક ગૃહસ્થને પોતાનાં કામમાં હર વખત તરેહવાર અડચણ નડતી હતી, તોએ જરા પણ ક્યારેક કીધા વગર તેના પાછળ તે ઉળટી લાગતો. એવી ધિરજથી તેની મુસ્કેલી આસાન થતી જોઈ તેનો એક મિત્ર બોલ્યો, “બાઈ, તમેને ઘણા સંતોષી અને સુખી દેખી હું પણ અંતઃકરણથી ખુશી છું. મગર મહેરબાની કરી મને કહેશો કે, એટલી બધી ધિરજ ધરતાં તમે કેમ શિખ્યા?” ઉત્તર આ મુજબ મળ્યો:—“ઘણી રહેલાઈથી! મારી આંખનો હું સારો ઉપયોગ કરું છું. પહેલાં, ઉંચે આકાશ તરફ જોઈ ગોખી રાખું છું કે મનેદાદારની દરગાહમાં આપદે પાખું જવાનું છે. બાદ, જમિન તરફ નજર ફેંકી નિચાર કરું છું કે ધર્તિમાતાના પેટામાં કેટલી થોડી જગ્યા મારા મરણ પછી હું રોકીશ! છેલ્લાં, આખી અવનિ તરફ ધ્યાન પ્હોંચાડતાં હજારો બલકે લાખો લોકને મારા કરતાં વધારે દુઃખી અને અહેરાન પરેશાન જોઉં છું. ખરું સુખ છું છે તે આ ઉપરથી માલમ પડી આવે છે. વધુમાં પુર ખાતરી થાય છે કે મારી હાલન સંબંધી દિલગીર થવાનાં, અથવા તે વિષે ક્યારેક કરવાનાં મને કાંઈએ કોરણ નથી?” આ ઉપરથી બોધ લેવાનો કે દરેક સંકટ અને સુખના સમયે સખર રાખવામાં સેંકડો ફાયદા છે. સખર અને ધિરજથી બદનની તનદરોસ્તી સચવાઈ રહેવા ઉપરાંત જનમાલનું પણ રક્ષણ થઈ શકે છે. થોડું ના ધણું, સુંકડું ના સ્વાદિષ્ટ ખાવાનું મળે, તેટલાંજ ઉપર સંતોષ રાખવાથી મિજાજ ઠંડો

અને આંધી મળ્યુત રહે છે. શહેરમાં, દરિયામાં, કે જંગલમાં જે શખ્સ પોતાનું મન શાંત અને પોતાનો મિગ્ગળ ધિરજવતો રાખીને કામ કરવાની તમેલ ધરાવે છે તે સવળા મુસિબતો ઉપર આયદે યારી મેળવીને પોતાના મનના વિકારોનો પાદશાહ અને આ અવનિની ફાની હાલતનો સરદાર ગણાય છે. લેકિન મનને જીતવાનું કામ આખી દુનિયાને જીતવાના કામ કરતાં, એક ફર વાધને વસ કરવાના પ્રયાસ કરતાં, એક જંગી સિંહને કુસ્તીમાં હરાવવાના શ્રમ કરતાં, એક મુખને વિદ્વાન બનાવવાની મહેનત કરતાં, એક કલાંત સ્ત્રીને સદ્ગુણી બનાવવાનાં કાર્ય કરતાં, એક અંધકાર જગાને પ્રકાશવાળી બનાવવાની ઝહેમત કરતાં, એક આંધળાને આંખ આપવાનાં કામ કરતાં, એક બહેરાને કાન આપવાના કાયદા કરતાં, એક જંગડાને પગ આપવાનાં પુન્ય કરતાં, એક લુખ્યાને અન્ન આપવાના લાભ કરતાં, એક નયળાં શરિરને સખળ બનાવવાના ઉપાય લેવા કરતાં, આખી દુનિયાનું રાજ મેળવવાના લોભ કરતાં, એક પવિત્ર પ્રેમદાની પ્રીતિ મેળવવાનાં સુખ કરતાં, અને એક અમૃતનો ખ્યાલો પી અમ્મર કાયા બનાવવા કરતાંએ વધુ નફાકારક કે, પણ તેટલુંજ તે મુશકેલ છે અને તેને જીતનાર વિરથોજ હોય છે.

દોહરો.

ધનબળ તનબળ હોય પણ, મનબળ જ્યાં ન હોય;
મહિપતિનો મહિમા કદી, ફરી શકે નહિ કાય.

*

*

*

આખે હરામ:-

ફસશે જંગલમાં, જફાની જળમાં,
 મરશે બદ હાલમાં, શરાબની જામથી.
 નીતિથી ખસ તું, જમ જાદીમાં ફસ તું,
 લે લોક અપજ્જશ તું, ઝડેરી તે જામથી.
 ખુદ સંસારતું સુખ જો, હાસની જુખ જો,
 મરતે દીન દુઃખ જો, એ આખે હરામથી.
 ખુદાઇ પનાહ છોડ, જીનની રાહ છોડ,
 “રફિક”નો આહ છોડ, એ ઇલ્લત હરામથી.

ત્રોજન યુદ્ધમાં હક્ટરને તેની માતાએ દારૂનું ગ્લાસ આપવા માંગ્યું ત્યારે તેણે આ મુજબ જોલી તેને હાથ લગાડસા સાફ ના પાડ્યું.

Inflaming wine, pernicious to mankind,
 Unserves the limb, and dulls the noble mind.

દેવીપ્રસાદ, માણસનો વિનાશ આણુનાર, અંગને અકડાવી નાખનાર, તથા અસિલ બુદ્ધિને મંદ પાડનાર દારૂ, અહીંથી દૂર હો !

ન્યુ યૉર્કના નૉર્વિચ શહેરમાં સને ૧૮૭૩ ના એપ્રિલ મહિનાની તા. ૨૯ મીએ જ્યોર્જ દેનિસ તામના શખ્સને, દારૂની જુમમાં ખુન કરવા માટે, ફાંસી દેવામાં આવ્યો હતો. તેણે ફાંસીએ લટકવાના તખ્તા ઉપરથી જોવા આવેલી લોકોની ઠઠને દારૂથી થતાં માઠાં પરિણામો વિષે જે અસરકારક શિખામણરૂપી શખ્સો કહી

સંભળાવ્યા હતા તે ધડો લેવા જોગ છે. તેણે જણાવ્યું કે, ‘જો મેં જમ્લદ દારૂ વગર અંકુશે છુટથી પીધો ન હોત તો આ ફાંસીનાં લાકડાં ઉપર અહડવાનો દહાડો કદિ આવત નહિ, તેમ આ જીવલેણુ ફાંસીની દોરી મારી હૈયાતીનો છેડો લાવત નહિ. જે અભાગ્યો શખ્સ તમારી સન્મુખ ઉભો છે તેની સઘળી કમળપતીનું કારણ દારૂ સિવાય બીજું કંઈ નથી. આજ કેટલાંક વર્ષ થયાં હું દારૂ વધારે ને વધારે પીતો આવ્યો છું. વારંવાર મને કહેવામાં આવતું કે જો હું દારૂ પીવાની ટેવ છોડીશ નહિ તો મારી પાયમાલી થશે. પણ સઘળી સારી સલાહ ને શિખામણુ સામે મેં આડા હાથ ધર્યાં. લેકિન હવે મારા દુઃખી અનુભવ ઉપરથી મને માલમ પડ્યું છે કે જોઓ મારું હિત હૈયે ધરી મને શિખામણુ દેતા, તથા દારૂથી મારી પાયમાલી આવશે એવો બળાપો કરતા, તેમની સર્વે વાત ખરી પડી છે. તેનો અચરકારક દાખલો તમારી આગળ રજુ થયો છે. આ જગાએ તમારે જોવાનું છે કે એક તમારા મનુષ્ય બાઈબલે એહ દારૂ પીને પોતાને માથે કેવી આફત હોરી લીધી છે! હું આશા રાખું છું કે આ ત્રાસદાયક દેખાવ જે ક્ષોક જોય છે તેથી તેઓ એક મોટી અને હમેશ સુધીની ચેતવણી લેશે, ને જે આડે રસ્તે હું ગયો છું તે રસ્તે કદિ દોરવાશે નહિ. જોઓ વધારે દારૂ પીએ છે. તેઓને મારી ચેતવણી વધારે અગત્યની છે. હા! કેટલાકો એમ કહેવા નિકળશે કે દારૂ પીધાથી બંધાને ફાંસીએ ચઢવું પડતું નથી. કદાચ તેમ નથી થતું; તોપણ દારૂથી જો તમે એક ખાડામાંથી બચ્યા તો બીજામાં પડવા વગર રહેવાના નથી. તમારામાંના એક બાઈબલને આ રીતે મોટામાં મોટી શિક્ષા ખમવાનો ઠરાવ થઈ ચુક્યો છે તેનું મુળ તમે

શોધવા જશો તો માલમ પડશે કે પેલું પ્રાણધાતક ઝહેર “આખે હરામ” છે. થોડો પણ દારૂ હોડે લગાડશો નહિ, કારણ તેમ કરતાં વધુ પીવાનું મન થશે, અને તે લાલચને તમે શરણ થશોજ ! મારાં દુર્દૈવથી તમે ધડો લેજો, ને ખીજાંઓને પણ ચેતાવજો કે એક પાપી જીંદગીનું સર્વેથી પહેલું પગથિયું છાકટપાણું છે, ને તેથીજ મારી પુરેપુરી પાયમાલી થઇ છે. સલામ ! આખરી સલામ ॥” વાહ, શું સુંદર શિખામણ ? કેવી જાનરદસ્ત જગાંદરાજ ! શી કિસમના ઉમદા ઉદગાર ! એક વિદ્વાન ન્યાયાધિશનું ગોચા *summing-up* ! ચતુરો ચેતો ॥

રૂખાઇ.

જો કોઇ પીવેગા ગાંજ યા શરાબ,
દો જોહાંમે હોવેગા આખીર ખરાબ.
જાવે માલ આખર ચૌર આશીયત,
શીર ખુદાકે વહાંલી પાવેગા આઝાબ.

એક ગુજરાતી દોહરો આગળ વધી સલાહ આપે છે કે—

ઔરત, કૌરત, સૌરત—એ ત્રણે સરખું જાણુ;

કરે ભિખારી અભિરતે—રાખે તેપર ધ્યાન.

જાણીતો કિસ્તાફ ફેંકલિન આ મુજબ જણાવે છે—

Women and wine, game and deceit,

Make the wealth small and the want great.

પારકી સ્ત્રી સાથે કુસંગ કરનાર, દારૂના દુર્ચિત્રને આધિન રહેનાર, જીગાર ખેલનાર, તેમજ હાજ્યાજી ચલાવનાર ઇસમના આખર

તેના ખુરા હાલ થાય છે કે તેનો પૈસો ખુરી જવા ઉપરાંત તેની
પંગત હાજરો દિનપ્રતિદિન વધતી રહીને તેને મોડતાજ બનાવે છે.

*

*

*

મતલબી માણસો:-

ઝેરણુકી ચોરી કરે, કરે સુઘડો દાન;

ઉંચા ચઢકર દેખત હય, કેતિક દૂર વિમાન.

લોખંડના ઝેરણુ (Anvil) જેવા મોટા ટુકડાની ચોરી કરે,
અને સખાવત કરે ત્યારે તો સોય (Needle) જેટલી ખારીક કિંવા
થોડી; પણ ઉંચે ચઢીને જોય કે સ્વર્ગ કેટલું છેટે છે.

સારાંશ કે દુનિયાના વહેવારમાં જે શખ્સ અપ્રમાણિક રીતે
ચાલે, અને પોતાની ગરજ વેળાએ કાંઈ ભણું કરવાનો દેખાવ દાખવે,
યાને “તનખા હરામ વ અચકા હલાલ” જેવી નૈયત રાખીને પોતાની
મતલબ સાંધવાની અંદરખાનેથી ટક શોધતો રહે, તે ઉધો વળવાતોજ !
જે શખ્સ માત્ર ખુદાની પ્રીતિ સંપાદન કરવાની ખાહેશ ધરાવતો
હોય તેને પ્રથમ દાનમાં છે કે દરેક ખુરા ખાશે, ખુરી અઢીઓ,
અને ખુરા હવસો સામે સાંખુત લડત ચલાવવી. કખીરણ પણ
કહે છે કે—

કરડી ધારા રામકી, કાચ્યા ટીકે ન કાય;

શીર સોંધે સીધા લરે, શુરા કહીએ સોય.

દેખાદેખી સુ ચઢે, ભરમ ન જાણે કાય;

સાંધ્યા કારણ શીષ દે, શુરા જાણું સોય.

પરમેશ્વરની તરવારની અણી એટલી તો નિક્ષલ્ય છે કે કોઇ નબળો શમ્પસ તેના સામે ખડો રહી શકે નહિ, પણ જે શમ્પસ પોતાના જન તથા આસપાસની લાલચ તરફ લક્ષ નહિ પુગાડતાં તે સામે બળતવારી કરે છે તેજ ખરો શુરવિર છે. જાહેરમાં બલામ કરવાનું ડોળ ધાલનારાઓ બાતેનમાં કાંઇ બીજીજ બાજી રમતા હોય છે જેનો ભરમ આપણે જવળેજ પામી શક્યે છિએ: ખરો શુરો સરદાર તેજ છે કે જે પરમેશ્વર આતર પોતાનો પ્યારો પ્રાણ સદેકે કરવા તૈયાર થઇ બેસે છે.

ખુદ્દા શમ્પોમાં બોલતાં, જે કામ કરવાનો આપણે કસદ કર્યો હોય તે આપણાં સાથે પહેલે પારકાનું પણ હિત હંમે રાખી કરવાં જોઇએ. આપસ્વાર્થિ કામોની કિંમત લોકનજરમાં કાંઇ નથી, અને તેની કોઇ કનવાર પણ કરવું નથી. જ્યારે ખરી યકિનદારીથી કીધેલાં નેક કામો કદી ભુલી જવાતાં નથી યાને સદા અમ્મર રહે છે.

Whatever may die or be forgot,
Work done for God, it dieth not.

જે માનવી પરાયાનુ હિત તપાસી તેનાં દુઃખ માટે મનમાં દયા આણી આંખમાંથી અશ્રુ ખેરવે છે, તે અશ્રુ વસંતના બાહારમાં ખિણી નિકળેલા ગુલાબ ઉપરથી ટપકતાં દવનાં ટિપાંથી વધારે સુંદર અને મધુર છે. ખરા પરદુઃખમંજન નરથીજ ત્રાહિતોનાં દુઃખ ટળે છે. બાકી ડોળધાલુઓથી દુનિઆ ખાલી નથી. કહેવત છે કે ગધેડાંનાં લોડે (Dung) પાપડ થાય તો અડદ-મગનો ભાવ કોણ પુછે?

ભયો ને પરહિત જોય હમેશ,
ખુશ તેને ગણે દોસ્ત ખેશ.

*

*

*

ખંતની ખુશી:-

Because you find a thing very difficult, do not presently conclude and depress that no man can master it; but whatever you observe proper and practicable by another, believe likewise within your own power. Courage consists not in blindly over-looking danger, but in seeing it, and conquering it.

(Prof. John Nicolas.)

એક આખત તમોને મુશ્કેલ માલમ પડે તેટલા ઉપરથીજ તુરત એવાં અનુમાન ઉપર ન આવશો અને નિરાશ ન થશો કે તે ઉપર તમારાથી કાવી શકાશે નહિ. પણ જે તમોને વાજાથી લાગે અને જે બીજાથી બની શકે તેવું હોય, તે તમારી શક્તિની હદમાં પણ છે એમ માનો. કાંઈ ભયંકર ભય ઘેરો ધાલી રહ્યો હોય તે વેળાએ આંધળા આવેશમાં તેના તરફ તુચ્છકાર બનાવીને તેની દરકાર નહિ કરવામાં ખરી હિંમત સમાયલી નથી; પણ તે ભયને સામે આવવો જોઈને તેના સાથે ટક્કર ઝિણી તેને માહત કરવો એજ મોટી મર્નાંગીનું કામ છે.

માઝદયસ્તી નરથોસ્તી દિન નાઉમેદી છોડીને ઉલટ અને ઉમ-
 ગથી નવી ઉમેદો તથા નવાં નેક કામો આરંભવાનાં જે ઉમદા કર્માન
 આપે છે તે સાથે ઉપલા શબ્દો મળતા આવે છે. ધાંટીમાં દમ રહે
 ત્યાં તુલિક પોતાના ગુનાહ ફિટાડતા રહેવાનું, અને સવાચ વધારવાની
 કાશેષ ખંતથી જરૂરી રાખવાનું, તે શિખવે છે. જીંદગીના ખાડાખખો-
 ન્યાંબરેલા મુશ્કેલ માર્ગ ઉપર ચાલતાં ગખડી પડવાના, ને તે સાથે
 પાછા ઉઠવાના, સંભવ ધણા રહે છે. કૃતેદ્દરીરેજીની ખુશાલી, ને
 નિષ્ફળતાની નામુરાદી પણ મળે છે. વર્ષાદની રતુ પછી ઠંડી, ઠંડી પછી
 ગર્મિ, અને હાય પછી ધુપ આવે છે ને જાય છે. રોશન પુરશેઃ અસ્ત
 પામવા પછી સિદ્ધા રાત સદા રહેતી નથી, પણ ને ખનમ થતાં પ્રકા-
 શનો સુર્ય પાછો દેખાવ દે છે. ગર્મિના દિવસોમાં બારે તાવથી બહે-
 રાન થવું પડે છે, પણ ખીજા હાથપર વર્ષાદ વર્સી અતી આનંદ ઉપ-
 જાવે છે. સરદ શિયાળાની પુઠે ગરમ વસંત રતુ આવે છે. જુવાની
 પછી બુદ્ધાપો, જીવન પછી મરણ, ચઢતી પછી પડતી, અને નેકખખતી
 પછી બદખખતી, વારાફરતી ચાલુજ રહે છે. ગાડીનાં ચાકની ધરીઓ
 ઉપર નિચે ફરતી રહે છે. કુવા ઉપરનાં રેંટનાં ઘડીયાં ખાલી થઇને
 ફરી ભરાવા માંડે છે. માટે નિષ્ફળતાથી નિરાશ નહિ થતાં, ઉદ્યનો
 જુડો ઉમેદોથી હરહ મેશ ઉડતો રાખવો અવશ્ય છે. પાનખર રતુમાં
 ઝાડો પોતાનાં પાંદડાં ખોલી બેરીને ખાલી ઢાંડા જેવાં થાય છે તોએ,
 તેઓ તે પાંદડાં પાછાં મેળવવાની દાદારની દરગાહમાં દુવા ગુજારે છે,
 અને ખુદાતાલા તેઓને વસંતનો ઠાઠમાઠ પાછો બક્ષે છે. ત્યારે અજવાન
 અકલમંદ ધનસાને હારથી આજેજ કાં થવું જોઇએ? જે શખ્સો
 મુશ્કેલીના વખતે ખરી જેહાંમદીની શમશેરની તોક ઉપર પેતાનાં સર

ધરવાની ધિરજ અને તદ્દગિર વાપરી જાણું છે તેઓજ પોતાના મન-
મુરાદની માથુકને પોતાની ગાંઠમાં પકડવાને ક્ષમી શકે છે. સામે
ઉમેશી મુશ્કેલી ઉપર ફતેહ મેળવવાનો જોગો દ્રઢ નિશ્ચય કરી એસે
છે તેઓ આપદે ખરેખરી જીત મેળવે છે. (*They can conquer,*
who believe they can.) સખર, ધિરજ, દ્વિંમેત, અને ખંતથી
સાંડે પ્રિશ્ણામ નિષ્ફળતા વગર રહેતું નથી. આરસીઓમાં અને આરી-
ઓમાં જડવાના કાચ કાચી હાલતના અને ઉતાવળથી પકાવેલા હોય
છે. જમિનમાંથી મળી આવતાં માણેકો અને હીરાઓથી એક જાતનાં
કાચજ છે, પણ તેઓ ધર્તિમાતાનાં પેટમાં પુરતી રીતે પાકટ થઈ
જાહેર પડે છે તેથી તેની કિંમત વધુ ઉપજે છે. ધિરજથી ગમે એવો
ખિકટ સાહસ જરૂર આવે છે, પણ જાહેર્યન અને આકરાપણથી
અકલમદોના પ્રયાસથી ઉજાડાઈ જાય છે. એટલે અદેશો ખરો કે—

દાહરો.

શુભ સ્થિતિ પુગતાં વાર જહુ. પડતાં વાર લગાર;
ડુંગર અદેશો મહેનતે, ઉતરતાં નહિ વાર.

“હિંદના દાદા” ડૉક્ટર દાદાભાઈ નવરોજીનાં ચરીત્ર ઉપરથી
ધિરજ અને ખંતનો ક્ષણે અદેશો ધડો આપણને મળે છે. સને ૧૮૪૬
માં દાદાભાઈ ઇંગ્લાંડ હતા ત્યારે પાર્લામેન્ટની ચુંટણીની ધમાકમી
તરતનીજ આસતી હતી. શેઠ દાદાભાઈએ પણ પોતાની ઉમેદવારી
જાહેર કરી કે ત્યાંના કેટલાક રહીશોએ હિંદના કાળા આદમીના ખ્રીટિશ
પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થવાના હક સામે સત્તાજ ઉઠાવ્યો હતો. એ
સમયે લૉડ સોલ્સબરી, જે પાછળથી નામદાર મદારાણી વિકટોરીઆની

સરકારનો વડો બહુર નેમાયો હતો તેણે વાટક પોતાનાં એક ભાણીમાં, દાદાભાઈને કાળા આદમી તરીકે તુચ્છકાર્યા હતા એટલુંજ નહિ પણ, દેશીઓની કાળી ચામડીની સુગ-નિચલા અપમાનકારક શબ્દોમાં તેણે બહુર કરી હતી:- “હું નથી ધારતો કે આપણી તરફ વાત એટલી અણી સૂંચી વધી હોય કે જેથી ઇંગ્લાંડના મત આપનારાઓ પાર્લામેન્ટમાં એક કાળા આદમીને ચુંટી કાઢે એવી રીતે તેમની છિત નિકળી ગઇ હોય!” મહુમ મહાન વિરલા મીં ઝેડસ્ટનનો પ્રત્યુત્તર મળ્યો જે, “દાદાભાઈ, ઇંગ્લાંડના કેટલાક ઇસમો કરતાં ઓર ઉધરતા છે! તેમનું આંગ ઉજળું છે તેનાં કરતાં તેમના અંતઃકરણમાં દેશદાઝનું નિર્મળ ભોહી દોડે છે.” આ બધા ઇડકધુજરા છતાં દાદાભાઈ હાલબોર્ન તરફથી એક ઉમેદવાર દાખલ બાહર પડ્યા, લેકિન તેવણને એક મળી શકી નહિ. છતાં જેનું નામ દાદાભાઈ નિષ્ફળ ઉતર્યા પછી બીજાં પાંચ વર્ષ સુધી તેવણે પોતાની અળવળ કઢ ઉળટથી ચાલુ રાખી. અને આવતી ચુંટણી વેળા ચાહેલું પાર પાડવા માટેની તૈયારી કરવા માંડી. સને ૧૮૮૨ માં નવી ચુંટણી થઇ, અને સેન્ટ્રલ ફિન્સબરીના ઇંગ્રેજ વોટરોએ દાદાભાઈને આખરે ચુંટી કહાડી પોતાની અને હિંદની સેવા પાર્લામેન્ટમાં બળવવાની તેમને ટક આપી. દાદાભાઈને નજરોતનજર પ્રથમ પાર્લામેન્ટમાં જોતાંજ લોર્ડ સૉલ્સબરી ખસયાણો પડી ગયો હતો, કેમકે દાદાની ચામડી દુધ્યા રંગની હતી, બ્યારે લોર્ડ સાહેબ પોતે તેટલા ગોરા ન હતા! પોતાના મજકુર ગેરસલુકામ-બરેલા ટિકકા માટે એક ખરા સદમહસ્થ દાખલ તેણે પાછળથી દાદાની ક્ષમા ચાલી હતી. આ પ્રમાણે આમની સભા (*House of commons*) માં પહેલાં હિંદી તરીકે બિરાજવાનું દાદાભાઈએ અપુર્વ માન મેળવ્યું;

દતું. તેમના પછી પણ તેમનીજ કોમના એક સભ્ય સરમનું
 ચેરજી મેહેરવાનજી ભાવનગરી સિવાય ખીન્ને કોઇએ હિંદી, છુટાપણાના
 તે મહાન કીલ્લાના દરવાજા ઉઘડાવાને યશસ્વી થઇ શક્યો નથી ।
 આ બે જગ્યાઓના જરથેસ્તીઓની આગમય કૈઠલાક બંગાલી
 ચોદાઓએ તે માટેની તજવિજ કરી જોઇ હતી, પણ જ્યાં તેમને
 સર્યામ નિષ્ફળતા ગળી, ત્યાં “શુરવિર દાદાભાઇનો વિજય—ડંકા
 વાગ્યો । તે હિંગામે આખાં હિંદમાં અનહદ ખુશાલી વ્યાપી રહી હતી.
 હિંદુસ્તાનનો કળોઆદમી ગોરી પ્રજાનાં પરગણાં તરફથી ગોરી પાર્લામેંટમાં
 ગોરા મંડળના પ્રતીનીધી । ખલદ બિરાજે એમિના બહુ અદ્ભુત તથા
 અમતકારીક ગણાતી, અને તેથી મગરૂરીમાં મસ્ત બનેલા દરેક હિંદી-
 વાનનાં જીગરમાં નવી નવી આશા ઉમેદો સ્ફુરવા લાગી. ત્યાર
 પછી પણ એકાદ બે દેશીભાઇઓએ પાર્લામેંટનાં દ્વાર ટોક્યાં, લેકિન
 તેમનો કોઇએ સત્કાર કર્યો નહિ । હિંદી ઉત્સાહના આકાશ ઉપર
 કાળાં વાદળાં પંચરાવાનો ફરી સમો આવી લાગ્યો. સને ૧૮૮૫ નાં
 સાત્તમાં લિજરલેઓ પોતાતું પ્રધાનપદ ‘ગુમાવ્યું’, અને સામાન્ય
 ચુંટણીમાં દાદાભાઇએ પણ તેની સાથે પોતાની બેઠક ખોલવાથી
 પોતાની ઉપર ભારે દુઃખ આવી પડેલું હિંદીઓએ લેખ્યું; પણ તેથી
 કશીએ નિરાશા આવવી નહિ જોઇએ એમ જણાવીને દાદાભાઇએ
 વલાતનાં “ઇન્ડિયા” નામનાં પત્રમાં તાબડોતોબ નિમલો સદેશો લખી
 લાલ્યો. તેમનો મુકાલેખ, તેવજી વડે છે તેમ, સખુરી અને ખંત-
 નોજ હતો ।

In my public and private life I have had
 like every human effort, my successes and failures.

But I have, I may say, never been either unduly elated by any success, or depressed by any failure. In such a general wreck of the Liberal party I have suffered as one of them. But the only policy upon which I have acted through life-the policy of "Go on, with patience and perseverance," whether successful or unsuccessful in any good cause-is the one upon which I shall act now as ever before. As long as I have the health and opportunity of serving my country, I shall continue to do so. This is the last work of my life, and I intend to go on with it. My countrymen in India need not be in any way discouraged by my defeat.

યાને.-મારી જાહેર તેમજ ખાનગી જીંદગી દરમિયાન બીજાઓના આગમાં બને છે તેમ મારે માથેથી તરેહવાર ફતેહના મોજા તથા તરેહવાર મુશ્કેલીના વટોળીયા પસાર થઇ ગયા છે. પણ મને કહેવા દેશો કે, કોઇથી જીતથી હું કદી નાહક પુલાયો નથી, યા હારથી મારી કિંમત હારી બેઠો નથી. લિયરન પાર્ટિ પોતે સાધારણ રીતે પડી બાંગી છે, એટલે તેમાં મને પણ એકંદરે ખમવું પડ્યું છે. હાર મળે કે જીત થાય, તથાપી ધિરજ અને ખંતથી બલાં કામમાં આગળ વધવાનો જે એકજ નેક નિયમ મારી આંખો સમક્ષ હું રાખતો આવ્યો છું, તેજ નિયમ હવે પછી પણ હરોલમાં ધરીશ.

મારી તનદરેસ્તી જળવાઈ રહેશે અને મને ટક મળતી રહેશે ત્યાં સુધી હું મારા દેશની સેવા બજાવતો રહીશ. મારી જીંદગીનું આખર કામ હવે એજ રહ્યું છે, અને તે અદા કરવાનો હું ચાલુ પ્રયત્ન કરીશ. હિંદના મારા દેશીભાઈઓએ મારી હારનો જરાએ ગમ ખાવો ઘટતો નથી.

દાદાભાઈ પપ્તોવપ્ત પોતાના દેશબંધુઓ જોગ પયગામ ખાહેર પાડીને પોતાની લડત સાચવતથી, હિંમતથી, ખંતથી, પ્રમાણિકપણથી, નેક નિષ્ઠાથી, અંગત ભોગ આપીને ચાલુ રાખવાનો તેમને આગ્રહ કરતા રહ્યા હતા. મુશ્કેલીઓથી ધૈર્ય નહિ ખોડી દેવાને, નડનલોથી નાસિપાસ નહિ થવાને અને સત્તાવાળાઓ તરફની ઠંડી લાગણીથી ઉશ્કેરાઈ નહિ જવાને, તેવણુ સલાહ આપતા હતા. તે શિખ, આપણે આશા રાખ્યે છિયે કે, દેશમકતો પોતાનાં હૃદયમાં કોતરી રાખશે. દાદાભાઈએ રાજકીય ઝુંબેશમાં, કેળવણી કે સંસાર સુધારાની જીકરમાં, આશા નિરાશા ધણી જોઈ; પણ તેવણુ પોતાની મુકરર રીઠીને વળગી રહ્યા. તે રીઠી રાસ્તીની લડતની હતી. તેનો પાયો મનશની, ગવશની, ને કુનશની ઉપર રચાયો હતો, અને સિતેર વર્ષની ચાલુ ટક્કર દરમ્યાન અનેકવાર નાઉમેદીના ખડક સાથે અહડવા છતાં સલામત કિનારે ઉતરવાનો બળવાન ઠરાવ સહિત તેવણુ પોતાનો પ્રયત્ન નિભાવી રાખી સફળતા મેળવી. લૉડ સાંસમરીએ આ ધરાની ખુલુ લોહિત્રાળા અયોરનાનને કાળા આદમી ચિતાર્યા હતા, તે પોતાના ભક્ષા વિચાર, વચન, અને વર્તનથી ઉજળાં કૃત્યો કરીને આ પ્રમાણે થયા ધોળા નુરાની નર । હિંદનું ભવિષ્ય ખુદ હિંદીવાનોના

હાથમાં છે! તેઓ સાથે જોડાઈને ખરા ઉત્સાહથી, એકદીલીથી, એક મત્તીથી, મધ્યમપણાથી, ભણા વિચારથી, ખીટીશ રાજઅમલ તરફની અઠંગ વફાદારી સાથે આગળ વધશે તો, તેમની વાજળી અભિલાશાઓ તથા માગણીઓને જરૂર ફેરવે મળશે, અને ઉદાર વૃત્તિની હકદારનસારી રાજકર્તા પ્રજા તેમને ઘટતી મદદ આપવામાં હરજેઝ પછાત પડશે નહિ. એવા દુરઅદેશ શ્યાણા સપુતોજ સ્વદેશને સાચ્યા નિવડવાનો યેશ મેળવશે, ને તેઓપર દાદાન રહેતી નેક નેગેહબાની નક્કી રહેશે !

દાદા હતા ગરીબ બંદા, હતા ખાડી ધનસાન;
 બુદ્ધિ નીતિ ને ખાંતથી, પામ્યા કીર્તિ ધનજત માન.
 ધડો લ્યો ઓ હિંદ પુતો, ધરો દાદાની રીત;
 કરો ઉન્નતી દેશની, રાખી પરસ્પર પ્રીત.
 સત્યાગ્રહ બાયકોટ બકવાએ, કદી ન સરશે કામ;
 કુશળ કાર્ય ને વિવેકથી, દિપાવો દાદા નામ !

*

*

*

સત્યવક્તા સદા સુખી:-

The antique Persians taught three useful things,
 To draw the bow, to ride, and speak the truth.-
 This was the mode of Cyrus, best of kings-
 A mode adopted since by modern youth.

(Don Jean.)

Herodotus tells us, in the first book of his history, that, from the age of five years to that of twenty, the ancient Persians instructed their children only in three things, viz-to manage a horse, to shoot dexterously with the bow, and to speak the truth. Which shows of how much importance they thought it to fix this virtuous habit on the minds of youth betimes.

(Rev. Charles Buck.)

આ લેખો ઉપરથી જણાય છે કે મહાન શહેનશાહ સાયરસના વખતથી અસલી ધરાની ખેરાદરો બાળકોને જે અગત્યની તાલિમ આપતા હતા, અને જે હાલના જમાનામાં પણ એક રેવાજ દાખલ થયેલ ગમ ચાલુ રહેલી માલમ પડે છે, તેમાં નિશાનબાજી, ધોડેસ્વારી તથા સચ્ચાઇ એ ત્રણ તાલિમ મુખ્ય જગા રોકે છે. સચ્ચાઇનો કોલ બાળકો દ્વેષે કિમતી લેખતા હતા તે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. એક વેળા કાઠી ગરીબ ધરાની માતાએ અપોતી અજ્ઞા આવી પુએલી ધારી પોતાના એકપુરા સપુતને મોતનાં બિછાનાં નજદીક તેડી મંગાવી તે નાચુક હાથમાં વારસા દાખલ ચાલિસ દિનાર સોંપતાં કહિ બૂકું ન બોલવાના તેને સોગન ખવાડી મમતાળુ આશિષો દિધા. બાદ તે દાદારની દરબારમાં રવાના થઈ. માતાની લાશ ટેકાણે પાડવા પછી બેટા પોતાના બે ત્રણ સોબતીઓ સાથે પેલા સિકકા સહિત ઘરે પાછો ફરવા જાય છે કે માર્ગમાં

લુટારાઓની એક મોટી ટાળા મળી. તે મધેના એક જણે કરેલા
 સવાલનો. “મારી ગાંધે ચાલિસ દિનાર બાંધેલા છે” એવો બાળકે
 જવાબ દિધો. તે આ શબ્દો બોલી મસ્કેરી કરે છે એવું સમજી
 લુટારો હસી પડ્યો. પછી બીજાએ પણ તેજ પ્રશ્ન પુછ્યો, અને
 બાળકે ફરી એવોજ ઉત્તર વાલ્યો. સેવટે તે લુટારાઓના વડા સર-
 દારે બાળકને પોતાની સનમુખ બોલાવી ખરો ખુલાસો ચાલ્યો. બાળકે
 બાપુકાર જણાવ્યું કે, “તારા ગોઠિયાઓને હું અત્યાર આગમય કહિ
 ન્હોતું છું કે મારી ગાંધે ચાલિસ દિનાર બાંધેલા છે.” આ ઉપરથી
 સરદારે બાળકની ઝંડતી લેવાનો હુકમ કર્યો, અને એટલા પૈસા ખરેખર
 હાથ આપ્યા. સરદારે અમલખીનો આંચકો ખાઈ બાળકને પુછ્યું,
 “અમારો જેવા અદમીઓ આગળ પૈસા હોવાની હકિકત જાહેર કરવાની
 તે હિમ્મત તને કેમ કરી?” બાળકે જવાબ દિધો, “મારી માનવંત
 માનવંત સનમુખ જુહું નહિ બોલવાના મેં સપત લીધા હતા, અને
 તે ઉપર પાણી ફેરવી માતાનાં નામને લાછન લગાડવા હું ચાહતો
 નથી.” સરદાર શર્મિષ્ટો થઈ બોલ્યો, “અય બાળક, તારી માતા પ્રત્યેની
 દુર્ગ તું એવી ઉમદા રવેશે અદા કરે છે ત્યારે મને ખચિત લજવાવા
 જેવું છે જે તે પાક પરવર કે જેના પ્રત્યેની દુર્ગ બળ લાવવાની મને
 અતી નફર છે તે હજી મેં અદા કરી નથી, પણ સામે આ દિનપસ્તી
 બર્યો ધંધો હાથ ધરી બેઠો છું. તારો નિર્દોષ પવિત્ર હાથ મને આપ
 જેપર હું પસ્તાવાના સોગન લઉં.” બાળકે પોતાનો હાથ આ મુજબ
 આગળ ધરવા પછી એકવારના પાપી સરદારે તેપર બોલ્યો લઈ પાક
 પશ્ચાતાપ દિધો. આ હૃદયભેદક દેખાવે તેના હર્માનખરદારોપર ન્યારી
 અસર ઉત્પન્ન કીધી. તેઓએ પણ બાળકના હાથપર ચુંબન કરી

પોતાના સરદાર તરફ નજર ફેંકી મોટા અવાજે આ મુજબ કુવા ચાહી:—“અત્યાર સુધી અમારા ગુનાહનો તું ગુરૂ હતો, હવે આજથી અમારા સદ્ગુણો તું સપેહસાહાર થા.”

રેવરંડ જોન મિલન, જરથોસ્તીઓનું વચન કેવું વજનદાર ગણાતું હતું તે માટે જણાવે છે કે:—

The religious law reckoned severely with the breakers of an engagement. The Persians were very slow to take an oath; but the pledge of a Persian's hand was like the Olympian oath by the Styx.

કાલ તોડનારાઓને દિની કાયદાની રૂએ સખ્ત સજા થતી હતી. સોગન ખાવામાં ધરાનીઓ ઘણાજ ધિમા હતા; પણ ધરાનીઓના હાથનું વચન રટાધક્ષના ઓલિમ્પિયન સોગન માફક મક્કમ હતું.

હોહરો.

સાચ્યાં મનથી સાચ્યું બોલી, સાચ્યાં કામ કરો અનબોલી;
એ ત્રણ શિષ્ય સાચી દેનારો, જરથોસ્તી છે મજહબ અમારો.

*

*

*

સારી પુરી ચિન્તે:—

સુખ્યાઈ ધર, પતિવ્રતા ઔરત, સકમાઇની દોહત, એને સતધર્મિ સખાવત, એ ચાર ચિન્તે કાઠળી શખ્સતી કીર્તિ તથા નેકનામી અને રાહત તથા દુરાગત સાગવવાને ઘણીજ ઉત્તમ છે. મોટું કુટુંબ,

નાની આવક, દગલખાજ દોસ્ત, અને બદલક્ષણ ઓરત, એ ચાર ચિજો કોઇથી શખ્સના હકમાં ધણીજ નહારી અને તુકસાનકારક છે. ઘડપણની નબળાઇ સાથે એકાંતવાસી હોલત, માંદગીના ગમ સાથે નિર્ધનતાની ચિંતા, તેમજ સુજેલા દર્દી પગ સાથે લાંબા તદ્દાવતનો રસ્તો, એ કોઇથી પહેલવાન જેવા શખ્સની કમ્મર અને હિમ્મત તોડી નાખે તેવી મહા મુસિબત અને મુશ્કેલી છે. જમણીએ પહોંચેલું શરિર, જર જવેરાત તથા વસ્ત્રના શણગારથી જીવાન થઈ શકતું નથી, દોલત પછવાડે દિલ લગાડેલું રાખવાથી દોલત મળતી નથી, અને ધણી દવા ખાધાથી બદન આસુદું કરીને ખરી તનદરોસ્તી ભોગવી શકાતી નથી.

*

*

*

જ્ઞાનપર અકકલની ઓસ્તવારી:—

Knowledge and wisdom far from being one,
Have oft-times no connection.

(W. Cowper.)

માણુસ જાતમાં અકકલ અને જ્ઞાનનાં બે જીવંત તત્ત્વો હોય છે. જ્ઞાન લેવાથી માણુસ કેળવાય છે, પણ અકકલ લેતું નથી. જ્ઞાન અકકલનો ઉપયોગ કરી શકતું નથી, પણ અકકલ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી શકે છે. જ્ઞાનને તાબે અકકલ નથી, લેકિન અકકલને તાબે જ્ઞાન છે. હજાર વિદ્યા હુન્નરતી ચોપડીઓ જ્ઞાનને વિચારવંત કરતું નથી; તેટલું થોડી અકકલ થોડાં જ્ઞાનને વધારે વિચારવંત કરે છે. કહેવત છે કે, એક રતલ જ્ઞાન પાછળ દશ રતલ સાધારણ અકકલ

જોઇએ છે. (*One pound of learning requires ten of common sense.*) પેસા ભણી પેસ પડી ગયલા મેહોમેદન યુવકની વાત વાંચનાર બુદ્ધી ગયા હશે નહિ. એક વેળા તેને પુછવામાં આવ્યું કે, “ભાઈ અક્કલ બડી કે બેંસ ?” હવે ખુદ ભાઈનીજ અકકલ અભડાઈપર ઓળવાયલી એટલે તરતજ ભમરડો ગુમાની તેણે પાડાને વડપણ આપ્યું.

એક કંજુસે પોતાના દોસ્તને કહ્યું, “મારી પાસે વિસ હજાર રૂપ્યા છે જે હું જંગલમાં દાટવા ચાહું છું, મગર આ વાત આપણા વચ્ચે બિલકુલ ખાનગી રહેતી જોઇએ.” દોસ્તે તેની ખાતરી આપી. તેઓ ગામ બાહર જઈ મજકુર રકમ એક ઝાડ નીચે દાટી આવ્યા. થોડા દિવસ બાદ કંજુસ ત્યાં આગળ જઈ તપાસ ચલાવે છે તો, રૂપ્યાના પગ થઈ ગયલા જણાયા. આ બદમાશી પેલા દોસ્તની હોવાનું તેણે નક્કી ધાર્યું. પાંચરૂં પુછવા જતાં, તે પોતાનો ગુનાહ કબુલ નહિ કરે એવું માનીને, તેણે એક યુક્તિ રચી. બીજે, દહાડે તે તેનાં મકાને ગયો, અને આગળીજ જગ્યાએ થોડી વધુ પુંજ સંટાડવાની પોતાની મંછા જાહેર કીધી. બંનેએ તે જાણુએ વળતે દિને સાથે જવાની ઝોઠવણ થઈ. લોભને થોભ નથીજ! તે દોસ્ત વધુ હાથ મારવાની આશામાં પોતે જે રકમ રમાડી લાવ્યો હતો તે અમલ સ્થળે તુરત ફરી દાટી આવ્યો. જાહરવણે નક્કી કરી રાખવામાં આવેલા વખત અગાઉ કંજુસ તે જગ્યાએ અકેલો જઈ પહોંચ્યો, અને પોતાની અકકલમંદીથી ગયલો પૈસો પાછો હાથ કરવા પામ્યો.

છે ખુદાની પ્રકેશમાં અકકલ બહેતર,
 દાનાઈના રાહથી તું અકકલજ ધર.
 છે અકકલમાંજ ખરેખરી રહેતુમાઈ,
 અકકલમાંજ ભરી છે ભત્રી દીવકુશાઈ.
 ખુશીભર્યો નહિ જોશે તે તું જવાન,
 અકકલ જેની કાળી ને રોશન રવાન.
 અકકલથીજ બને જગમાં રહેશે શાદમંદ,
 ટુટી અકકલ રાખે છે પગોને બંદ.
 અકકલ છે ગોયા જીવની નેક આંખ,
 એ આંખ વિના ન પામશે તું કેડે થાગ.
 સદા તું વાપરજો અકકલને એ ભાઈ,
 ના કરતો તેથી તું દોગર આસનાઈ.

*

*

*

જરથોશ્તી જવાહિરો:-

જ્યારથી તુંને અય અહુરમઝદ ! દુનિયાની પેદાયશમાં મેં સૌથી
 ચઢતો જોયો છે, ત્યારથી મેં તુંને ખચિતજ આત્માદી કરનાર ગણ્યો
 છે. પેદાયશના સૌથી સેવટના તબક્કા સૂઝી તારી ધનસારી રીતિ
 મુજબ માણસોને તેઓનાં કામ તેમજ વચન પ્રમાણે તું બદલો
 આપશે; તે એવી રીતે કે ખુરા માણસને ખુરા નતિજો, તથા જલા
 માણસને નેક આશિર્વાદ !

જે કાંઈ શખ્સ ખરેખરી પરહેજગારીથી ઉંડા ભકિતભાવની લાગણીઓ અહુરમઝદની સેવામાં દરહમેશાં અર્પણ કરે છે, તથા જે કાંઈ વાજખી તથા જે કાંઈ ગેરવાજખી હોય તે યાને ખરું ખોટું પિછાની શકે છે, તે ધણી ઉપર અહુરમઝદ પોતાની સર્વશક્તિ અશોધથી મોહ્યત રાખશે.

અય અહુરમઝદ ! તુંને ખચિતજ આઆદી કરનાર મેં ગણ્યો, જ્યારે તારો પેગામ લાવનાર સરોશ યઝદ ભલામણ સાથે મારી નજદીક આવ્યો તથા બાહોશીથી મને સમજાવ્યું કે સંતોષી સ્વભાવ સૌથી સરસ ચિજ છે.

(ઉક્તવદ ગાથા.)

અય ધણેજ વૃદ્ધિ કરનાર તથા અંદગીનો અહ્યો ભલી ન્યામતમાં આપનાર મિત્રો અહુરમઝદ ! મને તું પવિત્ર કર. મારી પાક નૈયતને લીધે રાત રાહે ચાલવાનું મક્કમપણું તું મને આપ, મારી અશોધને લીધે મને હિમતવાળું જ્ઞેર બક્ષ, તથા મારી નેક મનસ્વીને લીધે અશોધના માર્ગ ઉપર આઆદી ફેલાવનાર રાહખર બનાવ.

જે શખ્સ પોતાની મિત્રો લાગણીથી તથા પોતાનાં કામોથી અહુરમઝદનો દોસ્ત થાય છે, તે શખ્સમાં ભલી ઓસ્તવારી અને અમરપણાંની આઆદી થવાથી, અહુરમઝદ ખુદ પોતાની ખુશીથીજ તે શખ્સને અશોધની તથા પવિત્ર હકુમતની સરદારી તથા ભલાં મનનું સુખ આપ્યો જશે.

પ્રમાણિકપણાંથી જીંદગી ગુજારનારને તેમજ ખુરા લોકોની વચ્ચે વસ્તા ભલા ઉદ્યોગમાં મચેલા માણસને કદી હાની પહોંચી શકે નહિ.

તારે લાયકના બિંડા બકિતભાવથી તથા તારી કીર્તિ ગાનારા-
ઓનાં ઇશ્વરી ગાયન મારફતે અય અહુરમઝદ! હું તારી નજદીક પહોંચું.

અશો જરથોસ્ત પોતાના તનનો જાન તથા નેક મનસ્વીની
ઉત્તમતા અહુરમઝદને માટે દિદા કરે છે.

(અહુનવદ ગાથા)

*

*

*

હસ્તાં ધરે વસ્તાં:-

Cheerfulness is the best of good company, for it adorns its wearer more than rubies and diamonds set in gold. It costs nothing and is yet invaluable; for it blesses the possessor and springs up into abundant happiness into the bosom of others. Cheerfulness is the beauty of the mind, and like personal beauty it wins almost everything else. Yet it never grows old, and there is nothing more beautiful than cheerfulness in an old face.

(*Samuel Smiles.*)

પ્રુશમિજ્જન એ આપણો સર્વોત્તમ સાથી છે, કારણ તે ધરા-
વનાર શખ્સ સોનામાં જડેલાં માણુક અને હિરા કરતાં વધુ ભવકામાં
દિપી રહે છે. આ ગુણ સંપાદન કરવા કાળે કાંઈ પૈસા પડતા નથી,

છતાં તે અમુલ્ય છે; સગળ તે ધરાવનાર શખ્સ પોતે સુખ પામે છે, એટલુંજ નહિ પણ, તેનો લહેરી સ્વભાવ બીજાઓનાં દિલમાં પણ અનહદ પ્રસાદી ઉત્પન્ન કરવાને કામ લાગે છે. પ્રશમિન્નજી એ મનની ખુશસુરતી છે, અને શરિરની ખુશસુરતી માફક તે દરેકનું મન હરી શે છે. શરિરની ખુશસુરતી બુદ્ધાપામાં કર્મોષ્ઠ જાય છે પરંતુ મનની ખુશસુરતીના બાળમાં એવું નથી, અને ધરડા ચહેરા ઉપર પ્રશમિન્નજીનો છાપ જગવાઇ રહે તેના જેવી ખરી ખુશસુરતી બીજી કાંઇ નથી.

એક ઘટમદાર ચહેરો હોય પણ તે ઊપર ગુસ્સાની કદરૂપી લીટિઓ આડીઅવળી બેસી ગઇ હોય, મરડાટથી નેણુ હમેશ ચઢેલાં હોય, મિન્નજમાં ટિચકું ઉંચકાણું રહેતું હોય, ને 'હું સરસ' ના મુગા ફાંકાથી ડોકી ખડી ને ખડીજ રહેતી હોય, તે દેખાવ કરતા એક સાધારણ ચહેરો નમ્રતાથી છવાઇ રહેલા સુખિંદાર કલ્પના સાચનો હોય, મિઠ્ઠી શાંતિમાં ધ્રિમું હસાતું હોય, આંખોમાં દયા અને મિઠાશ જણાતો હોય ને 'હું નરસ'ના છુપા ઇશારાથી ડોક નમનતાઇથી નમાયલી હોય તો કાણુ તે ચહેરાને નહિ વખાણુ? પ્રશમિન્નજી સ્વભાવ તથા પાત્રનક્રિયા વચ્ચે કેટલો ઘાટો સંબંધ છે, તે ઘણા થોડાઓ સમજે છે. "હસો અને જડા થાઓ" એવી ઇચ્છા કહેત્રતમાં વિદ્યા અને તખીખી કાતુનો તપાસતાં ઘણી સમ્યાઇ છે. પ્રશમિન્નજી અને આનંદી સ્વભાવના બે ત્રણ દોરતો સાથે ખાણું લેતકં, ખોરાકનો મોટો જયો દારૂં યા બીજાં કોઇપણ પીણું વિના કેટલો જડપથી પચાવી શકે છે તેની ઘણા થોડાઓને ખબર છે. તખીખી વિદ્યાએ નોંધેલા દાખલા ઉપરથી જણાય છે કે, એક માણસ એકલો અને તદ્દન મુગો બેસીને

જેટલો ખોરાક પચાવવાને શક્તિવાન છે, તે કરતાં ત્રણગણો ખોરાક પોતાના દોસ્ત અને મિત્રોની ખુશ વાનચિત સાથે ખાણું સેવાથી તે પચાવી શકે છે. એક બહેલો ત્રીજા પોતાના બહોળા અનુભવા આધારે જણાવે છે કે, દરેક અને રોગોનો સર્વેથી મોટો શત્રુ ખુશ-મિનન છે. ખુશમિનને એકવાર જોરમાં હસી પડવાથી જે સુધારે તથિયતમાં થવા પામે છે, તે આખી દુનિયાની સઘળી દવાઓ અને ગોળીઓ કરવાને અશક્ત હોય છે. એક માણસ ખુશીમાં આવીને જોઅખત્યાર હસી પડે છે તો તેનાં બદનનું લોહી એટલી ઝડપમાં દોડે છે, તેનું કક્ષેત્રું એવાં તો જોરથી કામે લાગી જાય છે, અને હૈયું એટલા તો ઉમંગથી રીતસર ધપકવા માડે છે કે તેમ કોઈપણ ઉપાય અથવા દવા કરી શકે નહિ.

હસવું છે માનવને જગમાં જરૂર,

હસવા વિના રહ્યા કોણ હશે કરૂર?

હસવું ને હાસ્યની અગત મોટી,

‘હસ્તાં ગામ વસ્તાં’ શું કહેવત ખોટી?

હસવું છે સફળ, તો સફળ અવતાર,

હસીનેજ, પરવર! થાય “આની” ફરાર!

*

*

*

હાથર પાધરો તો વેરી આંધળો:-

જીતને તારે ગગનમેં, જીતને શત્રુ હોય;

કૃપા હોય શ્રી રામકી, બાલ ઉખાડે ન કોય.

આકાશપરના અસંખ્ય તારા જોટલા દુસ્મનો હોય, છતાં ખુદ ખુદા જેનો નેગેહ્યાન, તેના એક ખાલને પણ કામ છૂળ પહોંચાડી શકનાર નથી.

સને ૧૯૧૯ના સંવતના જુલાઈ માસની શરૂઆતમાં અફઘાનિસ્તાનના અમિર અમાનુલ્લાહનું ખુન કરવાની કોશિશ થઈ હતી. કાબુલની ઉત્તરે પોતાના એક મહેલમાં અમિર તે વખતે રહેતા હતા. એક દિને તેવણુ પોતાના રસાલા સાથે ઘોડેસ્વાર કરવા નિકળ્યા ત્યારે કાબુલ રેજીમેન્ટના બે સેપાહોએ વિસ વારને છોટી તેવણુ તરફ બંદુકની અકેક ગોળી છોડી. એક ગોળી છટકી ગઈ, અને બીજી તેવણુના 'રાઇડીંગ બ્રિચીઝ'ને આઘાત લાગી તોએ તેવણુ ખિલકુલ બચી ગયા. બંને ઉપર અમિરે રહેમતીલી બતાવવાથી કાબુલના રહિશે ઉપર અમિર માટે સારી અસર થઈ.

સ્પેનના રાજા ૧૩ માં ઑલફ્રાન્સો ઉપર ખુની હુમલાનો પ્રયાસ ત્રીજી વાર તા. ૧૩ પી એપ્રિલ સને ૧૯૧૩ ને દિને કરવામાં આવ્યો હતો. અને આ ત્રીજી વાર પણ તે નામદાર રહેજમાં બચી ગયા. તે નામદાર પોતાનાં પાંચતખ્તના રસ્તામાંથી ઘોડેસ્વારી કરી જતા હતા તે વખતે ખુનીએ શોકોનાં ટોળાં વચ્ચેથી ધસી આવીને રાજાના ઘોડાની લગામ પકડી પોતાના ખિસામાંથી પિસ્ટોલ બાહર કઢાડી હતી. આથી રાજાએ તેને ખુની હુમલો કરનાર તરીકે પિજાની હેરતબરી રીતે પોતાના ઘોડાને એકદમ પાછળ હટાવ્યો કે ઘોડાને ખંભામાં એક ગોળી તરતજ લાગી. ખુનીના હાથમાંથી પોલિસ પિસ્ટોલ ઝુટાવી લે તે આગમજ તેણે રાજા તરફ બે વધુ "બાર" કપો જે વટિક વ્યર્થ ગયા. મેડરિડના એક મહેર લતામાં આવેલાં કોર્ટ

ઝાડ ઉપર ફેટલાક દિવસ પહેલાં એક કાડં ચિટકાવવામાં આવ્યો હતો. તેમાં એવું લખેલું હતું કે, સને (૧૯)૧૩ના ૧૩માં દિવસે ૧૩માં કલાકે ૧૩મો ઑલ્ફ્રાન્સો માર્ચો જશે. લોકો આ વિષે (અને ખાસ કરી તે ૧૩ના જગપ્રસિદ્ધ અપશુકનભર્યા આંકડા ઉપર) ઘણી ચર્ચા કરતા હતા; લેકિન પેલી કહેલી મુજબ, જગકર્તા રાખનાર ત્યાં દુસ્મન જન્મ મારે છે. મહુમ મિત્ર દાદી તારાપોરવાળા પણ સેવકના અભિપ્રાયને નિયત્તા શબ્દોમાં મળતા થાય છે.

જીલના છંદ.

કુલ ગગનના, અહો! થાય શનુ મહો,
હોય પણ જ્યાં મહદ મઝદ તારી!
લાખ આદત ટળે, ગુપ્ત મુકિત મળે,
મુશ્કીલો સર્વે નાખી નિવારી.

*

*

*

માટીનો માનવી:—

Few are thy days and full of woe,
O Man of Woman born!
Thy doom is written, "Dust thou art,
And shalt to dust return."

(John Logan.)

ઓ તું અમળાજાતીને પેટે અવતરેલા આદમ! આ અવનિમાં તારા દિવસ કુંકા અને હાડમારી હાંદેશાથી ભરપુર છે. તારી સરજત-

પર સેરો મારેલો છે કે, “તું માત્ર માટીરૂપ છે, અને આખરે માટી સાથેજ મળી જશે.”

પારસીઓનાં પવિત્ર ધર્મ સ્થળોમાં બંદગી કરતી વખતે મોખેક સાહેબો અમત્ય ઉપર રખ્યા લાવી પુરતા આદરમાન સાથે તે બથુનાર સનમુખ ધરે છે તેનો અર્થ, તેની ચારીકી, તથા તેની દિલસૂરી સમજવા માટે કવિની ઉપલી લીટિઓ પુરતી થઇ પડશે. સુખડતું ઝાડ પોતાનાં પુર બાહારમાં ઉભેલું હોય છે ત્યારે તે ખુબ સુવાસ ફેલાવે છે. તેને કાપવા છતાં તે પોતાનો પમરાત છોડતું નથી. આતર્શ ઉપર બળતાં પથુ તે પોતાની તોખમ ઉપરજ જઇને પોતાની ખુશખો આપે છે, ને ખાકમાં મળવા આગમત્ય આસપાસની અપવિત્ર હવા સાફ કરે છે. શાબાશ! સુખડ કેવી સરસ પોતાની જાત દેખાડે છે? આપણી સામે ધરવામાં આવતી સુખડની આ રખ્યા આપણને ત્યારે બોધ દે છે કે, “ઓ માનવી! ચેત, ચેતીને ચાલ; હુપંથું ગરરી ચુમાની, ને મ્હાર-ત્હાર છોડી દઇને કમિનાપણું ધારણુ કર! આ રખ્યાના દાખલા પ્રમાણે તારી નેકીનો પમરાત આ દાની ને ક્ષણભંચુર દુનિઆમાં ફેલાવ, કારણ તુંને પણ ખાકમાં કોઇ દિવસ એમજ મળી જવું છે. માટે કાંઈ એવાં નેક કાર્યો કરી લે કે સુખડની માફક તેનો (નેક કાર્યોનો) સુવાસ અમ્મર રહી જાય.” આની સરસ દિલસૂરી રખ્યામાં સમાયલી છે, તોએ અકકડ અને તુંડાઇમાં મરી રહેલા કેટલાંકો તેને આંગળી પણ લગાડતા નથી કે રખેને સાચુથી સાફ કીધેલુ કપાળ ને સોના જેવાં કપડાં ખરડાઈ જાય!

પીલુ-તાલ ખેમટો

માન માયાના કરનારા રે,
 જરી જોને તપાસી તારી કાયા;
 પુછી જોને તું પંડિત પુરાણા રે,
 કોઈના અમ્મર છે લેખ લખાયા;
 કાચી છે કાયા, આ માટીની માયા,
 છે માટીના ખેલ બનાયા;
 શાણા તો સમજી અલગ થયા પણ,
 બાળક બિચારા લપટાયા રે-જરીં
 લાખોની પાંખો, ગછ છે પિંખાઈ,
 જોણે મુછપર લીંબું કરાયા;
 કાળના કોહાડાથી કોણ બચ્યું છે,
 બલે રંક બલે હોય મહારાજ રે-જરીં
 સંધ્યાના જોવા રંગ સોનેરી,
 વંધ્યાને લાડ લડાયા;
 જોબન ને તન ધન તેવાં સમજવાં,
 પાણીમાંના પડછાયા રે-જરીં

*

*

*

*

તકદીરનો તીર:—

જહાં આદમ તું જાએગા, ડગ આગે તકદીર;
 તાકોત કાહાં ધનસાનકી, શીરા શકે વો તીર!

આ વયનોના ખરાપણાંની ખુબી, યુદ્ધેતિસ નદી ઉપર આવેલાં કીચાખત નામનાં ગામમાં થોડા વખતની વાતપર બનેલા બનાવપરથી સમજી શકાય છે, એવું જણાવવામાં આવે છે કે ઉપલાં ગામમાં એક મેહોમેદન પોતાના બે પુત્રો, જેઓ બંને પરણેલા હતા, તેમની સાથે રહેતો હતો. એક દિવસે તેણે પોતાના એક પુત્રને ઘઉંના આટાની ગુણુ લાવવા અર્થે ગામડાંથી દૂર આવેલી ચઝકીપર મોકલ્યો. ચઝકી બહુ આથે હોવાથી, તેને પાછાં ફરતાં રાત વહી ગઇ. ઘરમાં આવતાં વાર તે પોતાની સ્ત્રીના ઓરડામાં ગયો. બીજા હાથ ઉપર તેનો પિતા તથા બાઇ તને એટલો જલદી પાછો ફરવાની વડી નહિ રાખના હોવાથી, ઘરમાં કોઇને દાખલ થયેલો સાંભળી એવું સમજ્યા કે તે શખ્સ ગામમાં ગયેલા પુત્રની સ્ત્રીનો કોઈ મિત્ર હશે, જે છુપો તેણીને મળવા આવ્યો હશે. તે ઉપરથી તેને મારી નાંખવા માટે બંને બાપ બેટા બંદુક લઇ પેલા છોકરાના ઓરડા તરફ ચાલ્યા. બાપ દરવાજાની બાહર ચોકી કરવા ઉભો રહ્યો અને પોતાના પુત્રને અંદર મોકલ્યો. તેણે અંદર જતાં વાર પોતાની બાબી આગળ કોણુ સુતું છે તે જોવા વિના તે તરફ ગોળી ફેંકી, જેથી તેનો નિર્દોષ બાઇ બેભાન થઇ પડ્યો. મગર મરતી વેળા તેણે જે ચિસ પાડી તે તેના બાઇએ તુરત ઓળખી કાઢવાથી પોતાના ભાઈનું ખુન કર્યું છે એવો ખિયાલ આવતાં તે દિવાના માણસની માફક ઓરડાની બાહર ધસી ગયો; પણ જ્યાં બીજી બંધકર જુલ થઇ. કમનસિય પિતા જે દરવાજાની બાહર બંદુકલઇ ચોકી કરતો હતો, તેણે પોતાના દીકરાને બાહર ધસી આવતાં જોઇ એવી થાપ ખાધી કે પોતાના પુત્રની સ્ત્રીનો પેલો મિત્ર નહારી જવાની પેરવી કરે છે, જેથી તેણે તુરતજ ગોળી છોડી, અને પરિ-

જામમાં આ બાકી રહેલો પુત્ર પણ સ્વર્ગે સિંધાર્યો. પાછળથી એ અભાગ્ય પિતાને પોતાના માત્ર શક ઉપરથી કેવી ખાનાખરાણી થઇ હતી તેનું બાન આવ્યું ત્યારે તેણે તુરતજ પોતાના મેટમાં છરી બોકાને પોતાનો ખારો પ્રાણ તે કિરતારને સ્વાધિન કરી દીધો.

કહેવતો.

તકદીર વિના તદખીર લૂલી.

Where luck is wanting, diligence is useless.

કિસમતકે લિખેકુ કોઇ ફિરા નહિ શકતા.

When fate meets you, can bushes stop it?

નસિગના બધ્યા, પકાવી ખિચડી, ને થઇ ગયા થધ્યા.

Will the writing written by Brahma fail?

બાગ્યમાં નોંધાયલું બુસનાર નથી.

Everything is fated, nothing depends on man.

૫૬.

ને કુચ્છ લિખા લિલાટમે, મિટ શકે ન કોઇ;

રાવન સિતાકો હરે, રામ બ્રહ્મ દુઃખ સોય.

*

*

*

કંટમાં સખુરી:—

ખેત.

૫ હિંગામે સખ્તી મશી નાઉમીદ,
૬ અમે સીદે આપ બારદ સખીદ.

આફત હાડમારીના હિંગામમાં તું હારી ના ખાનો: યાદ રાખ
કાળાં વાઘળાંમાંથીજ હમેશ્વ નિર્મળ સફેદ પાણીનો વર્ષાદ વર્સે છે.
હરેક આદમીના ત્રણ પ્રકાર છે. કનિષ્ઠ, મધ્યમ, અને ઉત્તમ!
નેચાં ને નળળાં લોક કાંઈએ કાય કરવા પહેલાં વિધન ને સંકટ આવી
ડવાની ધાસ્તીથી કાંઈપણ સાહસ માથે લેવામાં પાછળ હડી નળ છે.
મધ્યમ વગના આદમીઓ કાંઈ જોખમ સરપર લે છે ખરાં, પરંતુ
ડટર કે આફત આવી પડી એટલે તેઓ હારી ખાય છે. મગર જે
ઉત્તમ પ્રકારના માનવીઓ છે તેઓ હરેક કર્મ શુર કરવા પહેલાં
પુખ્ત વિચાર કરે છે. તેમાં કિસમ કિસમના સંકટો કાં ન આવે,
ગમે એટલી નિરાશી કાં ન મળે, આહે એટલી હાર કાં ન પામે,
તોપણ પોતાનું આરંભેલું કામ સંપુર્ણ કરવા સિવાય તેઓ જંપીને
ખેસતા નથી. સખુરીથી હરેક કામમાં ફતેહ મળે છે. દુઃખના વખતમાં
જે પોતાની સર્જતને તામે અર્ધ આકરો ગાબરો બનતો નથી તેની
આબાદીનો આફતાળ જરૂરજ પાછો ઉગે છે. બાહદુર ઇસમો આફ-
તમાં પણ પોતાની હિમત કેવી રીતે ટકાવી રાખે છે ને બિર ધરે છે
તે જોઈએ. સને ૧૭૦૧ ની બારે લડાઇ જેળાએ રપેનિસ કાસ્ટા
ઉપર એડમિરલ બેનબાઇના બંને પગ કપાઇ ગયા તોએ એક લાક-

ડાના થાંભલાને ટેકો લઈ તેણે આખી રાત શત્રુની હિલચાલ તપાસ્યા કાઢી. તેને ઉંચકી લઈ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તૂલીક તે પોતાની લડાયક કળા આનંદથી ચલાવ્યો ગયો. હિંદુસ્થાનના પોર્ચુગિસ ગવર્નર આલમછદા એકવાર દુસ્મન લશ્કરના મારાથી એટલો તો આજેજ થઈ ગયો હતો કે બીજો હોય તો લડાઈ સ્માપ્ત પણ કરી દે. તેના પગ ઉડી જવા છતાં ખારકસના સદ ઉપર તે ચઢ્યો, ને પોતાને થતાં ભારે દુઃખનો કોઈ આગળ કિંચિત ઇસારો પણ ન કરતાં, સદ ઉપરથી પોતાની તરવાર ગુમાવીને તે પોતાના સાથીઓને લડવાને ઉશ્કેરવા લાગ્યો. સેવટે તેનો પ્રાણ ગયો ત્યારેજ સદ ઉપરથી હેઠળ પટકાઈ પડ્યો. એક શમ્સ સમુદ્રના એક કિનારા ઉપર વાધના પંખમાં સપડાઈ જમિનપર પડ્યો હતો. તેને જાનરા જખ્મ થયા હતા, અને દવાદાર વગર તે પુષ્કળ અહેરાન થતો હતો. છતાં રડીને કકળાટ કરવાને બદલે તે બોલતો કે, “ઓ ઇશ્વર, શુક છે ત્હારા કે મને આ મુસિબતમાં નાંખ્યો—નહિ કે કોઈ પાપના ગુના હતા તેં મને ગિરફતાર કર્યો!” બુડાપેસ્ટની સુપ્રસિદ્ધ “નેશનલ કનઝરવેટરી ઓફ મ્યુઝિક”નો પ્રમુખ કાઉન્ટ ગેઝા ઝિચી પ્રથમ બહુ ગરીબ સ્થિતિમાં હતો. તે પોતાના મોટાં કુટુંબનું મહા મુસિબતે ગુજરાન ચલાવતો તેટલાં કાંઈ અકસમાતથી તેણે પોતાનો જમણો હાથ ગુમાવ્યો. તે ધણાં મક્કમ મનનો હોવાથી આ ઉમેરાયતી આફતની તેણે લેશભાર પરવા ન કરી. તેણે ગાયનશાસ્ત્ર શિખવા માંડ્યું, અને હુંક મુદતમાં તેણે મોટી નામના મેળવી. એક ચુનદા ખ્યાનિષ્ટ તરીકે સને ૧૮૬૬માં તેણે બહેરમાં પ્રથમ દેખાવ દીધે એક હાથે તે વગાડવાની પોતાની ઉંચી

લાયકાતથી લોકોને છક કરી નાંખ્યાં. એટલી બધી વિખ્યાતી મેળ-
વવા છતાં તે વધુ ઉંડા અભ્યાસમાં રોકાયો, ને બલા બલા ઉરતાદોના
ભારી ગાયનો તે એક હાથે સ્હેલથી વગાડવા લાગ્યો. તેણે કેટલાક
ઓપેરા પણ રચ્યા. અને ૧૮૯૧માં યુકાપેરટની હંગેરીઅન ઓપેરાનો
ડીરેક્ટર નેમાવા જેટલી કીર્તિની ટાંચે તે પુગ્યો. રજપુતને કસી
જેવા માટે અફિમની ગોટી છે, ગવૈયાને કસી જેવા માટે રાગણી
જાંજોટી છે, ગમારને કસી જેવા માટે ભાંગની ગોટી છે, તેમ માથુ-
સને કસી જેવા કાળે મુસિખત એક અચ્છી કસોટી છે. જેઓ
પોતાને મદદ કરે છે તેઓને માલેક સ્હાય થાય છે. (God helps
those who help themselves.)

ધટે નહિ મરદને કે ગમથી ખાય હાર,
ધટે નહિ મરદને કે રડે જેમ નાર.
મરદ તેજ પુર દાનાવ કે આફત સોશે,
ગંજ તેનેજ મળશે જે રંજ જોશે.

*

*

*

હાથની ઉપર હાથ:—

તુલસી કર પર કર કરો, કર તર કર ન કરો;
જો દિન કર તર કર કરો, ઓ દિન મરણુ કરો.

સખાવત કરતી વેળાએ એક ધર્મિ પુરુષ પોતાનો હાથ કુદરતી
રવેસે ઉપર રાખે છે, અને લાભ લેનાર વળતા અવેજમાં પોતાનો
હાથ નિચે ઝિલે છે. આ સમજ આધારે કવિ કહે છે કે, ઓ તુલસી!
કોઈના (કર) હાથની ઉપર તારો હાથ મૂક, પણ તેથી ઉળટી રીતે

ના મૂકું; જે કમળપત્ત દિવસે કોઈના હાથની નિચે હાથ મૂકવાનો તારો સમો આવે, યાને બિખ માંગવાની હાલતમાં તું આવી પડે, ત્યારે આ અવનિમાંથી આખર થવું પ્રમાણ છે.

અકબર બાદશાહે એક વખત બિરબલને પુછ્યું, “બિરબલ, કોઈ વસ્તુ બીજાને આપનારનો હાથ હમેશ ઉપર રહે છે, અને તે લેનારનો હાથ સદા હેઠળ રહે છે, એ ખરું છેની?” બિરબલે જવાબ દીધો, “નહિ નામવર, સહેજ ખોટું!” આ સાંભળી અકબર અચ્ચો પામ્યો ને ખફા થયો. બાદ બોલીદરાજ બિરબલ ઠડે કલેજે બોલ્યો, “ખુદાવંદ, બીજાને તપકીર (snuff) આપનાર ઇસમનો હાથ બાખ-સુસ નિચે જાય છે, અને તપકીર લેનાર પોતાનો હાથ ઉપર ધરે છે.” આ ઉત્તરથી અકબરના ગુસ્સાનો જુસ્સો નરમ પડ્યો, અને બિરબલની હાજરજવાબીના તેણે વખાણ કર્યાં.

*

*

*

પરનારીની પ્રિતમાં પરનર પાયામાલ:—

વેશ્યાકે મિલેસો, કદર ઘટ જાય સખી;
 શિખ માન મુર્ખ, મઝા યામે નહિ પાવેગો.
 આતશ બિમારી સખ રોગ હોય યાહીસો;
 બને નહિ જતન તું, પિછે પિછતાવેગો.
 ધર ઇમે બાળ દઈ, તોહી કિરતાર નહિ;
 જહી દુઃખ દેગો, સુખ તુંબી નહિ પાવેગો.
 કહે કવિ ગંગ, સમજ ગંવાર મનમાંહી;
 પુછે ભગવાન, જવાબ જાકો નહિ આવેગો.

વેશ્યાને ત્યાં પગ મુકનાર ઇસમ પોતાની તમામ આગર ઇજ્જતની ધુળધાણી કરે છે. મુખીઓએ શિખાગણ્ય લેવી ઘટે છે કે, વેશ્યાના સંગમાં કશી મોજમજ મળનાર નથી. વેશ્યાની યારી બદલ તરેહવાર ગર્મિના આજરોમાં માણસ સપડાય છે. તેના કશા ઉપાય કારગત લાગતા ન હોવાથી આયદે બહુએ સંતાપ થાય છે. તેનું ઘર બળી જાય છે યાને તેનું તમામ સત્યાનાશ વળે છે, અને ધર્મર તેનાથી અળગ થાય છે. પોતાની સ્ત્રીને એવકા થઈ તેને રંજીદા કરનાર કદી સુખી થવા પામતો નથી. એવા અપટોને ખુદાની જનાજમાં લાજવાય બહુ રંજીતું પડે છે.

સ્ત્રીનું સ્વરૂપ તે ભગવાનની અપાર લિલાનું એકરૂપ છે. હવે, ભગવાનની લિલા તો આણુ આણુ સૌંદર્યથી ભરેલી છે. ઘાસની તણબલી એક ઉંચકી જો તો શું કામળ અને પ્રિય તે દીસે છે! જૂમિ ઉપર પેટ ધસી માલતી એક તુચ્છ કાળી કીટી પણ ઉપાડી જો કે કેવી કામળ વદનની અને મોહક ચંચળતાભરી છે! તો પછી સ્ત્રી જો આ અવનિ ઉપર સર્વોત્તમ અવતાર છે તે મનહર ક્રાંતિથી ભરી હોય તેમાં શું નવાઈ? પણ સ્ત્રીની ક્રાંતિથી ચળિત થઈ પુરૂષે સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કરવાનો નથી, પણ એ ક્રાંતિના ઉત્પન્ન કરનાર પરમાત્માનું સ્તવન કરવું તેને ઘટે છે. વળી, રસ્તે કોઇનાં જવાહીર કાંકરાની પેઠે વેરાયલાં પડ્યાં હોય તોપણ જો એ જવાહીરનો ધણી નહિ તેને તે જવાહીર ઉંચકવાનો અધિકાર નથી. તેમ ભગવાનની લિલા તો સર્વત્ર પથરાયેલી છે, પણ તેથી અધટિત રીતે તેના ભોગી થવા મનુષ્યને અધિકાર નથી. જેમ કામને કા'કા, કોયલનું મીઠું ગાન નહિ; જેમ કરેણાનું શીરને સંતાપ દેનારું પુષ્પ ભાતભાતનાં રંગથી રંગીલું બની રાત્રે, પણ

ગુલાબની મનહર વાસનું તેમાં નામ નહિ; જેમ ગંદકીનું બધું ખાખો ચીયું પોતાને સરોવર કે સાગર સમજે, પણ નિર્મળ જળબધું અગાધ વિસ્તારનું સરોવર ક્યાં અને મલિન ખાખોચીયું ક્યાં; તેમ વારાંગના (વેશ્યા)નો રક્તપિતનો ભર્યો પ્રેમ ક્યાં અને શુશીલ શીયળ સાચવનાર સ્ત્રીનો સાગરથી વધુ વિશાળ અને નિર્મળ પ્રેમ ક્યાં?—વાનપ્રસ્થ.

વેશ્યાપણું જુનામાં જુની તવારીખોમાં પોતાનો દેખાવ દે છે. કાષ્ટની આગમ્ય અદારમાં સૈકામાં આ બદી - માહુદીઓમાં બહુ ફેલાયલી હતી. જેનેસિસના ૩૮(૨)આગમાં આ વાત ખુલ્લી લખાયલી છે. મુસા પયગમબરે તેના અટકાવ માટે ચોકસ આગ્રાઓ બાહેર પાડી હતી. મોત સિવાય બીજી કશી શિક્ષા વેશ્યાપણુંની તે ફર્માવી ગયો નથી. તેના કાયદાઓ ફતેહમંદ ઉતર્યા નહિ. હીરાડોટસની તવારીખ ઉપરથી અનીતિના પ્રચારના ધણા દાખલા મળે છે. કવિન્ટસ કર્ટિઅસ નામનો નવીશદો લખી જાય છે કે, બેખીસોનની ચઢતીના વખતે ખાનદાની ઓરતો હદયહાર અનીતિવાન હતી. પહેલવી અર્ધ-વિરાફનો ૬૨ મો ગ્રામ આ મુજબ છે. “મેં એક ઓરતનું રવાન જેયું કે જે એક લોહાના કાંસકા વડે પોતાની છાતી અને પેસ્તાન ઉપર જામ કરતી હતી. મેં પુછ્યું કે-આ ઓરતે શું ગુનાહ કર્યો કે એનું રવાન આવી ભારે સજા ખમે છે? સરોશ અશો અને આદર ધઝિદે કહ્યું કે, આ તે પાપી ઓરતનું રવાન છે જેણે ગેતીમાં પોતાના ધણી અને ખાવંદને ધિક્કાર્યો, અને પોતે દુષ્ટ હતી તેવીજ રહી, અને પોતાનું તન શણગારીને બેગાના મરદો પાસે ગેરકાયદે જની હતી.” વળી ૭૨માં ગ્રામમાં લખ્યું છે કે, “મેં એક મરદનું

રવાન જોયું જોનું મગજ સાપો કરડીને ખાતા હતા, અને તેની બંને આંખોમાં સાપ અને કીડા ગલીચી કરતા હતા, અને તેની જગ્યા ઉપર એક લોહાંનો મેખ ઉગેલો હતો. મેં પુછ્યું કે, આ રાખસે શું ગુનાહ કીધો કે એનું તન આવી ભારે સળ ખમે છે? સરોશ અશે અને આદર ધડકે કહ્યું કે, આ એક પાપી મરદનું રવાન છે કે જેણે ઘણી વખત ગોલામખારની કીધી, અને પુરા હવસને લીધે પારકાઓના સ્ત્રી સાથે આડો વહેવાર રાખ્યો, અને મીડી જગ્યાનથી ખીનતઓની સ્ત્રીઓને ફરેખ આપીને ફસાવી, અને તેઓના આવદોથી જુદી રાખી.

વેશ્યાની પ્રિતપર વિશ્વાસ રાખનાર છેવટે સજ્જ-ઠગાય છે. પુર હવસની મોહમળમાં લપટાયલાઓને શર્યાતમાં મળ લાગે છે, મગ એજ મગ તેઓની જલદી કળ આણે છે. આપણે હવસ ઉપ હાકમી ચલાવતા નથી તો, હવસ આપણા ઉપર સરકરાજી મેળવે છે કામદેવના મારેલા લોકો ઉભા થવા પામતા નથી. તેઓનો હવસ હઠા વેલો હતો નથી. વર્ષો તુલિક જંગલમાં જપતપ કરતા વૈરાગીઓ એજ કામદેવ વસ કરી તેમના વૈરાગને ક્ષણવારમાં નષ્ટ કીધા છે અને એક ધડીનાં સુખ સાર તેઓએ પોતાનાં લાંબા કાળનાં ત ગુમાવ્યાં છે. હવસી ધચ્છાઓને જે પોતાના તાત્યામાં રાખે તે, એ રાજ કરતાં વધુ નસિયદાર છે. આ બીની બળા અજબ ગજબ કં છે. એક વખત તેને આધિન થયા તો મરતાં છુટવી મહાલ છે. તેન સંબંધમાં નિચકી લીટિઓ યાદ આવે છે.

Vice is a monster of so frightful mien:
As, to be hated, needs but to be seen.

Yet seen too oft, familiar with her face;
We first endure, then pity, then embrace.

કવિ પોપ બદીને એક બયંકર સ્વરૂપવાળું પ્રાણી ચિતારે છે. આપણી સામે એક બહુ વહેંસી વિકાળ અહેરાવાળું જનવર આવી ઉભું રહેતાં પ્રથમ આપણે કમકમીને આંખ બંધ કરીશું. બાદ તે ખરેખર ધાસ્તી ઉપજાવનારું છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવા ચુંચી અશ્મે માંજનું તપાસીશું. પછી જરા હિંમત પકડીને ઉંઘાડી આંખોએ તેને ધારીધારીને જોઈશું. પુરા હવસના બાળમાં પણ એમજ છે! પહેલાં તે બહુ ખરાબ ધારી લેવા છતાં શારીરિક સ્વભાવ આપણને લલચાવે છે. કાઠી નહિ તો આપણાં મનમાં પાપી વિચાર પ્રવેશ થાય છે. વિચાર આપણને ગદ્ગદતામાં નાખીને પુરા માર્ગ તરફ દોરવે છે. તે માર્ગ તરછોડવાને આપણે ગમે એટલો પ્રયત્ન કર્યો છતાં શયતાનનું જોર વિશેષ ફાવે છે. બદી આમ ચાલુ ધરત્યાર માંડી રહેતી હોવાથી અંતઃકરણ કંખતું નરમ પડે છે, અને પાપ જેવું કંઈ લાગતુ નથી. સદ્ગુણ અને સાવચેતી (Virtue and Vigilance) કદી છુટાં ન પડતાં સદા સાથે રહે છે. યુનાહ અને ગદ્ગદતી જુદાં પડે છે. યુનાહનો હમશરીફ ગદ્ગદતી છે. જરા ઠાપ ખાધી કે લાલચ જરૂર સામે આવી ઉભી રહેવાની! એટલા માટે સાવચેત રહેવાની ઘણી અગત છે જેથી વ્યભિચારના ભોગ થઈ પડાય નહિ. વ્યભિચારમાં ગિરફતાર થયેલો આહમી પોતાની ખરબાદી કરે છે એટલુંજ નહિ પણ તે પોતાની આસપાસનાઓને મલા મોહકાણું મુળ થઈ પડે છે. “બોમ્બે સેનિટરી એસોસિએશન” તરફથી તા. ૬ દી માર્ચ ૧૮૧૭ ને દીને પ્રિન્સેસ ઓફ મધેનાં સેનિટરી ઇનસ્ટીટ્યુટમાં ગર્મિને

લગતાં દરદોના અટકાવ કરવાના સવાલ સંબંધી સ્થાનિક તખ્તીઓની
 બેઠાવવામાં આવેલી કોનફરન્સમાં મુંબઈના પ્રોલિસ સર્જન ડોક્ટર
 પોવેલે જણાવ્યું હતું કે, આ દેશનાં બાળકોમાં અચ્ચપણથીજ જન્મતાં
 ની સાથે અંધાપો દેલાવાનો રોગ લખોની સંખ્યામાં લાગુ પડે છે,
 અને તે મોટે ભાગે બાળકોની માતાઓમાં દેલાયક્ષા “સીરીલીસ”ના
 ખુરા રોગને આભારી છે. આ પ્રમાણે માતાઓનું પાપ આપડાં બચ્ચાં-
 ઓને નડે છે. રાવ જહાદુર મુકરજીએ છેલ્લી “ઇન્ડીઅન મેડિકલ
 કોનફરન્સ” મધે એક નિબંધ વાંચતાં એવી વાત વિદિત કરી હતી
 કે, આખાં બંગાલમાં સાત લાખ અપંગ બાળકો પોતાના માઆપને
 લાગુ પડેલા ઉપક્રા આભારનો ભોગ થઇ પડ્યાં હતાં. પરનારીની
 સંગતમાં પડેલા પુરષોને કખીરજી કહે છે કે—

નારી કાળી હજળી, નેક વિમાસી જોય;
 સખલી ડારે ફૂંદમે, નાશ કરે સખ કોય.
 પરનારી જેરી છુરી, મત લગાવો અંગ;
 રાવનકે દસ શીર ગયે, પરનારીકે સંગ.
 પરનારી પ્રત્યક્ષ છુરી, જાણે મિરલા કોય;
 નાહિ પેટ માહિ મારીએ ગધ સોનેકી હોય.
 પરનારી એસી છુરી, જેસી લસનકી ધાન;
 જો કોઇ ઇસકા સંગ કરે, પ્રગટ હોય નિદાન.
 જેસા પ્રેમ પરનારીસે, એસા હરસે હોય;
 સાધયાંકે દરબારમે પદલા ન પકરે કોય.

એક બલો આદમી વમાસણુ કરી જોશે તો તેને માક્ષમ પડશે કે, સ્ત્રી કાળી યા ગોરી હોય છતાં, તેની મોહમાયામાં લોકો એક-સરખા ફસીને ખસ્તેખુવહાર થાય છે. પારકી સ્ત્રીને ઝેરી તિક્ષણ ચાકુ સમાન લેખી, તેનો કાંધએ સ્પર્શ કરવો નહિ. ખુદ રાવન જેવાનાં દશ માયાં પરનારીની સંગતમાં લડી ગયાં. વિરલાઓ પરાધ સ્ત્રીઓને છરીના જેવીજ સમજે છે. છરી સોનાની હોય તોએ, કાંધ તેને પોતાના પેટમાં મારતું નથી. ખાધેલા લસનનો કંપારી ઉપખવનારો વાસ મોહ માટે બાહર પડવા વિના રહેતો નથી તેમ, પરસ્ત્રી સાથે કુસંગ કરનાર આયદે ઉઘાડો પડીને પોતાનું સ્વસ્ત્ર ખોલી બેસે છે. પરનારીના પ્રેમમાં એક લંપટી જેટલો તલ્લીન થાય છે તેટલો પ્રેમ પરમેશ્વર પ્રત્યે તે ધરાવે તો, કાંધએ અટકાવ અર્થાત અલવલ હાની વગર સુખરૂપ દાદારજી ઘરનારમાં તેનું જવું થાય.

કુંડલી આ.

નારી કાળી નાગણી, ડંસે રાખી ખાર,
મરણ પમાડે માનુની, ધિક્ક ધિક્ક પરનાર.
ધિક્ક ધિક્ક પરનાર, આગર કમી કરાવે,
કરી બહારથી પ્યાર, યારને જરૂર ફસાવે.
પરનારી ખારી ગણી, બણીએ ભુંડી નાર,
ડરીએ દેખી દુરથી, જરા ન જાણી સાર.
જરા ન જાણી સાર, જાર નવ કરીએ વીરા,
જશે ગાંઠનો ગર્થ, પિંડમાં પડશે કીડા.

પાનરી પીડા કરે, હરે અંગતું જોમ,
 નરનારી નિંદા કરે, ખરે બગાડે કોમ.
 ખરે બગાડે કોમ, માનમાંથી નર જાશે,
 અરે કુંડીને ચાર, અંગ ફાલી નિજ ખાશે,
 બણે ભવાની આમ, મનુષ્યને નાખે મારી,
 ગુમાવે જગ જન્મ, નાગણી કાળો નારી.

જમતને જે જોએ છે તે નિચલી કિસમની નમુનેદાર પાકમદ
 પરનારીઓ। દિનમહમદ ઇસાક નામનો એક મેહોમેદન મુંબઈ મધે
 મદનપુરામાં રહેતી પોતાનીજ જાતવાળી ફાતમાબાઈ નામની તેવીસ
 વર્ષની જવાન પરણેલી ઓરતને હાથે તા. ૩ જુન ૧૯૨૦ને દિને
 બચંકર રીતે જખ્મી થયો હતો, તેણીની પડોશમાં તે રહેતો હતો. ઉપલા
 દિવસે મધરાતે તેણીને પોતાના ઓરડામાં એકલી સુતેલી જોઇને બિ-
 ચાર કરવાના વિચારથી તે તેણીના કમરામાં ધુસ્યો. બાઈપર નિચ હુમલો
 કરવા ગયો કે તરતજ તેણીએ પોતાના જાતી બચાવ અર્થે અને
 હોરમત સાચવવા ખાતર તેને છરી ધોંચી ધાલી. પરિણામમાં બાઈસ્વણે
 તે મરણ પામ્યો. હાઇ કોર્ટની ફાજદારી સેશન્સમાં તેણીની તપાસ
 ચાલતાં, નામદાર જડજી મી. સી. એચ. શિતલવડે તા. ૧૨મી જુલાઈને
 દિને તેણીને કાયદાતું પવિત્ર રક્ષણ આપી ધજગત સાથે છોડી મુકી.
 આ મુકદમાએ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે, એક નિરાધાર ઓરત ઉપર
 જાસ્તી ગુજરનાર મુજી જીવંથી માર્યો જાય તોએ તે પાકદામન
 ઓરતને ફાંસીતું કર લાકડું લટકાવી શકે નહિ. કોઇ બદમાશ લાજ
 લુટવાની કંગાળ કોશેશ કરે ત્યારે પોતાનાં સ્વમાન અર્થે તે ખુબખબરે

એક નિર્દોષ નાર ઠાર મારે તેવા કબજા સંજોગો વચ્ચે કોઈપણ કાયદો
તેણીને સજા કરવા તૈયાર નથી એવી પુરવારી અદાલતે આપીને
નેકબસલત ઓરતોને જાયાવની એક ઢાળ ગોચા એનાયત કરી છે.
ફાતમાનો પતી મહમદ સીદીક જેલમાં આવી ગાતો હોવો જોઈએ કે—

નાર જાકી પતીવ્રતા, વોહી શાદ જગમે.

શાદ જગમે, વોહી આપાદ જગમે.—નાર૦

નારી પતીવ્રતા જાકી, વાકો સ્વર્ગદેવ જીતેજી,

લખપે હોગી, ના ફિરયાદ જગમે.—નાર૦

પાછા જો યિવજા નારી, જીતેજી નફ હય ભારી,

સમપત હો સારી, યરઆદ જગમે.—નાર૦

*

*

*

અકબરને નસિહતની અસર:—

There are many things I could relate,
But fearing to be rude,
I will not tax your patience,
But briefly will conclude
With this advice, "Just act upright,
And no deception try;
Whate'er you do, do openly,
And not upon the sly."

(Browning.)

એવી ધણીક ખારીક બાબતો છે કે જેનું તમે આગળ હું બ્યાન કરી શકું, પણ એમદબ્ધ થઈ પડવાની બિહિરને લીધે તમારી સમુદ્ધીપર ત્રાપ ન મારતાં ટુંકમાં એટલીજ શિખામણુ સાથ પ્રદાનિશ કે, “તમે પ્રમાણિકપણે ચાલજો, અને દાવપેચ રમવાથી દુર રહેજો; જે કાર્યો તમે કરો તે કાલબાજ નથી એવી મક્કસદમી તેને બહેસત આપજો.”

“કાવ્ય વિનોદ”માં જણાવવા પ્રમાણે એક ફકિર, બાદશાહ અકબર આગળ આવી બોલ્યો કે, હજાર દાન પુન્ય. મકિત અને ધર્મ કરવા કરતાં, કોઇનું દિલ, મન વચન અને કાયાથી ન દુઃખાવવું, તેના સર્ખું હંચું પુન્ય ખીજું નથી. કદ બાદશાહ એ પ્રમાણે વર્તવા નથી, અને ચાલ્યા ગયા.

બેત.

આપેથે ઇસિ બાગમે, ખાલી દામનકો લે ગયે;

ખાક સરપર, દાધ દિલપર, સિના ગિરયાં લે ગયે.

‘દુનિઆરૂપી આ બગીચામાં ધણુ માણસો આવ્યા, અને પુન્યની કમાઇ કર્યા વગર ખાલી બોળો લઇને પાછા ગયા; (બાગમાંથી કાંઇ મેવો છેડા [દામન] માં બાંધ્યો નહિ.) જે કાંઇ લઇ ગયા તો સંસારની ધુળ માથાપર, અને મતલબ ન સરવાથી દિલપર દાધ, તથા બળેલી (ગિરયાં) છાતી (સિના) સથે પાછા ગયા.

આગળ ચાલતાં ફકિર, હિંદુ-મુસલમાનોનો બેદ કાઢી નાખી સમાન દ્રષ્ટિથી વર્તવાને બાદશાહને શિખામણુ દીધી. આ સાંભળી અકબરનાં દિલપર મોટી અસર થઈ, અને દરબારીઓને કહ્યું, “મને

એવો રસ્તો બતાવો કે પ્રજના દિલમાં મારા પ્રત્યેનો અપુવ પ્યાર વાસા કરે.” આથી પ્રથમ બિરબલ બોલ્યો, “મહારાજ ! ફકિરનું કહેવું બરાબર છે. હિંદુ યા મુસલમાન, કીડી યા કુંજર (હાથી) સર્વે ખુદના બંદા છે, માટે સગાન ભાવ રાખવો જોઈએ. જે બાદશાહ રૈયત રૈયતમાં બેદ રાખે છે, તે ફના થાય છે. અન્યાય આપવો અને પક્ષ કરવો એ ખુલ્લી બેઇમાની છે.”

શએર.

ન કરના પક્ષ કિસીકા, ન હોના બેઇમાન;
રખકે દિલમે ખોફે ખુદા, ખુશ કરના હર ઇન્સાન.

કોઇની તરફદારી કરવી નહિ, તેમજ પોતાના ધર્મથી આડા જઇ બેઇમાન થવું નહિ; અંતઃકરણમાં હમેશાં ધર્મરતો ડર રાખીને નાતજતના ફરક વગર હરેક માણસને ખુશ કરવો.

ગા પછી મુલ્લાં ફઇઝી બોલ્યો—

શએર.

મત કર કિસીપે ઝખરદસ્તી, કિસીકા દિલ દુઃખાના નહિ;
અલ્લાને તુજકો શાહ કિયા, ફિરબેઇન્સાફ હો જના નહિ.

કોઇપર જુલમ ગુમરવો નહિ, તેમજ કોઇનું દિલ રંજીદા કરવું નહિ; પરમેશ્વરે તુને શાહ બનાવ્યો છે, તો કદિ પણ તારે ખોટા ઇન્સાફ કરનારા થવું નહિ.

બાદ ખાનાનખાને લલકાયું—

૫૬.

રહે મહોત્ત રૈયતસે જો, તુમ ટોળો ગરીબો;
કાકલવો જીગર તુમ છોડો, વ અસલકો દેખો;
હસી દમ હોગી મહોત્ત, કરો જમ અદલ તુમ.

જો તમો રૈયતનો પ્યાર મેળવવા ચાહતા હો તો, પહેલાં ગરીબોને શોધી કાઢો; તેઓનાં કકળાત કરતાં જીગરનાં દુઃખ દુર કરવાનો અસલ નિયમ અખત્યાર કરો; તમો ચોખ્ખો ન્યાય આપવા લાગશો કે આખી દુનિયાનો પ્યાર તમો સંપાદન કરશો.

હવે અખોલક્રમ્મે હમેયુ—

કાસિં.

મ બાશ દર પથે આઝાર હરથે ખાહી કુન;
કે દર શરીઅતે મા ગયર અઝ ઇન ગોનાહી નીસ્ત.
દેલ એ દસ્ત આવર કે હજ્જે અકબર અસ્ત;
અઝ હઝારાં કઅમે યક દેલ ખુશતર અસ્ત.

દુનિયામાં તું ચાહે તે કર, પણ કોઇને દુઃખ દેવાની કોશિષ કરતો નહિ; અમારી શરીઅત (ઇશ્વરી આજ્ઞા)માં આ કરતાં ખીજો કોઇ મોટો ગુનાહ નથી. સામાનું ફિલ હાથમાં લેવું યાને તે જીતી લેવું એ પુન્ય, હજ્જ-અકબર બરાબર છે; (નોંધ-મકકામાં મોટામાં મોટી હજનો દિવસ તા. ૯ ઝીલહજ્જ મહિનાનો હોય છે, પણ તેજ તારીખે શુક્રવાર તો થયે વર્ષે આવી જાય છે. ઝીલહજ્જ મહિનાની તા. ૯ મીને શુક્રવારે જો હજ માય છે તેને હજ્જે અકબર કરીને

કહે છે.) એક માણસનાં દિવને વધારે ખુશી કરવું તે હજારો મકકા શરિકની હજ કરવા કરતાં પણ વધારે કિમતનું છે.

અમોઝફતના સખુન-

ઉદુ.

ખુદા રહમ કરતા નહિ ઉસ શાહપર,
ન હો રહમો એન્સાફ જરફે જેગરપર.

ખી અદલીસે આફત પડે કિસ બશરપર,
પડે ગમકા સાયા ઉસી પાદશાહપર.

કરો મહેરબાની તુમ અહલે ઝમીપર,
ખુદા મહેરબાં હોગા અરશે બરીપર.

જેનાં દિલમાં દયા અને ન્યાયબુદ્ધિ નથી, તેવા પાદશાહ ઉપર પરમેશ્વર પણ દયા કરતો નથી. જેરખન્સાફથી કોઈ આદમી (બશર) પર આફત આવી પડે છે, તો તે જે રાજ્યમાં રહેતો હોય ત્યાંના તેવા અન્યાય પાદશાહપર હમેશાં દિલગીરીનો છાયો પડે છે. આ જમિન ઉપર રહેવાવાળા સર્વે જીવોની ઉપર તમો મહેરબાની કરો, તો ઇશ્વર સ્વર્ગનાં મકાન (અરશે બરી) માં તમારીપર મહેરબાન રહેશે-તમોને સુખી કરશે.

દિવાન ટોડરમલ આ મુજબ વદે છે-

પદ.

અય શાહ અદલ સખકા સખ રોજ કરીએ;
જતને પ્રાણી હૈ એ ખુદાકે, સખીકે દુઃખકા હરીએ;
અદલ કમા કર નૌશીરવાંકા, બવસાગરસે તરીએ;

ધસ દુનિઆમે કો નહિ અપના, ઇસ્કો ચિતમે ધરીએ;

પક્ષ કરો મત રામ કિસીકા, ખોડે ખુદસે દરીએ.

ઓ પાદશાહ ! બધાની સાથે હરહમેશ ન્યાયથી વર્તવું જોઈએ; જેટલાં પ્રાણીઓ છે તે સઘળાં સાહેબનાં પેદા કરીધેલાં છે, મારે તે બધાનાં દુઃખ મટાડવાં જોઈએ; અસલી ધરિની પાદશાહ નૌશીરવાનના જેવા અદલ ઇન્સાફી થવું જોઈએ, કે જેથી આ સંસાર સમુદ્ર તરીને મોક્ષ જવાય; આ દુનિઆમાં આપણી કોઈ ચિજ નથી, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ; રાજા ! (હિંદુ કે મુસલમાન) કોઈની જરાએ રૂપ રાખવી નહિ, તેથી ખુદ ખદા થશે એવો ડર દિલમાં હમેશાં રાખવો જોઈએ.

આ સઘળી કુંદર શિખામણુ સાંભળી અકબર પાદશાહ બહુ ખુશી થયા, અને એવી નીતિ ધારણુ કરવાને નિશ્ચય કર્યો. ફરી પુછ્યું કે, કોઇને આ સંબંધમાં વધુ કહેવું હોય તે બેલાશક મુખેથી કહેવું-હું હરજેઝ ગુસ્સે થઇશ નહિ." આથી રાજા કોકલલાસ બોલ્યા-

પદ.

જે તુમ અદલસે કરો પાદશાહી, પ્રજાબી રહેગી સીરકો ઝુકાઈ;

પક્ષ કરો ન કિસીકા રાઈ, કાયમ રહેગી સદા પાદશાહી;

હઠ ધર્મકો ત્યાગોજે તુમ, રહેજે અમનસે સદાઈ.

જે આપ ન્યાયથી રાજ કરશો તો, આખી પ્રજા આપને સર ઝુકાવી નમીને ચાલશે; રાજા ! કોઇનો પક્ષપાત કરવો નહિ, તોજ આપની પાદશાહી કાયમ રહેશે; મારો ધર્મ ખરો અને તારો ધર્મ ખોટો એવી તકાલી હઠ આપ છોડશો તો, હમેશાં આનંદમાં રહેશો.

સેવરે સર્વેને શાખાશી આપી બાદશાહ બોલ્યા:—“બુદ્ધા કુલ આલમનો પ્રભુ છે! મહારાજ યા મકાર એ સર્વેનો સરજનાર એજ એકલો છે!”

*

*

*

પ્રતની જીત-પ્યારમાં હાર:—

પ્રેમ જીવાડે ખેલમે, અહમદ ઉલ્લી રીત;
જીતેલીકા હારીઓ, હારેલીકી જીત.

પ્રેમરૂપી જીગારની રમતમાં ઉંધી રીત હોય છે. પ્રેમને જે જીતેલો સમજે છે, તે પુરૂષને હારેલો ગણવો; અને જે પોતાને હારેલો સમજે છે, તેજ ધણી ખરેખરો જીતેલો છે.

પ્યારને ખાતર ઇન્સાને આ અવનિમાં શું નથી કર્યું? એજ અઢી અક્ષરી શબ્દને ખાતર હવે પછી તે શું નહિ કરશે તેનો કંપાસ કરવો કઠણ છે. જ્યાં પ્યાર નહિ ત્યાં સુખ નહિ; જ્યાં પ્યાર નહિ ત્યાં સંસારસુખની આનાદિ સિકળ નાખુદ થયલી માલમ પડે છે. પ્રેમના જેવું બંધન બીજું કશું નથી. જેમકે ભમરો વાંસને વિંધી નાખે એવી તેની શક્તિ હોવા છતાં પ્રેમને વશ પડવાથી કમળમાં સાંજની વખતે બંધ થઇ ગયો હોય તોપણ તે કોમળ કમળની પાંદડી કાપીને બાહર નિકળી શકતો નથી. એક પ્રિયા પોતાના હારેલા પ્રતીને કહે છે કે—

પ્રિતમ પ્યારે આપ બસોગે, સાત સમુદ્ર પાર;

વ્હાંબી કુખત બુડત આઉં, હેત ન જઈ હાર.

ધારનો એવો અથંગ પુરાવો મિસ ચિક નામની જ્યોર્જ્યાની એક શ્રિમંત ખુશસુરત કન્યા આપણને પુરો પાડે છે. તે એક સારી ગુંજસનાં ગ્રહસ્થ ઉપર મોહિ પડી હતી, પણ તેણીનાં માથાપે ખાનદાની મગરૂરી વચ્ચે આણી તેની સાથે પરણવાની પરવાનગી આપી નહિ. આથી બંનેએ ગુપચુપ ન્હાસી જવાનો ટાગડો રચ્યો; લેકિન એ વાત તેણીનાં માથાપને કાને પડી જવાથી સાવચેતી દાખલ તેને નગ્ન કરી એક ઓરડામાં પુરવામાં આવી. તેનો આશક મીં બુકનન આ હકિકતથી વાકેફ થતાં મોટરકારમાં સિડી મૂકી તેના બંગલા આગળ એક રાત્રે હંકારી જઈ બારીમાં પથરા ફેંકવા લાગ્યો જેનો સાદ સાંભળી તે જગી ઉઠી, અને બારીએથી બહુજ ધિમા અવાજે ઉત્તર વાળ્યો કે તે પોઆરાં માપી જવા તૈયાર હતી. પણ તેનાં આંગપર કપડાં હતાં નહિ. ઉપાયમાં મીં બુકનને અંદર એક ધાબળી નાખી, જે ઓઢીને તે બારી વાટે સિડી મારફતે નિચે ઉતરી. તેઓએ તે પછી પેલી મોટરકારમાં બેસી એક દેવળ તરફ હેયું લીધું જ્યાંના પાદરીએ બરી બામદાદમાં તેમના લગ્ન કર્યાં. બાદ આ બહાદુર બેટીએ એક ટેલિફોન મારફતે પોતાનાં માથાપને ખબર આપી કે તેઓ પરણ્યાં હતાં, અને જો તેઓ તેનાં વચ્ચે મોકળી આપશે તો મોટી મહેરબાની થશે. આ સમાચાર સાંભળી બીજું કાંઈ પણ કરવું અશક્ય માલમ પડતાં, માથાપે કપડાંની પેટીઓ તેના પર રવાના કરી. ગદલામાં સહવારના નાસ્તો લેવા અગાજી તે પોતાના ખાવિંદ સાથે બાપીકાં ઘરે જઈ તેમનાં ગુફણે પડી, અને અસલ પ્રિતી પાછી સંપાદન કરવાને શુભાગ્યે સામર્થ્યવાન થઈ. આવો ઉછાછળો અખત્રો આપણી હિંદી ઓરતો અજમાવવા જાય તો કેવી ગરમા-

ગરમ “બીરકોટ” ઝિણે ? દરેક પ્રજાની રહેણીકરણી અને વિચારઆચારમાં બહેળો ફર રહે છે એટલું અવશ્ય યાદ રાખવું ! એક જ કોમને લગતાં લયલા મજનુનો વચ્ચે થયલાં આવાં લગ્નો કરતાં, “ધ્યાર ન જીવે જાત કજાત” વાળી અસલથી ચાલતી આવેલી કહેતીના કાંઈ બનાવો ખચિત વધારે ધ્યાન ખેંચતારા થઈ પડે છે. રાણપુર જે અમદાવાદ જિલ્લામાં આવેલું છે ત્યાંનો એક ઉંચ કુળનો વાણ્યો થોડુંક પર એક ખુબ્બ ભંગિયણ સાથે ધ્યારમાં પડવાથી ભંગિ બની તેની સાથે પરણી બેઠો. મહાજનમાં આથી બારે હોહાકાર થઈ રહ્યો, અને કલેક્ટર સુધી ફર્યાદ કરવામાં આવી કે એ ભંગિયણે વાણ્યાને બંદ કરી મૂક્યું છે માટે તેને દેશપાર કાઢવી ! કલેક્ટર કુદ્રતી રીતે આખતમાં કાંઈ દાદ લઈ શક્યો નહિ. તેમ પેલા વાણ્યા-ભંગિએ લોકોના ટાણાટપલાથી જરાએ ડગમગ્યા વગર ન્યાત બાહર રહી પોતાની પ્રિયા સાથનો સંસારસંબંધ ચાલુ રાખ્યો. “મિયા માંદા ને તંગરી ઉંચી” તેમ, આ વઠોલ તરફથી રૂપ્યા સો ઉગાણીના નહિ મળ્યા ત્યાં તુલિક પેલા ભંગિઓએ પણ પોતાની નામિયી ન્યાતમાં તેને દાખલ કર્યો નહિ. આપણા નવરંગી પારસી આશકો આ વાણ્ય કરતાં બેશક ચઢ્યાતા ખવાસના, કોમાભિમાની, અને ધર્માભિમાની તો ખરા ! સારાં કુળની જીવદીન ઓરતો સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાવા છતાં, તેઓ પારસી જરથોસ્તીઓ દાખલ પોતાને ઓળખાવવાનું ચાલુ રાખી પરાયો મહાજન કવચિતજ અંગિકાર કરે છે-પછી મરને અન્નેમન તેઓની ખાયડી અને બાળખચ્ચાંઓના કોમી હકંઈલાકા નાકખુલ કરે !

આ વિષય સાથે અતલગનો સંબંધ ધરાવતું બીજું મથાળું “ધ્યારમાં હાર” કરી છે, જે કેમ મળે છે તે હવે આપણે જોઈશું.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના મિસાસાવરી પરગણાની છુટાછેડાની અદાલત (Matrimonial Court) માં મિસિસ કેગ નામની એક બાઇએ પોતાના ધણીથી તલાક (Divorce) મેળવવાની અજ નોંધાવી, અને તેનાં કારણમાં જણાવ્યું કે તે તેના ધણીના આતી લાડથી કંટાળી ગઇ હતી. તેનો ધણી તેનો પડખો બોલ ઉંચકી લેતો તેથી તે તેને ધણાં નયનાં મનનો લાગો હતો, અને એવો પોતાનાંદાસ ધણી તેને પસંદ ન હતો. આ સંબંધી પોતાનું બચાવનામું રજુ કરતાં મી. કેગે કોર્ટને જણાવ્યું કે તેણે લાડ લડાવ્યો એમાં તેણે ભુલ કીધી તો ખરી, કારણ તેની બાયડીને સાવકો બાપ તેને (સાવકી દીકરીને) સદા ત્રાસમાં રાખતો હતો, અને તેના બોલવાપર જરાએ ધ્યાન આપતો ન હતો. આથી લગ્ન પછી થોડો વાર તો તેની બાયડીને તેની સોજત અગ્નિ લાગતી હતી; પણ તે હવે કંટાળે છે અને એકનાં ઝાડ જેવો ધણી માગે છે તો, તે એક લાયક જગાપર એક જેવા ધણી સાથે તેણીને “ઇંટ્રાડયુસ” કરાવવાને ઇતિજાર છે. યાને, લાડ લડાવવા બદલ તે હવે તેણીને કુંડીપાક, કેશરીપાક, મેઢીપાક અથવા લાડવા જે બેઇએ તે જમાડવા સરો-ચશમથી તૈયાર છે. ખુદ એવી Courtship, એવી ધણિયાણી, અને એવા ધણીથી સર્વેને પનાહમાં રાખે !

*

*

*

રહ ગયલી રંજ-ફિરદોસી અને સ્પેનસર:-

બેત.

યુ ફેરફરસી અંકર ઝમાનહ નમુદ,

અદ આન ખુદ કે અખ્તશ જવાનહ નમુદ.

આ જગાનામાં ફિરદોસી જેવો કવિ કોઇ હતોજ નહિ, મગર કસુર એટલીજ હતી કે તે ભાગ્યશાળી ન હતો.

પારસીઓના પુન્ય પ્રતાપી કદીમ પાદશાહો, ધર્તિના ધુમ્મવનારા પહેલવાનો તથા નામાંકિત ન્યાગાનોની તવારિખ, નેકીનીતિ, કીર્તિ, દાનાઇ, દુરઅદેશી, જહોજહાલી, તેમજ તેઓના શુરાતન અને ઉમદા સદગુણોને રંગિન અને રસિકાં કાવ્યમાં જગઆશકાર કરનાર શાએરોના સરદાર અબુલ કાસમ મનસુર ફિરદોસી તુસી, પાદશાહ મહમુદની મુલાકાત આખરે કેમ લઇ શક્યો હતો તે આપણે પહેલાં પુસ્તકમાં જોઇ ગયા. આજે તેના ખીજા ભાગમાં ઉતરીશું. ફિરદોસીની ચખ-રાકી, કાબેલ્યત અને જહોળાં જ્ઞાન બાબે શાહની સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ ત્યારે શાહનામાની આખી કેતાબ દિલશાદ એતખાલમાં લખવાનું કામ તેને સોંપવાનો શાહે ઠરાવ કીધો, તેણે પોતાના વડા વજીર હસન મએમંદીને ફર્માવ્યું કે તમામ કામ પુર્ણ થાય ત્યાં તુલિક દર ૧૦૦૦ એત માટે ૧૦૦૦ સોનાના સિક્કા ફિરદોસીને આપતા રહેવું. બોગ ફિરદોસીના કે આમ કટકે કટકે રકમ લેવાનું પસંદ ન કરતાં સેવટે તે એકદમ સામટી મેળવવાનો ખ્યાલ તેને સુઝ્યો. ત્રીસથી વધુ વર્ષની ભારે ઝહેમત પછી શાહનામું પુર્ણ કરવાને શાયર આપદે શકિતવાન થયો જે લગભગ ૬૦,૦૦૦ એતોનું બનેલું હતું. મહમુદનો આ વડો વજીર ધણો તુમાખી, કિનાકપટથી પુર, અને માનપાનનો અતી અભખરો ધરાવનાર હતો. તે ખુદ પોતાને એક ખીજે તાજવર સમજતો હતો, અને તેથી લોભની અગ્નિમાં આંધળો બની એવું જોવા ચાહતો હતો કે, સર્વે નાહના મોટા અમલદારો અને અધિકારીઓ તેને આખરે મજબૂતથી નવાજે. તેની એવી હલકી ઉમેદ બર લાવવાને ફક્ત ફિરદોસીએજ

સાદ ના પાડી હતી. હવે દાવ ઠીક લાથ આવેલો જોઈ હલકાઈની હવાપર ઉધરેલા એ કપડી કારગાએ મહમુદનું મન ફેરવી નાખ્યું, અને ૬૦,૦૦૦ સોનાના સિક્કાને બદલે તેટલાજ રૂપાના સિક્કા ફિર-દોસીને પ્હોંચાડ્યા. સિક્કાઓથી ભરેલી થેલી શાએર માટે આવી લાગી ત્યારે તે હમામખાનામાંથી બાહર નિકળતો હતો. તેમાં શું ભરેલું છે તે જાણનાંજ શાએરે ગુસ્સે થઈને તેમાંથી ૨૦,૦૦૦ સિક્કા થેલી ઉંચકી લાવનારાઓને ઠેંચી આપ્યા, ૨૦,૦૦૦ હમામખાનાના માલિકને આપી દીધા, અને બાકીના ૨૦,૦૦૦ ત્યાં સર્પત વેચવા ખેઠેલા ફિકા નામના શખ્સને ખેરાત કર્યા. શાહનું આ મુજબ અપમાન કરવા પછી શાએરે શાહનામાનાં સેવટનાં પ્રકરણમાં પોતાની વર્ષો સુધીની વ્યર્થ ગયેલી મહેનત માટે નિચે પ્રમાણે અફસોસ કર્યો.

ખેત.

ચુ સાલ અંદર આમદ બ હકતાદો યક,
હમી ઝીરે શઅર અંદર આમદ ફલક.
સીઓ પંજ સાલ અઝ સરાએ સે પંજ,
બસી રંજ ખોરદમ બ ઉમીદે ગંજ.
ચુ બરબાદ દાદનદ રંજે મરા,
નપુદ હાંસલે સીઓ પંજે મરા.
કનુન ઉમ્ર નઝદીકે હશતાદ શુદ,
ઉમીદમ બયક બારેહ બરબાદ શુદ.

બ્યારે ૭૧ વર્ષની મારી હમ્મર થઈ ત્યારે, આસમાન મારી કવિતાની અસરથી નિચે આવ્યું. ખળતો મેળવવાની ઉમેદમાં આ

જીપાંચ દહાડાની દુનિયામાં ૩૫ વર્ષ વેર મેં ઘણી રંજ ખેંચી.
 પારે મારી મહેનત ફાકટ બરબાદ કીધી ત્યારે, મારાં ૩૫ વર્ષના
 ને કાંઈએ ફાયદો થયો નહિ. હાલ મારી ઉંમર નજદીક ૮૦ વર્ષની
 ૪ ત્યારે, મારી આશા એકદમ ભેંયજમિન થઈ.

When charity demands a bounteous dole,
 Close is thy hand, contracted as thy soul;
 Now seventy years have marked my long career,
 Nay more, but age has no protection here!

(J. Atkinson.)

જણાવવું જોઈએ કે શાહનામું લખાતી વેળાએ એક અઝિઝ
 ત્ર અયાએ ફિરદોસીને બલામણુ કરી હતી કે ધરાનીઓનાં અભિરી
 હી (*Blue Blood*) ની સ્તુતી ગાવાથી તેણે હાથ ઉઠાવેો,
 રણ મહમુદ એક ગુલામનો ખેટો હોવાથી, તેને ધરાની વડીલોની
 ચ તોખમની વિગત ઘણી અનગમતી થઈ પડશે એ ચોક્કસ હતું.
 જી પોતાનાં નામને ઝાંખ લગાડવા જેવી એ બલામણુ ઉપર ક્યાન
 આપવાનું એક ખરા નવિશંદા દાખલ ફિરદોસીએ લાગમ લેખ્યું
 તું. પરિણામમાં શાએરને ઠંડો આવકાર આપવાનાં ચિન્હો રક્તે રક્તે
 હમુદ દેખાડવા લાગ્યો જેમાં હસન મએમંદીનાં કર્તુકી કારેસ્તાનોએ
 માર ઉમેરો કર્યો. પાછળથી આ શખ્સના ફિરદોસી સામેના શત્રુ-
 તની વાત શાહને કાને પડી કે તેનું દિલ ડંખવા લાગ્યું. પોતાને
 રવામાં આવેલાં અપમાનના કહેર-ક્રોધ બુલી જઈ, તેણે તુરતજ
 નાના ૬૦,૦૦૦ સિક્કા શાએરપર રવાના કરી તેને મારી બક્ષવાનો

હુકમ કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ આપસ્વાર્થિ હસનને, ફિરદોસીને મળેલી નિરશી અહેશંગતી અને ગયરઘન્સાશીનું મુળ લેખી કતલ કરાવ્યો. લેકિવ શાએર માટે આ રકમ હવે ખાક સમાન થઇ પડી. મહમુદનાં માણસો તેનાં આંગણે તે કાવી ઉતારે તેટલાં તેઓને સ્નાનના સમાચાર મળ્યા કે ફિરદોસી તુરતનોજ પોતાનો પ્યારો પ્રાણ આપર કરી ચુકો હતો. મરણનો સમય એ જણાવવામાં આવે છે કે એક દિવસે શાએર તુસ શેહેરમાં ફરતો હતો ત્યારે તેણે મહમુદ સામે જોડેલી કવિતાની નિમલી સતરો એક છોકરા તરફથી ગાવામાં આવતી સાંભળી હતી.

એત.

અગર શાહરા શાહ બુદી પેદર,
બસર બર નેહાદી મરા તાજે ઝર.

સમજાણુ.

અગર આદશાહનો બાપ હતો તાજેર,
તો સોનેરી તાજ મુકતે મુજ સરપર.

પોતાની જંગી ઝહેમતના મળેલા ધાટકી બદલાની યાદ આ સંજુનોએ તેનાં મનમાં વિજળી વેગે પાછી તાજ કરવાથી એક હાથ મારી તે રસ્તામાં બેકામ તુટી પડ્યો, અને ઘરમાં લઇ જવામાં આવતાંજ ઉમદા શકિત ધરાવનારો આ કમનસિમ કવિ ૮૩ વર્ષની પાકટ વયે સદાની શાંતિમાં સુતો.

કેટલાક આગલા-પાછલા લખનારાઓ ફિરદોસીને બાનેનમાં જરથોસ્તી ધર્મ પાળતો જણાવી ગયા છે. મીઠ વિદ્યમ રોબર્ટસન

નામનો એક ઇંગ્રેજ મંથકાર પણ લખે છે કે, Firdousee was a Moosalman, professing the creed and the tenets of the Sonnee sect—but he was suspected of being, secretly, a believer in the faith and practice of Zurdehusht or Zoroaster.

જાણીતા ઇંગ્રેજ કવિ સ્પેનસરને પણ ફિરદોસી સમાન રંજના આવેજમાં ગંજને ગદલે ગમતો ગોટ ગળતો પડ્યો હતો. જોકે તેની વિગત ઝાઝી ઝહેમતભરી રસિક કે લગ્નાણુ નથી. નાદર કાવ્યના કેટલાક નમુના તૈયાર કરી સ્પેનસરે તે ઇંગ્લેન્ડની રાણી ઇલિઝાબેથને અર્પણ કર્યા, જે ખેંચાણકારક માલમ પડવાથી ખુશ થઈ તેણીએ પોતાના વડા વજીર હોર્ડ સેસિલ (બેરન ગર્લે) ને ૧૫૦૦ રૂપા સ્પેનસરને આપવાનો હુકમ કર્યો. ફિરદોસીના સંગ્રહમાં હસન મઝે-મંદીએ ફાંચક મારી હતી તેમ, આ દાખલામાં સ્પેનસરનાં નસિયમાં તેના વેરી હોર્ડ સેસિલે આડે આવી રાણીને આ ભેટ અતી ભારે જણાવી. આથી રાણીએ ભોળવાઇને જે વાજખી હોય તે આપવા જણાવ્યું. (*Then give him what is reason!*) પણ તે વાજખી ભેટ વટિક સ્પેનસરને આખરે નહિજ મળી ત્યારે તેણે નિરાશ થઇ નિચલી કવિતા રાણીપર લખી મોકળી.

I was promised on a time,
To have reason for my rhyme.
From that time unto this season,
I received nor rhyme nor reason!

મારાં કાવ્યના બદલામાં મને વાળખી રકમ મળશે એવું વચન મને એક વેળા આપવામાં આવ્યું હતું. મगर તે લાંબા કાળથી આજ પર્યંત નથી મને મારાં કાવ્ય પાછાં મળ્યાં, કે નથી પેલી વાળખી રકમ મળી !

એક બીજી દફકિત પ્રમાણે લોર્ડ સેસિલ જેને સ્પેનસર સાથે “નાગ અને નોલિયા” જેવી પુંક્તિ આલ્યા કરતી હતી તેણે, રાશીએ રૂ. ૭૫૦૦ આપવા કહેલા તેને બદલે રૂ. ૧૫૦૦ કરાવ્યા હતા. ઇલિઝાબેથ માફક અર્થ એક સાઉથેમ્પટન પણ સ્પેનસરનાં કાવ્યો તરફ મોહિતી ધરાવતો હતો. એક વેળા તે પોતાની પ્રસિધ્ધ *Fairy Queen* નામની કવિતા આ ઉમરાવ આગળ લખ ગયો જે વાંચતાં તેને એટલો રસ છુટો કે થોડી ક્ષીટિઓ વાંચવી પુરી થાય તે અગાઉ અકેક કરતાં ત્રણવાર ત્રણસો રૂપ્યા સ્પેનસરને ભેટ આપવાને તેણે પોતાનાં માણસને રજા આપી. પણ હવે ખુદ કવિને રજા મળવાનો સમય આવ્યો. વધુ આગળ વાંચવાનું જરા મોકુફ રાખી તેણે પેલાજ માણસને તાકીદ કરી કે સ્પેનસરને બાબાખરથી બારણાંનો રસ્તો ધરાવવો ! વધુ અને વધુ વાંચીને તેની વહેવાર ખુબી આંકતાં પોતે ખાખાવર્ષો થઇ જશે એવો ભય આ ઉમરાવને પેદા હતો.

નોંધ—મોતાજતની નિયતી લીટિઓ જાહેર જરથોસ્તી મેળા-વડાઓમાં જખરાં જોમ જોશ સાથ લલકારવામાં આવે છે, અને ધરે જતાંજ ફિરદોસ્તી પ્રત્યેની ગરમાગરમ ફિદાગીરીનો પારો “*Freezing Point*” ઉપર ઉતરી પડે છે.

કીધા શાહનામાએ ઘણાને અમ્મર,
 વખાણ્યે ફિરદોસ્તી તુસી નાગવર.
 કર્યા આપણા ન્યાગાનેને યાદગાર,
 રચી સુંદર બચ્ચેતો હઝારો હઝાર.

સુલતાન મહમુદ પછી શાએર ફિરદોસ્તી તરફ જો કોઈએ પણ
 સર્યામ બેવફાઈ બતાવી હોય તો, તે શાએરનાજ અપાર આભાર હેઠળ
 મેળાયલી સમસ્ત પારસી પ્રજા છે. પારસીઓ જો હતા અને છે તે
 ફિરદોસ્તી અને તેના શાહનામાથી ! મગર તેની કદરશનાશી કિંવા
 અહેશાનમંદીમાં પારસીઓએ અત્યાર સુધીમાં કશુંએ કશું નથી.
 પારસીઓના આધારે ફિરદોસ્તી જીવતો ન હતો. તેમ વળી ભવિષની
 પારસી ઓલાદ તેની યાદગારીના મહેલ-મિનારા ઉઠાવે એવી જગા-
 સાએ તેણે સુપ્રસિદ્ધ શાહનામું રચ્યું ન હતું. જ્યાં સુધી આ અવ-
 નિની હસ્તી છે ત્યાં તુલિક (મુઠ્ઠીમર પારસી ટોળામાં તો શું પણ)
 સારી સૃષ્ટિમાં આ અમુલ્ય ગ્રંથ તેની યાદ જીવતી જાગતી રાખશે
 તે પોતેજ કહો છે કે-

એત.

બેનાહાએ આબાદ ગરદદ ખરાબ,
 જો બારાનો અઝ તામેશે આફતાબ.
 પય અફગનદમ અઝ નઝમ કામે ખુલદ,
 કે અઝ બાદો બારાન નેયાબદ ગઝદ.
 બદીન નામહ બર ઉમરહા બોગઝરદ,
 બે ખાનદ હમાન કસ કે દારદ ખરદ.

વર્ષાદના મજબુત મારા અને સુર્યના મખત તાપથી બાંધેલી
 ધમારતો ખરાબ થઈ જશે, પણ મેં કવિતાથી એક એના ખુલદ

મહેલનો પાપો નાખ્યો છે કે જેને તુકાન અને મેઘટ્ટિથી કથુ તુકસાન પ્હોંચશે નહિ. આ તવારીખ ઉપર જમાના ગુજરી જશે, તોએ જેનામાં દાનાઈ હશે તે વાંચતો રહેશે.

આં તે તકરારજ નથી । જે ફર્યાદ છે તે પારસી નયનપણ્ણાંતી । પોતાના નાચાર હમદીન બહેન બંધુઓ અને બુઝોર્ગોને પડખે બાપીદા વતનમાં સંગિન ખડક સમ ખડા રહી, ચરમજહગીઓની સતાવણીથી તેમનો ગાહફરીથી અચાવ કરવાને બદલે, તેમને ફરતાથી એકલા અડુલા છેડીને ધરાનથી હિંદમાં પોતારાં માપી આવનારાઓએ બાણે કેવી એક અસાધારણ અફલાતુન દિલાવરી દેખાડી હોય તેમ, તેની યાદમાં “સંજ્ઞન સ્તંભ” ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. બ્યારે અસલી શુરા શહેનશાહો બેગા નામાંકિત નામવરોનાં નામ—કામે ગુમ થતાં બચાવવામાં ફિરદોસીએ ગોયા ગંભિર ગુનેહગારી કીધી હોય તેવી રીતે તેને તદ્દન વિસારી મુકવામાં આવ્યો છે. કેવું બેમુરવતપણું ? કેટલી હદ સુધીની બેઅદબી ? કલંકની કાળી ટીળા કપાળેથી લુછી નાખવાનું ડહાપણ બેપરબાહ પારસીઓને ક્યારે સુઝશે ? કયા સમયે તેઓ સુસ્તી તજશે ? કયામતની સવારે ?

*

*

*

દસ્તાવેજના ભાગે બુસવાના દગા:—

Legal deeds were iuvented to remind mer of their promises, or to convict them of having broken them: a stigma on the human race.

(*La Bruyere*)

માણસો પોતાનો કાળ પાળે, અથવા તે ઉપર પાણી ફેરવે તો, તેઓને શિક્ષાપાત્ર ઠરાવી શકાય તેની યાદ આપવાની મતલબથી, કાયદાપુર્વક ખતપત્રો યોજવામાં આવ્યાં હતાં: ઇન્સાનગત ઉપર આ એક કલંક છે.

મરને માહે તે યોજાતું હોય તોએ, વેસ્થાને લાજ ચઢતી નથી ને કસાઈને દિલે દાઝ લાગતી નથી. તો, લુચ્ચો લકંગાઈ ન છોડે તેમાં નવાઈ શી? સાહિથી કરવામાં આવેલાં અગતનાં લખતો તથા દસ્તાવેજો ઉપરનાં લખાણો માહેલો ચોકસ મતલબનો ભાગ એક અથવા બીજા પક્ષ તરફથી ઘણી વાર એવી સફાઈથી રખર વડે લુસી નાખવામાં આવે છે કે તે મુદ્દલ માલમ પડતો નથી. પણ હાલ એવો ઉપાય યોજવામાં આવ્યો છે કે, ગમે તેવી ચાલાકીથી લુસી નાખવામાં આવેલો ભાગ જે સાદી નજરે અથવા કોઈપણ પ્રકારના કાચ વડે જોઈ શકાય નહિ તે આપોઆપ જણાઈ આવે છે. લખત કે દસ્તાવેજના જે ભાગ માટે શક ઉત્પન્ન થયો હોય કે ત્યાંથી કાંઈ જુસી નાંખવામાં આવ્યું છે તો, તે ઉપર થોડુંક “સિલવર નાઇટ્રેટ” નામીન તે લખત કે દસ્તાવેજ સુર્યના તડકામાં થોડા વખત રાખવા. જો અક્ષર કહાડી નાખવામાં આવ્યાજ હશે તો, બહુ થોડા વારમાં તે પાછા કુટી નિકળશે. આમ અક્ષરો કુટી નિકળવાનું કારણ સાહિતી બનાવટમાં વપરાતા ચોકસ પદાર્થો સાથેના “સિલવર નાઇટ્રેટ”ને સમાગમ છે.

*

*

*

સને ૧૨૬૦ નું નુતન જરથોશ્તી સાલ:-

Be patient, be prayful, be humble, be mild;
 Be wise as Solomon, be meek as a child.
 Be cautious, be prudent, be truthful, be true;
 Be courteous to all men, be friendly with few.
 Be temperate in argument, in pleasure, in wine;
 Be careful of conduct, of money, of time.
 Be cheerful, be grateful, be hopeful, be firm;
 Be peaceful, benevolent, willing to learn.
 Be courageous, gentle, be liberal, be just;
 Be aspiring, be humble, because thou art dust.
 Be honest, be holy, transparent and pure;
 Be pious Zoroaster like, and y'll be secure.
 Be afraid of evils, of lies, and of she;
 Be Auhra—loving devoted, and y'll be free.

સપુરીવાળા થજો, ભક્ત બનજો, નમાના રહેજો, મિલનસાર
 હોજો; સોલોમન સમાન ડાહ્યા નિવડજો, બચ્ચાં માફક ખોકરાં બનજો.
 સાવચેત રહેજો, ડહાપણુ ધરાવજો, સાચવત જાળવજો, સચ્ચાઈ
 સંપાદન કરતા જજો; દરેક શખ્સ તરફ સમ્યતા દેખાડજો, થોડાજ
 સાથે દોસ્તી પાડજો, વાદવિવાદમાં, મજામાં, અને શરાબમાં અંદાજો
 રાખજો; ચાલચલણુ, પૈસા, અને વખતના સંબંધમાં સંભાળમાં
 રહેજો. ખુશાલ બનજો, આભારી થજો, આશાવંત રહેજો, મક્કમપણું
 સાચવજો; સુલેહને ચાહનાર, સખિવશુદ્ધ, અને ઉલટમંદ અભ્યાસી

બનજો, બહાદુર, રાંક, ઉદાર, અને ધનસાંધી થજો; ઉમેદ રાખજો, બેગુમાન રહેજો, ખાકી આદમ દાખલ પ્રમાણિક, પવિત્ર, નિર્મળ અને અચ્છ જીંદગી ગુજારજો; જરથોસ્ત સાહેબ માફક અશોષ અખત્યાર કરજો, જેથી સર્વે બળામાંથી તમે સલામત રહેશો. દુરાચાર, લપ્પાડી, અને સ્ત્રીથી ડરતા રહેજો; ઇશ્વરને જનકેશન રહેજો કે-તે તમોને હસ્તા રમતા રાખે.

ખુદ તમોને રૂડી બુદ્ધિ બક્ષો, તમોને પૈસા ટકાની પ્રાપ્તિ થાઓ, તમો પરોપકારી નિવડો, તમારું ધાર્મિક ચક્રિન ઓર આલા થાઓ, શાદી—રામશનીથી તમારું ઘર ગાજતું રહો, ખંત્યાદી આશીષપત્રો નવાં સાલના શુભ પ્રસંગે અરસપરસ રવાના કરવાનો રેવાજ પારસી-ઓમાં ઘણો સાધારણ છે. ખરા ખેરખાહોતું પ્રમાણ સંકોચિત ન હોત તો, મકદુર છે કે નિયત શબ્દ આજે લખાયો હતો ? આખાદી ઇસ્લામમાં આવેલો ઇસમ પોતાની રૂડી બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવા કાજે જાહેર કામોમાં સામેલગીરી આપશે તો, તેને અબખરાદાસનો એલકાળ એકદમ મજેલોજ છે ! ફિરતારે તેને નાણાંની નવાજેશ કરી તે, કાળજી બળી ઝળીને કાયલાં થયલાંજ છે ! તેની ગમે તેવી સાચ્યાં દિલની સખાવત છતાં તે પરોપકારીને બદલે સ્વાર્થિ લેખાયલોજ છે ! ધર્મપર જ્યાદા ધ્યાન આપવા લાગ્યો કે, બગલા ભગતમાં તે ખપેલોજ છે ! લગન-નવજોત પ્રસંગે ભૂલમાં આમંત્રણ ન કરવામાં આવ્યું તો, સાલપામરીનો સર્પાવ સરોચશમથી તેને એનાયત થયલોજ સમજવો ! સ્નેહભાવને બદલે શત્રુભાવ, મિત્રાચારીને બદલે મારામારી, બલાઇને બદલે જીંડાઇ, નિમકહલાલીને બદલે નિમકહરામી, વફાદારીને બદલે બિવફાઇ, આખાદીને બદલે અરખાદી,

અને ચઢતીને બદલે પડતી, ખાતેનમાં અગ્રસ્થાન લે છે. વધુ તે શું વઝે? ઇશ્વર હરેક જરથોસ્તીને નેક હેઠાયત અર્પો!—જેથી નવા સાક્ષની સાંજ સૂધી યા બીજા દિવસની સવાર સૂધી નહિ, દિવસો સૂધી નહિ, મહિનાઓ સૂધી નહિ, વ્યાખ્યાનાં વર્ષ સૂધી નહિ, પણ તમામ ઉમ્મર તુલિક તે પ્રત્યેક હમદીનનું (સુદયાણુ દોંગી રક્ષા લખવા વગર) અંતઃકરણથી બહુ બાખતો રહે, શત્રુતાને શુળીએ ચઢાવે, ઇર્ષાને અળગી કરે, ક્રોધપર કાપ મૂકે, રાગદ્વેશને રજળતા રાખે, સત્યનો સંગ કરે, સ્વાર્થને સંહારે, પવિત્રાધના પડખે પડી રહે, પરસ્પરના પ્રેમના પાઠનું પઠન કરે. તેમાંજ તેનો વિજય છે! તેમાંજ તેનો પવિત્ર પિતા રાજી છે!!

સેવટે સેપાસ કરવાની કે, ખ્રિસ્તી તા. ૧૦મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૦ ઇસવીના આજના બખ્તાવર રોજે ખેસ્તું યઝદગદિ સને ૧૨૫૦ નું રેવાજી નુતન સાક્ષ (જે સમકતી સવારે “ગૌહરો” નો બીજો ભાગ દેખાવ દે છે) સમસ્ત જરથોસ્તી આલમને જય જયકાર નિવડો! નિચલી કહેવતોના પ્રથમ અક્ષરોના પ્રસંગાનુસાર ઉદગાર પ્રતિક્ષ નિપજ્મવો!!

• માલેકની મહેર ત્યાં સિલા લહેર.

નેવનાં પાણી મોભે ને હાથી દરજારે શોભે.

કર્ચે તેવું પામ્યે, દગો સગો નહિ થાય; અંધારું દિવા રજે,
ભોભે લક્ષણુ જાય.

શાદી સમાન શાદમાની નહિ, ને મોત સમાન શોક નહિ.

હસ્તાં ધર વસ્તાં. અથવા, હસે તેનું વસે.

દીકરા ઇળનારીના, ને નામ ત્યારે દારાશાહ !
 નવાખ પુછે, “કયા ભર્ય જાતી હયે ?” તો કહે, “ભર્ય તો
 હય, મગર આપહીજ જાતા હો !”

શાણુને શકકર, મુછને ટકકર. અથવા, દેવ તેવાં દર્શન.
 હુરામમાં હરકત, હલાલમાં ખરકત.

મીયા ખીખી રાજ ત્યાં શું કરે કોટવાલ કે કાજ ?
 સ્ત્રી જે પાળે ધર્મને, નર જે રહે કુળ, પુત્ર જે તામે તાતને,
 એ ત્રણેનું નહિ મુળ.

મા વિના સુનો સંસાર, મા વિના તે શો અવતાર ? અથવા,
 મા તે મા-બાકી વનના વા.

ગેરબંદી જ્ઞાતના પંચોતેર પટેલ.

મુસ્તાં માદન ને મસાની, મહા મોહકાણુની નિશાની !
 રાત અંધારી ને મગ કાલા, નહિ જણાય સસરા કે સાલા !
 હખમાનું બારણું બંધું, મગર કોઈ દરબારનું બારણું ભુંડું ;
 કેડે આગ ને કેડે લાગ. અથવા, કોઇ મળે કુટવા ને કોઇ
 મળે લુટવા.

નેકીમાં નામદારી, નેકનાં મોહપર નુર.
 કમાય કમતી ને ખર્ચે બધું, મુખનો મુખી તેને ગણું.
 જમાનો આવ્યો પાપનો, ને ખેટો ન થાય આપનો.
 રજપુત ગાજરો નહિ, ને પારસી ન્યાત બાહરો નહિ.
 થોડું ખેલે તે જીતી જાય, બહુ બકે તે ગોદા ખાય.

શરીરનું પોષણ ખોરાકથી, ને આત્માનું પોષણ સંતોષથી.
તાજ ને તેરસ એકઠાં ન મળે, યાને, નામ ને નોખિયાની
રાસ ન આવે.

નમી આપ માગ્યાપને માન, બાળ તુંજ તણા થશે સમાન.
વલસાડો કસ્તી નહિ કરે, ને કરે ત્યારે શેતાન આડો ફરે!
રોકડે રોક ને બોહણી ઠોક. યાને, તરત દાનને મેહા પુણ.
ઝવરે જોર ને જર, તેનો હરગેજ ઇતખાર ના કર.

આપ્તનજી લકડી તોડશે? તો કહે, “ઓ કાફરકા કામ.”
આપ્તનજી ખિચડી ખાશે? તો કહે, “ઓહ ખિસમીલા!!”
જ્યાં મળી રેડી ત્યાં પડ્યા લોડી. અથવા, જ્યાં મળી તાડી
ત્યાં છોડી ગાડી.

નોત્યા કાંગા, ને જમી ગયા સાંગા. (નોશાકરી કહેતી.)

આબો નાગો ને જશેખી નાગો; કર ખુબી તો પહેરશે
સવાગો.

મિયા, કયું રેતા? તો કહે, “આજ મેરી જોર મુધ.” મિયા,
કયું હસ્તા?” તો કહે, “આજ તો દુસરી હુધ.”

નવાઇનો ખેજન, ને નવસો રેજન. રેજન=ફેલ.

કનચનસે કિરત બરા, કિરનસે કલ્યાણ; કલ્યાણસે ઇજ્જત બરા,
ઇજ્જતસે બરે દાન.

રડતી ઘેર માંડે, ને હસ્તી ઘેર બાંજે.

યથા યાર તો બેડો પાર, અથવા, રાગ રાખે તેને કોઈ
નહિ ચાખે.

ઝટ મંગણી પટ બિહા. બિહા=લગ્ન.

હાહડો આવ્યો વાંકો તો માર મારે માકો.

નહિ પાલણુહાર તેનો પરમેશ્વર વાલી, જંગલનાં ઝાડનો
જગદિશ્વર માલી.

Reviews.

ગ્રંથાવલોકન.

જ્ઞાન ગમતનાં ગૌહરો—ભાગ પહેલો.

The Bombay Chronicle.

A very interesting Gujarati volume called "Dnyan Gamatna Gohar," or the "Casket of Gems." has just been published by Mr. Maneckshaw Dinshaw Mistry. It is the collection of essays on various subjects such as self-help, virtuous women, good thoughts, good words and good deeds, arrogance of wealth, disadvantages of wine, and similar other subjects, with apt quotations from English, Persian and Gujarati authors. At a time when Gujarati literature

is having a plethora of fictional literature of a not very high standard, Mr. Mistry's book does afford the Gujarati readers a much needed relief, as will be evinced from the fact that the Gujarati press has welcomed the book. The only defect we find in the volume is that it contains no index, and we trust Mr. Mistry, in his second part, which he promises to issue shortly, will avoid the repetition of such an omission.—
28-4-1918.

The Modern Review.

Dnyan Gamatna Gavharo (જ્ઞાન ગમતની ગૌહરો) by *Maneckshah Dinshah Mistry*, Honorary secretary, the Zoroastrian Brotherhood, Bombay. Pages 320. Cloth Bound. Price Rs. 1-12.

This collection, called the Casket of Gems, Instructive and Amusive, was first printed as a Magazine Article. The literature of the world has been arduously ransacked by Mr. Mistry for gathering these Literary Gems, and he has further tried to embellish them by his own

notes. The book altogether makes instructive reading, and would certainly help one in whiling away any spare quarter of an hour of a busy life, usefully.—*April, 1918.*

The Literary Critic.

Mr. Maneckshaw Dinshaw Mistry is an active contributor to literature. A series of his choice articles entitled "Ganjan Gamatna Gohoro" appearing in the columns of the Bombay Gujarati Journals have met with a considerable amount of public favour. In response to the wish expressed by a number of readers Mr. Mistry has brought out its first part in a separate book form. Finest and the most valuable English, Hindi, Gujarati and Persian morals, poems, prose passages, proverbs, wits and words of wisdom will be found in the volume. Such useful works will in time enrich the poor Parsi Literature. As a present it is most suitable. We congratulate Mr. Mistry for devoting his leisure hours in such laborious subjects for the good

of both young and adults, and highly recommend the book for every library table.—*June, 1918.*

કચસરે હિન્દ.

પુસ્તક પરીક્ષાની આ કોલમ મારા હાથમાં આવ્યા પછીનું આ પહેલું પુસ્તક છે. જેણે મારાં મનને ઘણી સંગીત મગ્નહ આપી છે. મને પોતાને અંગત અનુભવ છે કે જે જે માસીકોમાં મી૦ મીસ્ત્રીના ચુટી કાઢેલા ઝવાહીરોનો ઝુમખો આવતો હતો તે, તે માસીકોના વાંચનારાઓમાં વિશેષ હોંશયી વંચાતો હતો. એ સંગ્રહ કોઈ દીવસ એક સામટા આકારમાં બાહર પાડવાનું તેના લખનારને સુઝે એમ મારું આહવું હતું, અને અતે તે પાર પડેલું જેમ્મ અને ખુશી ઉપજે છે. આખી ચોપડી તપાસનાં એ ભાષની વાક્ય રચના તદ્દન ખામી રહીત અને માલમ પડી છે. ના, કેટલેક ઠેકાણે તો તે ઘણી ફાંકડી છે. મી૦ મીસ્ત્રીએ આ એકજ ચોપડીથી પોતાને ઘણા જલદી એક સારા ફોટોમંદ પારસી લખનાર તરીકે સાબિત કરી આપ્યા છે. પુસ્તકમાંની કેટલીક બાબતો ઘણું જ રસીયું અને મનન કરવા જેગ વાંચણ પુરું પાડે છે. આવી કેતાબ લખવા માટે ઘણા ઉમંગ, ઘણા અભ્યાસ અને ઘણા શાંત મગજની જરૂર છે, અતે તે સઘળું આ કેતાબ માટે મી૦ મીસ્ત્રી ફાજલ પાડી શક્યા એ ખુશીની વાત છે. એ કેતાબની ખુબીઓ ઘણી છે તેથી તો સુવીખ્યાત સાક્ષર શેઠ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ તેને પોતાના બે બોલથી નવાજી છે,

અને એવી ઉદાર મનોવૃત્તિના વીદવાનેજ બ્યારે એક પારસી લખનાર
 નો હાથ ઝાલી તેને ઉતેજનના બે બોલ કહી સંભળાવ્યા છે ત્યારે
 હું માનું છું કે પારસી-ગુજરાતી સાહિત્યનો ભાગ્યોદય હવે ધણેજ
 નજદીક હોવો જોઈએ! પચાસ વર્ષ સુધી ગુરજર સાહિત્યને લગતાં
 પુસ્તકો વાંચી વાંચીને ડોસા થયલા તેવાઓનેથી તેઓએ ન વાંચેલું
 કે તેઓના વાંચવામાં ન આવેલું વાચણ આ પુસ્તક પુર પાડે છે
 તા. ૧૦-૩-૧૯૧૮.

Censor.

જામે જમશેદ.

આ ત્રણસો સદ્ગુણના જ્ઞાન ગમતના ગૌહરોનાં પુસ્તકમાં આપેલાં
 અવાહિરોની પરીક્ષા એક બાહોશ ઝવેરીએ કરી છે. તે ઝવેરી મુંબ-
 ઇની સ્મોલ કોલેજના ન્યાયાસન ઉપર બિરાજતા વડા જડજ મી. ૦
 કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી છે. તેવણની કસોટીમાંથી પસાર થયેલાં
 ગૌહરો માટે વધુ શું લખ્યે? એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે બાનુઓ
 મહસ્થો તથા બાળકો સઘળાંઓ માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી અને
 વાંચવા લાયક છે. તેથી વાંચનારને જ્ઞાન સાથે ગમત પણ મળી શકે
 છે. ઇંગ્લેન્ડ, ફારસી, અને ઉરદુ સાહિત્યમાંથી ઉમદા વિચારો દર્શા-
 વનારા તેમજ મોઢે ગોખી રાખવા લાયકના ફકરાઓ તારવી કાઢીને
 તેનો બેગો સંગ્રહ પુરતી સમજ સાથ આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે.
 પશ્ચિમ અને પૂર્વ તરફના નામિયા કવિઓની ચુંટી કાઢેલી લાઇને
 પણ જગેજગ તેના અર્થ અને સરેહ સાથે આપી છે. તેમાં શેખ

શાદી, શીરદોસી, તાલિય વગેરેનાં લખાણોથી જીવામાં આવે છે. આંકડાઓને લગતી કેટલિક રમુજી ગણતરીઓ પણ આપી છે. ધર્મ-પુસ્તકોને વરીક જુલવામાં આવ્યાં નથી, અને ગાથામાંથી ઉમદા વિચારોવાળા કેટલાક ઉતારા આપવામાં આવ્યા છે. ફિલસુફી તેમજ નસિહતને લગતાં લખાણો ઠામેઠામ જીવામાં આવે છે. ત્રામમાં, ત્રેનમાં, યા પુરસદની વખતે ઘડી ચપકો વાંચવા માટે મીઠાં મીઠાં આ પુસ્તક બેશક ઉપયોગી છે. તેમાંનાં લખાણોને સંગ્રહ બેગો કરતાં તેવણને ઘણી મહેનત પડેલી હોવી જોઈએ ! પુસ્તકની ભાષા સાદી સહેલી અને સરળ, તેમજ ગુજરાતી વાંચનારા પારસી, હિંદુ, મેહોમેદન, સધળાઓને એકસરખી બંદોબસ્તી છે.

તા. ૩-૪-૧૯૧૮.

સાંજ વર્તમાન.

આજકાલ આપણાં પારસી સાહિત્યમાં જેટલો સુકાળ વાર્તા, કથા, નાટક જેવાં વાંચનનો છે, તેટલોજ દુકાળ જ્ઞાન, ગમત, દાનેશમંદી, નસિહતી દુચકા વગેરે વાંચનનો છે. આપણી ગુજરાતીમાં આ એક મોટી ખુટ હતી જે હાલ આપણા એક જાણીતા, ખંતીલા, બહોળું વાંચન ભડોળ ધરાવનાર લેખક મીઠાં માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રીએ મથાળેનાં નામવાળાં પુસ્તકદ્વારા સારી રીતે પુરી પાડેલી જોઈએ અમો ખુબી છીએ, અને કર્તાએ એ દિશામાં મેળવેલી ફતેહ માટે તેમને વાજબી રીતે ધન્યવાદ દઈએ છીએ. લગભગ સવાત્રણસો સદ્દાનું સારી રચના તથા બાંધણીનું આ એક દલદાર પુસ્તક છે. નામ પ્રમાણે ‘જ્ઞાન ગમતનાં ગાહરો’ના ખરેખર એક કિમતી ભંડાર તેમાં ભરેલો

છે. અસંખ્ય ગુજરાતી, ઉર્દુ, હિંદી, ફાર્સિ, અંગ્રેજી વગેરે ભાષાના નામિયા લેખકોના જાહેર થયેલા લેખોમાંથી તરેહવાર કિસમના જ્ઞાન ગમતના ઉતારા ઉપજાવીને આ કેતાબમાં તેના ગોયા એક મોહક ગુલદશતો રજુ કરીધો છે, જેમાં ગદ્ય ઉપરાંત કાવ્ય, ગાયન, કથા, દુયકા ઇત્યાદિ સર્વે સમાધ જાય છે, અને વાંચનાર એકી વખતે અને એકી સ્થળે બોડા સેંકડો જ્ઞાન ગમતનાં ચમનની સેલ કરે છે. મી० મીસ્ત્રીના શોખે જ્ઞાન ગમત તરફજ વળણુ લીધેલી છે, જે હાલના સરકસ વખતમાં છકેલ મગજને પાધરાં રાખવા માટે વધારે આવકાર દાયક ગણાવી જોઈએ. મી० માણેકશાહે ‘જગ્નવેલું’ એ કામ તેવુંજ લાભકારી અને વાંચકવૃંદના અ.શરા ઉતેજનને લાયક છે. તેઓ એક સારા ગુજરાતી લેખક છે, જાહેર હિમતવાળા ચહસ્થ છે, અને ખીજી કિસમનાં લખાણો ઉપરાંત ખાસ કરી ઉપર જણાવેલાં લખાણો છાપા-ઓમાં તથા માંસિકોમાં કરવા માટે વર્ષોથી જાણીતા છે. વળી આપણા એક સર્વમાન્ય કાબેલ ગુજરાતી સાક્ષર તથા અત્રેની સ્મૈલ કોઝ કોર્ટના વડા જજ રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ આ પુસ્તકમાં “એ બોલ” લખીને ઉંચ સર્ટીફિકેટ આપેલી હોવાથી, એ પુસ્તક તથા તેના કર્તાની સિદ્ધારસમાં અમને વધુ લખવાની જરૂર રહેતી નથી.—તા० ૧૪-૬-૧૯૧૮.

પ્રજામિત્ર અને પારસી.

ગુજરાતી ભાષામાં જ્ઞાન સાથે ગમત આપે તેવા દુયકા અને નાની વાતાના સંગ્રહના પુસ્તકોની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. મી०

માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રીએ હાલમાં “જ્ઞાન ગમતનાં ગૌહરો”નું પુસ્તક પ્રગટ કરી ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અગત્યનાં પુસ્તકનો વધારો કર્યો છે. મીં મીસ્ત્રીએ આ પુસ્તક તૈયાર કરવા માટે ઘણો શ્રમ ઉઠાવેલો દેખાય છે. જુદા જુદા ઇંગ્રેજી પુસ્તકોનાં વાંચન અને નોંધનો તેમણે સંગ્રહ કરી ગુજરાતી સાક્ષર મીં કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ જણાવવા પ્રમાણે નિર્દોષ ગમત અને તેની સાથે જ્ઞાન બંને બહુ સાદી ભાષામાં આપવાનો મીં મીસ્ત્રીનો પ્રયત્ન સફળ થયો છે. આ પુસ્તક સઘળી ઉમરનાંઓ માટે એકસરખું ઉપયોગી છે, અને બધાંને તેમાંથી કંઈ કંઈ નવું જાણવાનું અને વાંચવાનું મળી શકે તેમ છે. આ પુસ્તકની કીંમત રૂ. ૧૧૧ છે.—તાં ૧૧-૪-૧૯૧૮.

1

‘નવરંગ’ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મીં અરદેશર ખરશેદજી દેશાઈએ છાપી પ્રગટ કર્યું ૨૩૭, બજારગેટ, સ્પીટ, કોટ, મુંબઈ.

નવરંગ.

ગૂર્જર સાહિત્યના અનેક વિદ્વાન સાક્ષર સજ્જનોની ઉમદા પ્રસાદીઓ પીરસ્તું; હિન્દુ, મુસ્લીમ અને પારસી કેમમાં એક સરખા ઉમંગ અને ઉલટથી વંચાતું; દર માસે જે ફાંકડી ટુંકી વાર્તાઓ, જે અતી રસીલી ચાલુ વાર્તાઓ, યોધક નિબંધો, મનોરંજક રમુજ ટાલુકા દુચકાઓ, મનહર કવિતાઓથી ઓતપ્રોત થતું શ્રી-નેર સફાનું ઋષ્ટ વાંચન પુરૂં પાડતું સાર્વજનીક માસિક.

વારસીક લવાજમ રૂ. ૩૦.

“જ્ઞાન ગમતના ગૌહરો” ભાગ ખીજો જેતું મુંદર પુસ્તક એ માસિકના ગ્રાહકોને દર સાલ ભેટ મળે છે. આજેજ નામ નોંધાવો,

મેનેજર, નવરંગ.

ખજરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

